alain spiraux

HİTLER, ANNEN SENİ ÇAĞIRIYOR

Milliyet YAYINLARI
çağdaş dizi

Türkçesi:
Müntekim Ökmen

alain spiraux

HİTLER ANNEN SENİ ÇAĞIRIYOR

Türkçesi : MÜNTEKİM ÖKMEN

MİLLİYET YAYIN LTD. ŞTİ. YAYINLARI/523
ÇAĞDAŞ DİZİ/6

HİTLER, TA MAMAN T'APPELLE

İkinci .baskı: Eylül 1977
Dizgi-baskı: Ağaoğlu

... Ve benim bu kadar dikkatli olduğumu gören kılavuz dedi: «Ateşlerin içindekiler ruhlardır; her biri kendini yakan şeyi giyiniyor.

— *DANTE*
Cehennem

... Karşıma gelip oturdu
Karalar giyinmiş yoksul bir çocuk
Bir kardeş gibi bana benzeyen.

— *ALFRED DE MUSSET*
Aralık Gecesi

Coraline

1
HİTLERCİK

— Hitler!

Sesten ürken güvercinlerle serçeler, passage Dieu'nün üzerinde bir süre dönendiler, sonra gidip yüksekçe bir dama kondular.

Moişe kuşlara bakıyordu, onlara imreniyor, onlar gibi uçmak istiyordu sanki. Öyle öfkeli bir hali vardı ki, şu anda kim olsa onu Hitler sanabilirdi.

Birden bire duvarlardan, oluklardan bir altın yağmuru iniverdi. Pencereler birden aydınlandılar, evlerin yüzü güldü. Işıktan kollar uzanıp çocuğu sardılar. Güneş bir anda buluttan sıyrılmış, orta-

lığa sevinç yağdırıyordu. Moişe'nin kamaşan gözleri (büzüldü, sonra büsbütün kapandı, parlak sarı üzerinde mavi lekeler uçuşmağa başladılar. Gözkapaklarınm arkası kapanıncaya kadar öylece bekledi. Güneş damların arkasına inmiş olmalıydı. Oyun olsun diye gözlerini açmadan önce ona kadar saymayı denedi. Ama daha beşe kadar saymaya kalmadan birisi seslendi:

— Hitler, annen seni çağırıyor!

Moişe ürperdi, yana doğru bir adım geriledi, ayağı sürçtü, kaçacak gibi oldu, ses o kadar yakınındaydı. Ama yerinden kımıldamayacak kadar yürekliydi. Gün batınımın uçuk ışığında sırık gibi boyu ile Leibich duruyordu. Kunduracı Leibich ki, Yahudi mahallesinde çoğunlukla *Mişigner* diye çağırırlar; Yiddiş dilinde «kaçık» demektir. Bir de alay olsun diye «Raibbi Godasse - Pabuç Haham» derler.

Moişe, ne olur ne olmaz diyerek, biraz uzaklaştı. İhtiyarın ıslak, kaba dudakları sessiz bir gülüşle yırtılmıştı. Kaşları öyle gürdü ki, gözleri zor görünüyordu.

— Ne o Hitler, niye somurttun öyle, niye bağırtıyorsun Mameh'i? Tateh çağırmış olsaydı çoktan tırmanırdın merdiveni ha?

Suratının tabaklanmış derisi yol yol buruşuklarla dikişli gibiydi, buruşukların kenarlarından kırçıl tüyler fışkırıyordu. Uzun boylu, sırtı biraz kamburca, yaşı belirsiz. Kullana kullana cilalanmış bir meşin önlük, altında tek kolu yırtık bir gömlek, boru gibi bir pantolon. Moişe onu ilk gördüğü günden beri hep aynı şeyleri giyer.

Leibich'in burnunda, yavaş yavaş saydam bir damla belirdi. Tam zamanında burnunu çekip, damlayı geldiği yere gönderdi. Moişe adama dilini çıkardı, sonra bir de nanik çekti.

— Utanmıyorsun değil mi yumurcak!! Ben de seni, Mameh gibi, Hitler diye çağırayım da gör.

Sesinin sertliğini, yüzünün güleçliği yalanlıyordu. Moişe'nin yüreği biraz hızlı çarpmağa başladı. Bu ihtiyara bir „şey yapmamıştı, kendisini öyle çağırmağa ne hakkı vardı? Çocuk bu sefer iki eliyle çifte nanik yaptı. Leibich'in yüzü büsbütün güldü. Hep o sessiz gülüş. Suratının kırışıklarını attıran, sanki kutsal kitaptan fırlamış bir peygamber., Ama üstüne başına bakılırsa Job'dan çok Ezechiel ya da Jeremie.

Moişe kızdı, biraz da korktu, ama korkusunu belli etmek istemediğinden dönüp ihtiyardan uzaklaşmağa başladı, bir yandan da gözü, az önce annesinin seslenmiş olduğu penceredeydi. İçinden pencereye doğru dilini çıkartmak geldi. Böyle bir şeyi düşünmüş olmaktan utandı, pasajın Haies sokağına açılan ucuna doğru koşmağa başladı.

Tam oraya vardığında birden rüzgâr kalktı, sanki geçmesine engel olmak içinmiş gibi ortalık toza dumana boğuldu. Moişe duvara kapandı, yüzünü iki kolunun arasına aldı. Burada yol dirsek yapıyordu, Mameh onu göremezdi.

Ama niye sanki böyle saklambaç oynuyor onunla; bu, onu daha çok kızdırmaktan başka ne işe yarıyor ki? Akşam yemeği için sesleniyordu. Sesine karşılık verse ya da hemen çıksa, sinirlenmeyecekti. Hem karnı da aç! Ama işte sanki işitmemiş gibi yapıyordu.

Geri döndü, sırtını duvara verip baktı. Passage Dieu'nün öbür ucuna gölgeler iniyordu. Sanki sorularına oralardan bir karşılık gelebilirmiş gibi bakıyordu. Ama hiç bir şey göremedi. Leibich de dükkânına girmişti.

Küçük Moişe'nin gözleriyle taradığı yer, iki yanı uyuz duvarlarla çevrili, üstü açık, dar bir koridordu. Yerlere irili ufaklı yuvarlak taşlar döşenmişti, yüksek topuklu bir kadının geçişi bayağı matrak bir seyir olurdu. Bu kaldırım öyle bir belâydı ki, bir geçen kadın bir daha geçmezdi. Duvarların dibini yosunlar, hatta yer yer otlar bürümüştü. Güzel havalarda oldukça, ilgi çekici, resimsi bir yer. Çoğunlukla bir yoksul havası izlenimi bırakıyor. Paris'in, yirminci yüzyılın henüz adım atmadığı bu *yirminci arrondissement'ına,* bakan göze bağlı bir şeydi bu.

Bir Tanrı bilebilirdi, bu, Balzac ve Eugene Sue zamanlarında kaybolmuş küçük sokağa, hangi şeytanca bir nedenle, kendi kutsal adının verilmiş olduğunu. Ama Tanrı yine de talihli sayılırdı. Az ötedeki Providence sokağı daha da beterdi, Haites sokağı üzerinde kısacık bir çıkmazdı, kimselerin adım atmadığı bir yer. Niye yitirsindi Tanrı, talihine olan güvenini?

Ama insan dokuz yaşında oldu mu, sokak adlarına filan aldırış etmez. Moişe Sziloviç, Polonya göçmeni terzi-işçi David Sziloviç ile, kızlık adı Spiegel olan Esther'in tek evlâdı, Tanrı'nın (dieu) Paris'te meydanı, bulvarı, avenüsü varmış ya da yokmuş hiç umurunda değildi. Hele evde, ki Yahudilerin Tanrısına bile pek kulak asılmazdı. Ama yine de Goyimlerin (*) Asılan-İsa'yı hor gördükleri kadar hor görülmezdi.

Moişe, şu anda Tanrı'dan çok kunduracı Leibich'i düşünüyordu. Dükkândaki tek ampul yanmıştı. O da, ana-babası için Mameh ve Tateh diyordu. Bütün tanıdıkları, mahallenin bütün Yahudileri gibi. Niye anne, baba değil? Sanki adları Tateh ve Mameh imiş gibi. Günaydın Mösyö Tateh, nasılsınız Madam Mameh? Tuhaf değil mi?

Aslında kendisi, tombul, gül yanaklı, sevgili bebek, kulaklarına tatlı tatlı Mameh ve Tateh dediği günden beri asıl adlarını kullanmaz olmuşlardı. Önceleri hoş bir oyundu, diye anlatıyorlardı, sonradan da öyle kalmıştı. Sanki doğdukları zaman adlarını David ve Esther değil de Tateh ve Mameh koymuşlardı.

Okulda da, tartışmanın kızıştığı anlarda, bu adların ağzından kaçtığı oluyordu.

— Ne, ne dedin Sziloviç? Bir daha söyle bakayım. Baban Tateh (tâter) neyi elliyor? Taşaklarını mı?

O günden sonra Moişe evde konuşurken, herkes gibi, anne baba demeğe dikkat eder olmuştu. Ama öyle deyince sanki onlar değilmişler gibi bir duyguya kapılıyordu. Sonraları boş verdi. Artık büyümüş olduğu halde Tateh ve Mameh'den başka sözcükler hoş kaçmıyordu. Derinlere sarmış, sökülüp atılması olanaksız bir duygu!

Annesi çağırdığından beri uzun bir on daki-

(*) Goyim (tekili: Goy), Yahudilerin kendi dinlerinden olmayanlara özellikle Hıristiyanlara verdikleri ad.

ka geçmiş olmalıydı. Bitmeyecekmiş gibi gelen bu sessizlik çocuğu huylandırdı. Ayak sürüyerek, istemeye istemeye geri döndü. Mameh her an bir daha seslenebilirdi. Sabrının sınırını, hele gırtlağının gücünü Moişe herkesten iyi bilirdi. Bir haykırdı mı pasajın iki ucunu ayağa kaldırırdı.

Ara sıra hu (bağırtıya bir, ya da birçok sesin karşılık verdiği olurdu. Bunlar boş bulunup yerlerinden sıçrayan, ileri geri söylenen komşu kiracılardı. O güzel Mameh sözcüğüne öyle aşağılık sıfatları ekliyorlardı ki, Moişe'nin ödü kopuyordu. Hele Tanrı'ya gelince! Kendi adına adanmış bir sokakta bile onun adı ile sövmekten çekinmiyorlardı.

Ama bu kez öyle olmadı, pencereden sarkacağı yerde birden Moişe'nin yanında bitiverdi. Semafor gibi kollarını açıp kapayarak bağırıyordu.

— Serseri, çingene, Golem (*). Beni deli etmek mi istiyorsun? Her akşam yemeğe çağıracağım diye nefes tüketmek zorunda mıyım?

Moişe'nin kolundan yakalamış sarsalıyor, önü sıra itekliyordu. Leibich patırtıyı duyup dükkânın önüne çıktı. Güleç yüzü ile, sinagogtaki Yahudiler gibi durduğu yerde sallanıyordu.

Merdivende, birinci katın sahanlığında oğluna bir kez daha; «Hitler» dedi. Bir zamandan beri büsbütün söz dinlemez olan bu arsız oğlana karşı içinde birikmiş olan kini, bu bir tek sözle, ona bağırmadan, yorgun bir sesle dile getirmiş oluyordu.

(*) Golem : Bir Yahudi anlatısındaki alçı heykel.

İçinden öyle geldiği için değil, diyordu kocasına, sırf bana karşı gelmek için böyle yapıyor. Moişe'sine akıl erdiremiyordu artık. Tateh omuzlarını kaldırıyor, burnunu dikiş makinesine indirip, karşılık yerine makineyi gümbürdetiyordu.

— Hitler!

Führer'in adı Mameh'in ağzında Hitle'ye dönüyordu. Mahallenin tüm anaları gibi pencereden sarkıyor,

— Hiii-tle! diye sesleniyordu.

«Sondaki «r» öfkesi kabardığı zamanlar bir kükreme, usanç getirdiği zamanlar bir iç çekiş içinde eriyordu.

Sonraları kendi kendine sorar olmuştu, bu adı ilk olarak ne zaman ve neden takmıştı onu acaba? Böylece zaten zengin olan haykırma sözlüğünü büyütmüş oluyordu. Hem Fransızca, hem Yidiş dilindeki sözcükler; ama artık bunların hepsini özetleyen Hitler'i kullanıyor öbür sözcükleri yavaş yavaş unutuyordu.

Moişe bir yandan lapa gibi koyu sebze çorbasını yutuyor, bir yandan da keyifsiz keyifsiz düşünüyordu. Ya herkes onu böyle «Hitler» diye çağırmaya başlarsa! Şimdiye kadar hiç aldırış etmezken, şimdi anasına karşı duyduğu bu ani öfkeye şaşıyordu. Nedense bu akşam kendisini aşağılanmış gibi görüyordu. İncitmiş, onurunu kırmışlardı. Kim kırmıştı, Mameh mi? Yo, hayır! Leibich? Pis, gudubet, sümüklü Leibich. Onunla alay etmişti, nâlet Rabbi Godasse!

Şekeri biraz fazlaca kaçmış olan omlete girişirken, içindeki öfke de yavaş yavaş kabarıp taşıyordu. Leibich'in gevezeliğinden bu kadar çeki-

niyor muydu? Onun yüzünden tüm mahalleye maskara mı olacaktı yoksa? Moişe birden korktu.

— Bak yine iştahın yok. Hadi bitir omletini. Dur, yine nereye gidiyorsun?

Moişe —öbür adı ile Hitler— masadan kalktı, annesine yanıt vermeden koşup küçük odaya kapandı. Bir kırpıntı çuvalının üzerine serilip yattı.

Bulanık, dalgın gözleri küçük aralığın içinde dolaştı, her zamanki çıfıt çarşısı, değişen bir şey yok. Eski bir masa, üzerinde şiş karınlı bir şilte, Tateh'in kapaklarını kapamadan bırakmış olduğu tıklım tıklım dolu iki mukavva bavul.

Tekerleksiz, pedalsız eski bir dikiş makinesi, çarşaflar, bir diz örtüsü, örtüler, bir kamış sepet, birkaç sargı renkli kâğıt. Dipte kafasız kolsuz bir manken, bir sürü kıvır zıvırın ortasında duruyor; kullanılmaz olmuş araçgereçler, kırık oyuncaklar, birkaç tabak, bir çatlak ayna, eski giyecek paketleri, yarısı yanmış bir masa muşambası, bir ütü, süpürge sapları, leğenler...

Montreuil kapısının arkasında, Bitpazarı esnafının, elde kalan eski püsküyü doldurdukları kulübeler vardır, tıpkı oraya benziyor burası, ya da eskici-antikacı Sloym'un dükkânına. Burada da oradaki aynı koku.

On iki yıllık aile yaşamının döküntülerinin yığıldığı bir kovuk burası, değerli bir yer. Bu sayede Sziloviçlerin küçük evleri, mahallenin, iki üç nohut odaya beş altı kişinin sığıştığı öbür Yahudi evlerine benzemekten kurtulmuş oluyor.

Vignoles sokağındaki bir çıkmazda oturan Birenbaumların evlerinin içi işte bu Sziloviçlerin kıvır zıvır odasına benzer. Dört çocuk, ki en büyükleri bile daha okula gitmiyor, bir şeye çarpmadan iki adım atamazlar. Evde kasket diken babanın iş masası yüzünden, pencereyi bile günde ancak bir iki kez açabiliyorlar. Pencereler de zaten karşıki duvara bakıyor.

Birenbaum'un karısı Rachel, daha otuzunda yok ama çok daha fazla gösteriyor, vaktinden önce ihtiyarlamış. Becerikli, iri bir karınca gibi, bir dakika yerinde duramaz, şunu yap bunu yapma diye çocukları bunaltır ama küçükler artık kulak asmaz olmuşlardır.

Moişe bir kez gitmişti evlerine. Daha içeri adımını atar atmaz burnuna çarpan koku midesini kaldırmıştı. Birenbaumların özel kokuları ki, su buğusunda ısınmış kumaş, bulaşık suyu, kavrulmuş soğan, kirli çamaşır ve çocuk kakası karışımı bir kokudur.

Zaten öbür Yahudi evlerinde de aynı koku vardır ama hiç biri buradaki kadar acı değildir. Evleri dışarıdan biraz daha yüzüne bakılır gibi olan Orteaux, Clos, Haies sokaklarında, hatta Pyrenees ve Avron sokaklarında bile durum pek farklı değildir. Rosenblumların, Weinberglerin, Arensteinlerin, Cukiermanların, Grumberglerin, Wajmanların, Migdallerin evlerindeki yaşama koşulları, Birenbaumlarınkinden bilemedin bir gömlek üstündür. Birbirlerini görmeye gittiklerinde girdikleri yer hep aynı yoksul kovuktur, o kadar çok dertleri vardır ki, biraz olsun evlerini süslemeyi, düzeltmeyi bile düşünemezler, hele işlerin azaldığı, ek-

meği ve sütü bile veresiye bindirdikleri zamanlarda komşuları artık Yahudilerin pis olduklarını, kötü kötü koktuklarını söylemek gereğini bile duymazlar, hem de yalnız aynı binada oturanlar için değil tüm Yahudiler için. Küçük halklar için pek incesine bakılmaz, bir ikisine bakıp hepsi böyle der çıkarlar. Elbetteki başkasının kokusu, hele biraz da taşralılık eklenirse, insanın burnunu kendi kokusundan daha çok gıcıklar.

Yahudi dendi mi her şeyi böyle genelleştiririer. Diyelim koku; Goyimler, üstelik bir de «pinard - ucuz şarap» kokmazlar mı? Kaba kırmızı şarap şişeleri ile dolu ağır zembilleri çocuklarına taşıtırlar. Çok ayıplıyordu bunları Mameh, içip içip sonunda ucu polise kadar varan dalaşmalara giriyorlardı. Bütün *schikeh Goyimler,* sarhoşlar, haftalıklarını aldılar mı, çoluk çocuklarının boğazını, üstünü başını düşünecek yerde kendilerini içkiye veriyorlardı. Mameh'in gözünde suçların en bağışlanmazıydı bu.

Gerçek şuydu ki, bu Cbaronne mahallesinde çok içiliyordu. Ama Yahudiler değil. Onlar yavruladıktan sonra ölen bazı hayvanlar gibi, kendilerini çocuklarına feda ederlerdi. Kendilerininkinden bu kadar başka bir yaşama düzenini nasıl anlayabilirlerdi? İki topluluğu görünmez bir duvar ayırıyordu sanki. Ghetto duvarı mı? Aslında Goyimler de, daha az kötü kokmayan kendi ghetto'larında yaşıyorlardı.

İki yandan da, insanı şiirselliğe kadar götürebilecek aynı gerçek yoksulluk. Güneş görmeyen, kaldırım taşları arasında otlar bitmiş sokaklar, bir yaşlı Paris'i. Başka, daha şık mahallelerden gelenler, kendilerini bir başka diyarda sanırlar. Anılar oyunbazlık ederler, bu sefalet yuvalarının ihtiyarlarına bile, yoksulluğun katı çimentosu üzerine resimsi renkler çizdirirler.

Bir kıvır zıvır odası var diye Sziloviçlerin evinde mobilyalara çarpmadan dans edilebilir sanılmasın. Büyük oda hem atölye hem yemek odasıdır. İş teslim günleri Moişe pantolon denklerinin üzerine tünemek zorunda kalır. Çünkü odadan az büyük olan öbür odada yatarlar. Hela için ya avluya ineceksin ya da oturağa başvuracaksın.

Tateh makinenin başına geçmişti, iş yetiştirmesi gerekiyordu. Motor sesi arasında homurtularını duyuyordu Moişe: «Canı çıksın patron gibi, soluk almaz olsun, patlasın bana bu kötü kumaşları verdiği için». Kumaş gevşek oldu mu iyi kıvrılmıyor, el tutuyor. Sabahten beri üç iğne kırdı. Canı sıkılmasın da ne yapsın!

Birden Mameh bağırmaya başladı. Tateh elini makinenin tablasına vura vura bir şeyler söyledi. Kavganın başlayacağını anlayınca, Moişe küçük odadan çıktı. Annesi ile babasının tutuşması çocuğu korkutuyordu. Bazan dövüşecekler diye ödü kopardı. Bir kez olmuştu böyle bir şey.

Tateh çocuğu görünce elini ona doğru uzattı.

— Ya bu ne olacak, nerede yatıracaksın? Bizimkine biz ikimiz sığmıyoruz zaten. Moişale ezilir. Bu kadarcık yere altı kişi sığar mı? Sen çıkar aklından bunu.

— Temelli kalacak değiller ya, yalnız birkaç gün. Ne var bunda bu kadar bağıracak?

Tateh başını salladı, içini çekti.

— Nerede yatacak oğlan, o birkaç gün, küçük odada mı?

Spiegeller, dedi kendi kendine Moişe. Yine bu Spiegeller. Mameh'in kardeşi ve ailesi. Şimdiye kadar karı koca kaç kez kavga etmişlerdi bu yüzden. Rayim Spiegel, karısı Ranekeh ve oğulları Froym. Yalnız resimlerinden tanıyordu. Polonya'dan çıkıp Amerika'ya göçeceklerini yazdıkları günden beri haftada iki üç kez bu konu tartışılıyordu. Çünkü Paris'ten geçeceklerdi.

Tateh, pekâlâ gidip birkaç gün otelde kalabilirler diye düşünüyordu, ya da Yahudi karşılama evleri varmış, oraya inebilirlerdi. Ama Mameh, ağlamaklı bir sesle yemin ediyordu ki, kendisi sağ kaldıkça sevgili kardeşi kendi çatısı altında barınacaktır. On iki yıldan beri görmemişti kardeşini. Yurtlarından konuşacaklar, Varşova ve Lublin yörelerine dağılmış olan sayısı belirsiz yeğenlerini anacaklardı. Otelmiş! Tateh zavallı Rayim'i Rothschild mi sanıyordu yoksa?

Hayır, öyle sanmıyordu, yalnız içini çekerek, suratını buruşturarak hoşnutsuzluğunu belirtiyordu. Çekişmek istemiyordu, Mameh'in çığlıkları başını şişiriyordu. Sonunda usandı:

— İyi, gelsinler, ne yapalım, yalnız bağırma artık.

Mameh yine öfkeli karşılık verdi:

— Tamam! Daha gelmeden yakandan attın. Zavallı Rayim, zavallı Ranekeh! *Neberr!*

Mameh'in ve mahallenin tüm Yahudilerinin dillerinden düşmeyen sözcüklerden birisidir bu *Neberr!* Yazık, zavallı, vah vah! anlamına. Duruma göre ve baş sallanarak söylenecek.

Dışardan bir radyo sesi, sonuna kadar açmışlar. Üst kattaki ihtiyar Goy'un radyosu. Adam sağır, top atsan duymaz, böyle oluşu Sziloviçlerin iki bakımdan işlerine geliyor. Bir kez dikiş makinesinin gürültüsünden yakınmaz, bir de radyoyu sonuna kadar açar, bütün kiracılar, pencereleri kapalı olsa bile rahatça dinlerler. Moişe'nin ana-babası da bu sayede öğrenirler dünyada neler olup bittiğini.

— Gel buraya Moişale.

Tateh gülümsüyordu. Oğulcuğu bilgin, okulda iyi çalışıyor, Paris radyosunun haberlerini o çeviriyor. Şimdi de haberler saati geldi. Moişe'nin tanımadığı şen, hoppa bir ses, durmadan «şarkı söylüyorum» diye bağırıyor. Her yerde, sokaklarda, akşamdan sabaha kadar şarkı söylüyor. Pencerenin demirine dayanmış duran küçük Fransızca-Yiddiş çevirmeninin hoşuna gidiyordu, «Şarkı söylüyorum» diye şarkı söylemek.

Bu küçük ara müziğinden sonra spikerin ciddî sesi başladı.

— İyi dinle, sonra bize anlatırsın, Moişe!

On iki yıldan beri Paris'te oturuyorlardı ama Fransızca'yı sökememişlerdi. Sözcükler ağızlarında anlaşılmaz bir hale geliyor, meramlarını zor anlatıyorlardı, anlamaları anlatmalarından da kötüydü. Ama Tanrı'ya şükür, tabiî Yahudilerin Tanrısına, yoksa koca Paris'te adı bitli bir mahallenin bozuk kaldırımlı pasajından başka bir yere lâyık görülmemiş olan öbür Tanrı'ya değil; evet Tanrı'ya şükür Moişale birinci sınıf bir çevirmendi. Goy dünyasının bir göçmen için kolay anlaşılmaz dili ile söylenenleri Yiddiş diline pek güzel çeviriyordu.

Moişe haberleri dikkatle dinledi.

— Madrid önünde dövüşüyorlar hâlâ. On dördüncü Uluslararası Tugayın bir taburunu yok etmişler. Halk dayanıyor... Açlık var... Yiyecek tükenmiş... Mısır galetasından başka yiyecek kalmamış...

Brunoy'da bir taksi şoförünü öldürmüşler, 1937 sergisinin hazırlıkları hızla ilerliyormuş... Ama bunları çevirmeye değer bulmamıştı.

— Almanya'dan bir haber yok mu?

— Yok Tateh, hepsi bu kadar.

Moişe ders çalışmak üzere coğrafya kitabını açmıştı ki, babası eline bir pantolon paketi tutuşturup Madame Berthe'in Cloe sokağındaki evine gönderdi.

Pantalonların ilik ve düğme işlerini yapan Mme. Berthe, bir avlunun dibinde, duvarlarına kalın ağaç direklerle payanda vurulmuş eski bir evde oturuyordu. Burası Yarnes sokağının başladığı yerdi. Bu sokağa bu adı Sziloviçler takmışlardı, başkaları için adı Clos sokağı idi. O zamanlar henüz köyden kalma bir havası vardı. Rüzgâr estikçe, Paris'i çevreleyen geniş boşluklardan, kavrulmuş ot kokusu gelirdi. «La Zone» denilen bu uçsuz bucaksız boş topraklar hemen birkaç sokak öteden başlıyordu.

Bu Yarnes adı, Tateh'in bir buluşuydu ki, o sokakta günün her saatinde rastlanan Yahudi karılarının pek hoşlarına gitmezdi her halde. Yaya kaldırımının kenarında dördü beşi hatta sekizi onu toplanıp bağıra çağıra gevezelik ederler, ya falan

yemeğin nasıl pişirilirse daha güzel olacağından söz ederler, son haberleri tartışırlar ya da başka Yarneh'leri çekiştirirlerdi.

Yahudi dükkânlarının, en çok da bakkal Grunebaum'un önünde dururlardı. İri bir adamdı bu bakkal Grunebaum, dişleri dökülmüş, saçları dökülmüş, kel. Baş merakı kadın müşterilerinin kaba etlerine el atmak. Gerileri pek gösterişli, kalçaları alımlı olanları vardı ki dayanılır gibi değildi. Ölü mevsim gelip de veresiye alış-veriş başladı mı bakkalın bu hallerine pek aldırmazlardı.

Buluşma yerlerinden birisi de kasap Levkoviç'in dükkânının önüydü. Karısı kasanın arkasına büzülmüş boyuna sızıldanırken kasap da türkü çağırarak et keserdi. Bir de eski eşya alıp satan Şloime'nin dükkânı. O da, önünde sürüklediği elarabasıyle mahalleye çıkmadığı zamanlar dükkânda oturup gazete okurdu.

Yarnes sokağına gitmek için önce Haies, Orteaux ve ta yukarıdan, Belleville yörelerinden inmekte olan Pyrénées sokaklarının kesiştikleri geniş kavşaktan geçmek gerekiyordu. Sonra da Petite Ceinture demiryolu köprüsünün altından geçilecekti ki, Moişe'nin hiç sevmediği bir şeydi bu.

Bu köprüden nefret ediyordu. Uzaktan baktığın zaman, kararmış demir putrelleri ile sessiz, uykulu köprüler gibi görünür. Bırakır sizi, ona kadar gidersiniz, iyi yürekli, sevimli, yağmura, güneşe karşı bir sığınak gibi karşılar. Ama altına girer girmez yukarıda bir kıyamet kopar, gümbür gümbür bir tren geçer, insanın yüreğini ağzına getirir, ortalığa kalın bir duman yayılır, bütün o demir direkler, putreller, neredeyse parçalanıp dağılacak-

mış gibi, zangır zangır titremeye başlarlar. Moişe şaşırır, korkar, dosdoğru koşmaya başlar. Çünkü uzaklaşınca köprü yine eski sessizliğine bürünür, kalleş, iki yüzlü, yeni kurbanlar beklemeye başlar.

Başını eğip biç soluk almadan bir koşu geçti tehlikeli bölgeyi. Köprü sallanmadı. Bu akşam tren yok. Clos sokağı da pek kalabalık değil. Moişe yalnız bir kadın gördü, pansumanlı bacağını" sürüyerek sallana sallana yürüyor. Bir Yarneh, dedi kendi kendine küçük Sziloviç, Yarnes'in tekilinin Yarneh olduğunu biliyordu. Okulda değil evde öğrenmişti bunu. Yarneh... Tateh ne zaman Mameh ile kavga etse böyle derdi.

Köprüyü bir belâya çatmadan geçmiş olmak, hızını yavaşlatmadı. Bir an önce paketi yerine bırakmak istiyordu. Mme. Berthe'i sevdiğinden değil. Evde kalmış, dört köşe, yaşlı bir kız. Her yıl bıyıkları biraz daha uzuyor. Nane şekeri verir her seferinde Moişe'ye ama onun böyle koşa koşa gelmesinin nedeni başka.

Dış kapıdan ok gibi girip de kendini avlunun ortasında bulunca sevinçle elini salladı. Bir kedinin çevresine dizilmiş olan çocuklar, kristal gibi bir gülüşle hep bir ağızdan karşılık verdiler. Sarı, kıvırcık saçlı bir kız kalktı, kaydırak oynar gibi bir ayağı üzerinde sekerek koştu, Moişe'nin yanına geldi. İkisi beraber gülüşerek merdivene doğru yürüdüler.

Avluda çepeçevre birkaç merdiven vardı, her birinin dibinde nöbetçi gibi, çöp kutuları duruyordu.

— Yine paket mi getirdin Moişe? Sonra benimle oynar mısın?

— Evet Jeannine ama fazla kalamam. Biliyorsun annem bizi beraber görünce kızıyor. Geçen sefer nasıl bağırdı, unuttun mu?

— Aldırma sen ona. Bırak paketi Mme. Berthe'e hemen gel.

Ağzını büzüp çarpıttı, öyle komik oldu ki Moişe bayıldı gülmekten. Bir kez daha sormaktan alamadı kendini, Jeannine acaba sahiden ana-babasının, Coqueletlerin çocukları mıydı? İnsanı çok duygulandıran sarışın bir kızdı, tanıdığı bütün sarışın kızlardan daha sarı. Haziran perşembeleri sabahını andıran iri gözleri vardı. Kızı anası ile babasının arasında gördüğü zaman iki pis parmağın tuttuğu bir küçük pırlantaya benzetiyordu Coquelet mi? yok canım, coq laid (çirkin horoz).

Baba sıska, suratı kireç gibi bembeyaz, iler tutar yanı yok. Ağzını açmadığı zaman bile homurdanıyor sanılır. Ama tersine. Mameh'in kırmızı şarabı fazlaca kaçıranlar için söylediği gibilerden kırmızı suratlı. Gebe olduğu zaman kısa adımlarla yürür, başını eğdi mi çenesi memelerinin ortasındaki çukura değer. Bu iki canavardan o güzelim Jeannine'cik doğmuştu! Moişe bir yanağı nane şekerinden şişmiş olarak merdivenden inerken bunu düşünüyor, bir kez daha şaşıyordu.

İki çocuk koşup merdivenin altına saklandılar. Yanyana bir süre sessiz durup beraber olmanın mutluluğunu yaşadılar. İki büyük insan olsa, böyle bir araya geldiler mi binbirlerini sevdikleri söylenebilir. Ama Moişe ile Jeannine için başka sözcükler bulmak gerekir. Bu yaşta duygularını dile getirecek sözleri, daha sonra da birbirlerini bulamayacaklardır.

Dilinin altında bir nane şekeri bulunduğu için mi? Bu an Moişe'nin içini eritecek kadar tatlıydı. Bir Yiddiş sözü geldi aklına. Nasıldı bakayım? Evet, evet... *tsikeh zis* anlar yaşıyordu, «şeker gibi şekerli». Ne güzel!

Hava yavaş yavaş kararıyordu. Avlunun çirkin köşeleri görünmez olmaya başlamıştı. Çöp kutuları bile zor seçiliyordu.

Jeannine bir türkü mırıldanır gibi,

— Sinemaya götürdüler beni, dedi. Beni sinemaya götürdüler, hih hih hi... Öyle güzeldi ki! Güzel bir kadın vardı, entarisi de çok güzeldi. Bir adamla buluştular. Sonra birbirlerine sarılıp öpüştüler, öyle uzun sürdü ki öpüşmeleri. Sen biliyor musun sinemada nasıl öpüşüyorlar?

Yüzünü Moişe'nin yüzüne yanaştırmıştı, dudakları nemli, gözleri sevdalıydı. Moişe heyecanlıydı, kızın yanağına, kulağının kenarına ürkek bir öpücük kondurdu.

— Yok, öyle değil. Sen hiç sinemaya gitmedin mi? *Prado*'daki öyle değildi.

— Ya nasıldı?

— Bak ben sana göstereyim...

Jeannine aç dudaklarını Moişe'nin ağzına yapıştırdı, öyle bir yapıştırdı ki oğlan yerinden hopladı, az kalsın fırlayıp kaçacaktı. Heyecandan ağzındaki şekeri yuttu ve öksürmeye başladı.

Birden küçük kızın gözleri yaz perşembelerinin rengini yitirdiler. Şimdi daha çok kasım ayının yağmurlu pazartesi sabahlarını andırıyorlardı. Moişe arkasında bir ayak sesi duydu. Hemen yanı başlarında bağırtılar oldu. Jeannine'in annesi!

— Alfred, gel bak! Koş hele! Bak bu sümüklü

bir dakika gözden kayboldu mu neler yapıyor?

Alfred, fıkara, ayaklarını sürüyerek: «Ne var, ne var?» diyerek geldi.

Takma ad uydurmakta usta bir adam görse «kurbağa» derdi bu adama. Quoi, quoi, quoi! Tam kurbağa sesi. Ama Moişe'nin dalga geçecek zamanı değildi şimdi. Keşke hiç evden çıkmasaydım da şu anda küçük odada olsaydım diyordu içinden. Korkudan kıpırdanacak hali kalmamıştı.

— Sen hâlâ quoi, quoi de, ağız ağıza öpüşüyorlardı. Anladın mı Alfred, ağız ağıza.

Jeannine'in kulak tozuna bir tokat indi. El bir daha kalktı, bu sefer Moişe'ye doğru, ama inmedi. Şişman kadının ağır kolu kendi bacağına doğru düştü.

— Gördün mü Alfred, hem de bir Yahudi çocuğu ile. Tanırsın, köprünün öbür yanında, passage Dieu'daki terzinin oğlu.

Ses birden sivrildi:

— Bas bakalım buradan. Bir daha görmeyeyim seni kızımla.

Kapıya doğru atılan Moişe arkasından söylenenleri duymadı:

— Hem de utanmadan bir Yahudi ile, hiç gururun yok mu senin! Bir tokat daha istersin ki...

Kocası omuzlarını kaldırıp bir daha gurkladı. Başı önünde peşinden yürüyen Jeannine'e bakmadı bile. Kız durdu mu anası dürtüklüyor, önü sıra yürütüyordu.

Moişe öyle hızlı koşuyordu ki, köprüyü bile fark etmeden geçti. Pyrénées sokağından sonra nihayet yavaşlamak aklına gelebildi. Haies sokağının köşesindeki tütüncünün önünde duvara dayan-

dı. Derin derin soluyarak çarpıntısını dindirdi.

Ağzında hâlâ Jeannine'in tatlı dudaklarını duyuyordu. Dudaklarının üzerinden dilini geçirse kaybolacaktı sanki. Ama kulaklarında kalan izlenim o kadar tatlı değildi, hâlâ tokatın şakırtısını duyuyordu. Bir patlama gibi kuru bir sesti bu.

Hiç kımıldamadan duruyor, sahneyi bir daha yaşıyordu. Jeannine'in gözlerindeki korku, sonra tokat sesi. Bu anıdan kurtulmak ister gibi başını salladı, ama kurtulamadı. Tokat gittikçe daha kuvvetli patlıyordu. Az sonra salvo ateşi gibi hızlandı.

Şimdi, kaçtığı için kendine kızıyordu. Eğer kaçmasaydı Jeannine'in annesi belki ona da vuracaktı. O da bir tokat yese, Jeannine'in canı vine o kadar yanar mıydı? Yalnız onun dayak yemiş olmasını kendine yediremiyordu.

Şimdi de kendisi dayak yemedi diye mi üzülecekti? Yeseydi Jeannine'in acısı daha mı az olacaktı? Evlerinin merdiveninde oturmuş kendini sorguya çekiyor, böyle bir şey düşündüğü için kendine şaşıyordu. Bir şey anlamıyor, içi burkuluyor, kederle doluyordu.

Aklına bir şey geldi ve birden Mameh'in tokatlarının o kadar şakırtılı olmadığını düşündü. Sanki bir başkası tarafından kulağına fısıldanmış gibi tuhaf bir düşünce. Bu düşünceyi çılgınca bulduğu ölçüde kafasından atması da zorlaşıyordu.

— Ne çabuk geldin. Mme. Berthe evde yok muydu? Niye beklemedin? Yarın sabaha yetiştirir diye düşünmüştüm...

Tateh iğneye iplik geçirmekte olduğundan dö-

nüp bakmamıştı. Moişe'nin dudaklarını ısırıp iki yana sallandığını görmedi. Ama Mameh, mutfakta olduğu halde oğlundaki sıkıntıyı anlamıştı.

Kaşlarını çatarak geldi.

— Baban bir şey sorduğu zaman cevap vermek yok mu? Ne oldu? Sende bir şey var.

Tateh iskemlesini arkaya doğru çekerek döndü, Moişe'ye baktı.

— Yine ne var? Paket...

— Pantolonları... paketi kaybettim.

Odanın içinde bir sessizlik oldu. Tateh'in gözleri yusyuvarlak açılmıştı. İnanamıyordu. Mameh biraz daha yakına geldi.

— Şeye koymuştum ve... çaldılar. Köprünün altında çaldılar.

— Yezit! Ananı babanı öldüreceksin kederden! Bu çocuk, bu, Hitler bu, Hitler'in ta kendisi! Baban ne cevap verecek patrona şimdi? Ne diyecek, ha, serseri, Hitler!

Mameh'in sesi öfkeden bir oktav daha yükselmiş, en tiz perdeye çıkmıştı. Moişe'yi kolundan tutmuş, sanki üzerinden bir şey düşürmek istiyormuş gibi sarsalıyordu. Belki bir cevaptı düşürmek istediği. Sonunda sarsalamayı bıraktı, elinin tersi ile bir tokat yapıştırdı.

Mersi Mameh, dedi içinden Moişe, kendini tuttu, elini yanan yüzüne götürmedi. Ne ise ben de payımı aldım... Hem de Jeannine'in yediği tokattan daha zorlusunu. Ama bu sefer ben istedim, ikimiz de payımızı aldık.

Küçük odaya kaçıp sığınmak üzere davrandı. Orada istediği kadar o öpüş anını yaşayabilirdi. Tadı hâlâ dudaklarındaydı. Yanağına inen tokadın

sızısı da azalıyordu.

— Nasıl oldu bu iş Moişe, paketi çalan adamı görebildin mi bari? Adını biliyor musun?

Tateh o kadar üzülmüştü ki Moişe'nin içi sızladı. Yalanının etkisini fark etti. Onun istediği sadece bir tokat yemek, böylece dengeyi sağlamaktı ve tokadı yemişti işte. Çabuk parlayan Mameh onu fazla bekletmemişti, mersi annecik mersi! Ama babasının bakışındaki kedere dayanamıyordu. Kötü günlerin bakışı. Ölü mevsimde, işsizler bürosundan, patronun dükkânından boş zembille döndüğü günlerin bakışı.

— Şaka yaptım Tateh, paketi Mme. Berthe'e verdim. O da bana nane şekeri verdi.

Mameh yeni bir öfke ile yerinden sıçradı. Derin bir soluk aldı. Arkadan yine bağırıp çağırmaya başlayacak, belki yine dövecekti çocuğu. İşte eli kalktı bile,

— Söyle bakalım niye uydurdun bu yalanı, söyle yoksa söyletirim! Beni deli etmek mi istiyorsun? Niye yalan söyledin, Hitler, niye?

İşte tokat yağmuru başlayacak, ne yapacağım şimdi?..

— Seni doğuracağıma, senin gibi bir yezit... pis serseri. Golem!

Bir eliyle omuzlarından bir eliyle saçlarından yakalayıp yüzünü kaldırdı, doğrudan doğruya yüzüne bakmaya zorladı. Zavallı Moişe! Sarışın Jeannine'in *tsikeh zis* öpücüğü pek pahalıya mal oluyordu. Dudaklarını kısıp kötüsünü beklemeye başladı. Ama Tateh çocuğu anasının elinden aldı.

— Yeter! Bu kadarı yeter! Zaten dövdün çocuğu. Canını mı alacaksın?

Kolunu germiş çocuğa siper oluyordu.

— Pantolonları götürmüş ya, daha ne? Önce korktum ama şimdi içim rahat etti. Daha çocuk bu, şaka yapmak istemiş. Bir daha yapmaz, değil mi Moişe?

— Zaten hep yüz verirsin ona. Huylu huyundan vazgeçer mi? Son zamanlarda hep böyle densizlikler yapıyor, kim bilir yarın daha neler yapar, kanımı başıma sıçratmak için, bu Hitler, bu...

— Yeter, yeter... Sus diyorum sana, yarneh!

Tateh öfkelenmişti, ellerini beline koyup karısının karşısında dikildi.

— Usandım artık bu senin yaptıklarından Mameh. Hiç bir yerde görmedim böyle senin gibi öz oğluna Hitler diyen bir ana. Niye Göring ya da Goebbels değil de ille Hitler? Bir çocuğu büyütmenin daha başka yolları da vardır, daha uygar yollar, anlıyor musun?

Kocasının birden parlayan tepkisi karşısında Mameh'in ağzı açık kaldı. Suçüstü yakalanmış durumda olan oydu şimdi. Şaşkınlığı yüzünden okunuyordu. Yoksa ışık öyle geldiği için mi öyle görünüyordu, annesinin gözlerine yaş yürümüş gibiydi. Yüreği daraldı. İçinden ağlamak geliyordu, hep onun yüzünden olmuştu bunlar. Onun yüzündendi bu acılı sahne. Anasına doğru yürüdü.

— Aptal! dedi kadın, sesi yumuşamıştı. Neredeyse çocuğu iyi yetiştirmediğimi söyleyeceksin!

Demin çektiği saçları okşuyordu şimdi, acısını dindirmek istiyordu sanki.

— Kim diyebilir benim anaların en iyisi olmadığımı, canımı veririm onun için. En kötü günlerimizde doyasıya karnını doyurdum. Benim oğlum

o, kendi etimden bir parça. Kim diyebilir tersini? Sen dersin belki!

Tateh birilerini çağırmak istermiş gibi kollarını salladı.

— Amma uzattın. Kimse senin iyi ana olduğundan şüphe etmiyor. Ben yalnız çocuğa o pis Hitler adını yakıştırma dedim. O kadar! Böyle uzatacak ne var? Kaç haftadan beri çocuğa hep...

Mameh toparlanmıştı. Kendisinin ne kadar iyi bir anne olduğunu göstermek için böyle bir fırsatı kaçıramazdı. Moişe'yi «ay lulu, ay lulu» diye ninniler söylediği günlerdeki gibi cömert göğsüne bastırdı.

— Ben Moişe'yi senden daha çok severim !Tateh. Onun için orospuluk etmek gerekse hiç duraksamadan onu bile yaparım, onun için her şeyi, her şeyi yaparım, Moişecik için. İki üç kez Hitler demişim, ne olmuş? Kötülük olsun diye söylemedim ya! Bu onu sevmiyorum demek midir? Evet, Hitler'imi seviyorum, söz dinlemez ama o benim sevgili Hitlerciğimdir, dilerim bahtı açık olsun, kem göz değmesin...

Çocuğun yüzünü gözünü; «tu tu tu» diye küçük küçük tükürüklerle sulamaya başladı, göz değmesin diye, aynı şeyi kendi anası da ona yapardı. Çocuğunu daha kuvvetli sıktı göğsünde. Moişe, ana sevgisi ile neredeyse boğulacaktı.

Moişe'nin kafasında bir sözcük, bir tek sözcük dönenmeğe başlamıştı şimdi. Anasının sözlüğünde, hiç duyulmamış, yeni bir sözcük yer alıyordu: Hitlercik.

Yeryüzünde Nazi Führer'inin adına bir sevgi takısının eklendiği tek ev oluyordu bu, Sziloviçlerin

Charonne mahallesi, passage Dieu'deki **4** numaralı evlerinde Adolf Hitler kamçı gibi şaklardı. «Hitlercik» tersine, bir iç çekişle söyleniyordu. Öfke bağırtısı okşayan bir mırıltıya dönüşüyordu.

Yatak odasında yere oturmuş misket oynuyor şimdi Moişe, bacaklarını ayırmış, dalgın dalgın cam misketlere fiskeler vuruyor. Aklı başka yerde. Bakışları uzaklarda, Jeannine'in öpüşünü hayal ediyor. Aklında başka şey yok, bunu kurararken göğsünün içinde tatlı bir suyun aktığını duyuyor.

Öbür odada Tateh ve Mameh limonlu çay içiyorlar. Onlar Hitler'den söz ederlerken o da Hitlercik'i anımsıyor. Aklına bir oyun geliyor, bildiği bütün Yahudi adlarına birer «cik» eklemek. Şloime, Şloimcik oluyor, Yinkel, Yinkicik; Tobeh, Tobehcik v.b. Sıra başka sözcüklere de, ne olursa olsun bir «cik» salçası katmaya geldi. Pariscik, Fransacık'ın başkentiydi; Fransacık, yeryüzücük'ün Avrupacık kıtasında bir ülkeydi. Okula, gramere, coğrafyaya, sonra daha başka ne çoğu kaba sözcüklere geçti. Ama en iyisi bunu burada bırakıp babasını dinlemekti.

Almanya'da yakılan sinagogdan, tutuklanan Yahudilerden konuşuyorlardı. Bir yolunu bulup Almanya'dan kaçanlar, her gün biraz daha artıyordu. Hitler bütün söylevlerinde *juden'leri* suçluyor, dünyanın tüm belâlarından onları sorumlu tutuyordu.

— Boynun kırılsın, Hitler gibi senin, soluğun kesilsin, inmeler insin, koltuk değneklerine binesin... diye sıralıyordu Mameh. Sanki dua ediyordu.

Moişe de oturduğu yerden karşılık veriyordu:

— Boynun kırılsın, Hitlercik gibi, soluğun kesilsin, inmeler insin, koltuk değneklerine binesin, plok plok plok... Koleraya tutulasm...

Kendi de uyduruyordu:

— Paten yaparken düşüp çeneni kırasın, pis bacak kılı, aptesin gelsin de aptesane uzak olsun, uzak uzak...

Bu sonuncu dilek onu güldürdü. Birkaç yıl önce, galiba altı yaşında iken böyle tatsız bir olay kendi başından geçmişti. Helaya varmaya beş metre kala bacaklarından aşağıya doğru sıvışık bir şeyler kaymaya başladı. Gerçek, bir anda, karabasana dönüşmüştü. Öğretmenin yüzündeki iğrenti, elinde süpürge ve talaş kovası ile seğirten hizmetçi kadın, çevresine birikip; «Donuna etti, donuna etti» diye bağırışan, alay eden çocuklar...

O zamanki kendi yerine Hitlercik'i koydu, okulun orta yerinde, acınacak bir halde. Titrek eli yarı çözülmüş kemerinde. Bacaklar, pabuçlar kaka içinde.

— Hitlercik donuna etti, diye bağırıyorlardı şimdi çocuklar. Tüh, amma da kokuyor! Boklu Hitlercik!

Moişe daha az kötü kokan gerçeğe dönüp acaba bu kafasındaki Hitlercik kime benzeyebilirdi diye düşündü.

Kimisi yatağın altına yuvarlanmış olan misketleri bile toplamadan odadan çıkıp, anababasına çaktırmadan küçük odaya gitti.

Kapıyı açıp içeriye girdikten sonra, okulda ders çalışırken yaptığı gibi, önce dilini dudaklarının üzerinde gezdirdi, bir şeylere çarpıp devirmeye dikkat ederek, çatlak aynada kendini görmeye çalıştı.

Ağzını burnunu buruşturdu, yüzüne ciddî bir görünüş verdi. Sonra Hitlercik'e benzemek istedi. Önce alnından sola doğru bir tutam saç çekti, sonra burnunun altına dört köşe bir bıyık çizdi. Beğenmedi, pek o kadar benzememişti. Aynada, çatlağın iki yanında da kendini görüyordu. Bu kez bıyığı, deminki gibi tozla değil, daha belli olsun diye, kalemle çizdi, yine olmadı.

O zaman Hitler'i ilk olarak sinemada Gaumont haberler filminde görmüş olduğunu hatırladı. Pek gülmüştü. Hatta o perşembe oynayan Laurel-Hardy filminden daha çok gülmüştü. Adolf Hitler kürsüye çıkmış, gırtlaktan gelen bir sesle kalabalığa karşı bir şeyler söylüyordu. Ara sıra birisini korkutmak ister gibi yumruk sallıyordu. Kimi zaman da, dua ediyormuş gibi, iki elini göbeğinin üstünde bağlıyordu, Çok komikti doğrusu, çok!

Gülmüştü ama sonradan şaşırmıştı. Tateh ile Mameh'i ve tüm tanıdıklarını bu kadar korkutan kimse, kendisini Şarlo'dan daha çok güldüren bu adam, bu maskara mıydı? Ne zaman lakırdı Hitler'e gelse hepsi de aynı öfke ve korkuya kapılıyordu. Başlarını sallıyor *neberr, neberr* diye sızlanıyorlardı. Kadınlar çocukların yüzüne «tu tu» yapıyor, erkekler yumruklarını sıkıp dişlerini gıcırdatıyorlardı. Sövgünün bini bir paraya idi. Şeytan bile böylesine bir elbirliği ile taşlanmamıştı.

Ama Moişe, bu kadar korkulan ve kötülenen Adolf Hitler'i, Frankestein kadar korkunç bulmuyordu. Bir kez filmini görmüştü ve o günden beri aklına geldi miydi sırtından bir ürperti geçerdi.

Birdenbire kendini tedirgin buldu küçük odada. Bu kez öbür yandan duyulup duyulmamasına aldırış etmeden odadan çıktı.

— Haydi bakalım Moişale, uyku vakti geldi. Yatağını yaptım...

Uyumadan önce kocaman bir karatahta gördü, üzerinde sarı tebeşirle «Hitlercik» yazılıydı. Bir kez, iki kez... uyudu gitti.

Mameh oğlunun alnına ufak öpücükler kondurdu. Sertçe elini uzatıp yanağından kayan bir gözyaşı damlasını sildi, omuzlarını kaldırdı, gözlerini yavrusundan ayıramadan, geri geri çekildi.

Moişe'nin yanında, gözle görülmeyen bir başka çocuğun uyumakta olduğunu ne bilsindi. Alnında bir kâkül, burnunun altında kalem karası. Bu, bir sevgi atılımı içinde, istemeden, kendisinin doğurmuş olduğu Hitlercik'ti.

Jeannine'in nemli öpücüğünün keyfini sürdürmek için, gözlerini hemen açmadı. Ama sahneyi bir kez daha yaşamak istediği zaman Hitlercik öyle güçlü ortaya çıkıyordu ki, vazgeçti. Yeniden uykuya dalacak iken aklına geldi, bu gün perşembe idi. Hem de güzel bir perşembe. Güneş yatağına kadar uzanıyor, bir sevinç ışığı yayıyordu (*).

Bir saat sonra küçük odada, çatlak aynanın karşısındaydı, bu sefer elinde renkli kalem, kâğıt ve tarak vardı. Yüzünü boyamadan önce bir kolluk kesti. Gamalı haçı çizerken biraz duraladı, haçın

(*) Fransa'da perşembeleri okullar tatildi. Şimdi bu çarşambaya çevrilmiştir.

uçlarının ne yana doğru kıvrıldığını birden kestiremedi.

Özene bezene bir bıyık çizdi, kocaman, kara bir dörtgen. Alnına sarkıttığı kâkül bozulmasın diye biraz yapıştırıcı sürdü, sonra bir adım geri çekilip sonucu seyretti.

Dünkünden biraz daha iyiceydi, özellikle kolluk sayesinde; ama gamalı haçın uçları ters yapılmıştı. Aynaya bakınca belli oluyordu.

Kaz adımlarıyle yürüyecek oldu. Oda küçük olduğundan ancak bir adım atabiliyordu. Vazgeçti, aynanın karşısında söylev çekmeye başladı, Adolf Hitler gibi, ama sessiz bir söylev, sessiz filmlerdeki gibi. Kol gergin, el ayası yere bakıyor, baş geride, kaşlar çatık; iyi, benzedi. İş iyi gidiyor. Kaz adımı ile olmasa bile bir tek dev adımı ile aynadaki Nuremberg'li adama yaklaştı.

Mameh'in sesi geldi içerden:

— Moişe çarşıya gidiyorum. Ben dönmeden sokağa çıkma. Baban neredeyse gelir.

Annesi gelip onu bu halde bastıracak diye korkmuştu. Sonra bu tepkisinden ötürü kendine kızdı. Ne vardı bunda kınanacak? Biraz eğlenmeyecek miydi? Öbürleri gibi bir oyun işte. Ama yine de içinden bir şeyler bunun yalnız bir oyun olmadığını söylüyordu.

Şimdi bütün evi ele geçirmiş olan Moişe yaşam alanını genişletebilirdi (*). Kaz adımları ile odadan odaya dolaşıyor, başını sağa sola döndürüyordu, ama askerlere selâm vermek için değil, aynalı dolabın aynasında kendisini seyretmek için.

(*) Hitler, Almanya'nın sömürge taleplerini yaşama alanı (hayat sahası) deyimi ile belirtiyordu.

Şimdilik kürsü görevi yapan masanın üzerine çıktı. Sesini elinden geldiği kadar gırtlaktan çıkartmaya çalışarak önündeki büyük kalabalığa haykırmaya başladı:

— Sigal! Sigal!

Nazilerin bağırtısıydı bu, Tateh söylemişti. Heceler ayrı ayrı söylenecek, ilk hecenin üzerine adamakıllı basılacak. Almanya'da Führer göründüğü zaman böyle bağırmak zorunluydu.

Moişe bir kez daha sordu kendi kendine; bu Nazi sigali ne ola ki, diye. Şimdiye kadar sigal (cigale) onun için sadece bir böcekti, tek özelliği tembellik olan ağustos böceği. Ağustos böceği ile Hitler arasında ne gibi bir ilişki bulunabileceğini düşünmekten vazgeçti, aynanın karşısında, sesinin tonunu değiştirerek bağırmaya başladı.

Bu oyundan bıkınca yüzünü temizledi, saçını düzeltti. Kâğıt kolluğu önce resimli dergilerin arasına sakladı, sonra caydı, çıkarıp küçük küçük yırttı, havaya- savurdu, kar taneleri gibi düşüşlerini seyretti.

Tateh ve Mameh birlikte döndüler, Rifkaleh adında, mahallede dedikoduculuğu ile ün yapmış bir koca yarneh'den söz ediyor, gülüşüyorlardı. Herkese bir lakap takılan Sziloviçlerin evinde bu kadın Nu-Nu diye anılırdı, Yiddiş dilinde, lafın arkasını öğrenmek için; «Sonra ne oldu» anlamına kullanılan bir sözcüktü.

Fifkaleh Nu-Nu, bir kez birinin koluna yapıştı mı bir daha kolay kolay bırakmazdı. Öyle kaçamak cevaplarla yakayı kurtaramazdınız. «Sonra, sonra» diye üsteler, hep daha çoğunu öğrenmek isterdi. Herkes sokakta uzaktan onu gördü mü yolunu değiştirdiğini, vebadan kaçar gibi kaçtığını söylüyordu, oysa herkes de ondan bir şey öğrenmek için kulak kabartıyordu. Şu küçük Yahudi mahallesinin en küçük noktasına kadar tüm girdi çıktısını onun kadar iyi bilen bir kişi daha yoktu, mahallenin ayaklı gazetesiydi.

— Sokağa çıkarsan öğleyin vaktinde dön Moişale, yoksa çikolatalı krema yiyemezsin. Bu gün süt ve yumurta aldım.

Moişe eliyle karnını sıvazlayarak sevincini belirtti. Tam bir şey söyleyecekken sokaktan Bernard Vogel'in sesi geldi.

— Kim o? diye sordu Mameh. Kim o? Cevap versene!

Moişe çoktan sahanlığa fırlamıştı, geri dönüp kapıyı itti:

— Kim mi? Söyleyeyim mi kim olduğunu? Hit--rcik!

Düşüp boynunu kırmak teklikesine aldırmadan merdivenlere atıldı. Arkasından annesi şaşkın bakıyordu..

— Hitlercik, diye mırıldandı birkaç kez. Hitlercik! Aldın mı cevabı; Küçük *mişigner!*

Söylene söylene pencereye gitti. Baktı Moişe okul arkadaşı Bernard Vogel ile konuşuyor. Yüreğine su serpildi. Bu oğlan biraz Zig et Puse'deki kızıl saçlı çocuğu andırıyordu. Ama bunu yüzüne karşı ve özellikle yakından söylemeye gelmezdi, çünkü tekme atmakta birinciydi. Moişe ile aynı yaştaydı ,ana-babası Avron sokağında marokencilik yaparlardı ve oğullarının okul durumundan hoşnut değillerdi. Tembellikte üstüne olmayan sevimli öğrencilerdendi.

Leibich dükkânın önünde sırtını duvara dayamış, gülerek çocuklara bakıyordu. Moişe yüzünü buruşturdu, ihtiyar kunduracının hoşuna gitti. Takılmak için o da zaten fırsat kolluyordu.

— Hey, Hitler! Yine sokaklarda sürtüyorsun, Mameh'i yine pencerelere uğratacaksın.

— Sen karışma koca bunak, diye tersledi adamı Bernard Vogel ve tabanları yağladı, Moişe de peşinden atıldı. *Prado* sinemasının oraya kadar koştular. Sinemada o gün Pierre Blanchar ile Florelle'in oynadıkları *Sevgililer ve Hırsızlar* filmi gösteriliyordu.

— Sana Hitler dedi, aklını oynatmış bu ihtiyar. Ben olsam taşı yapıştırırdım.

— Mameh'in yüzünden. Bana kızdığı zaman Hitler der.

— Yok canım, sahi mi?

— Evet, sahi. Söyledim ya...

— Demek Hitler diyor sana, Adolf Hitler! Pek hoş! Ben evde Şlomaz'lım. Budala demek.

— Biliyorum. Bana da arada sırada... Ayrıca, serseri, golem, eşkiya...

Bernard Vogel'in burnu buruştu. Aklını bir şeye taktı mı böyle olur.

— Ben olsam bana Hitler denmesini istemezdim. Pis herifin biri o.

— Ben boş veriyorum.

— Bak Moişe senin Mameh seni sevmiyor mu?

— Ne, ne dedin? Böyle bir şey söylemeye hakkın yok.

Böyle bir şey düşünebiliyor diye Bernard'a kızdı, gücendi, hatta hemen çekip gitmeyi bile düşündü.

— Hey, kızma ahbap! Öylesine söyledim.

Moişe karşılık vermedi. Arabalara, gelen geçene bakıyormuş gibi yaptı. Bu saatlerde Avron sokağı pek canlıdır. Bernard Vogel'in tepkisi Moişe'nin kendi kendine yeniden sorular sormasına yol açmıştı. Ya Mameh kendisini sevmiyorsa? Kimi günler gözleri pek kötü bakıyor. Hele arkasından baktığı zamanlar. Kaç kez Tateh ileri gitmesini önlemişti. Ama çoğu zaman ne kadar yumuşak, ne kadar sevecendi. Mameh sağı solu belli olmayan insanlardandı. Volkan gibi ya öfke ile taşardı ya da sevgi ile.

Bernard'dan birkaç adım uzaklaşıp bir başka soruya geçti. Kendisi iyi bir oğul muydu? İşte pekâlâ anasını kızdırmaktan hoşlanıyordu, kızdırmadan edemiyordu, neden peki? Kafasını fazla kurcalamaktan kaçındı. Birtakım nedenler bulmaktan korkmuştu..

Hep böyle suskun, mahallenin en unutulmuş sokaklarından biri olan Maraichers sokağına saptılar. Orada kimsecikler bulunmazdı.

— Surat asma bana öyle Moişe.

Bir çakıl taşına vurup bağırdı:

— Ben Racing'ten Aston'um. Kaleye şut çekiyorum.

Koşmaya başladılar. İkisi de Paris'in ünlü futbolcularıydı şimdi.

Öyle öyle Clos sokağına vardılar, yarnes sokağı denmeye en çok layık olan sokak burasıydı, Alışverişlerini bitirmiş olan kadınlar, için yemek pişirmek üzere evlerine dağılmadan önce biraz yarneh'lik yapabilecekleri saatti.

Bernard Vogel gruplardan birine doğru koştu.

Kendisi kadar kırmızı olan annesini görmüştü. Moişe belki Jeannine'e rastlarım ümidiyle kızın evine doğru yürüdü. Ama talih her zaman yardımcı olmaz. Coquelet kadına yahut babasına görünme korkusuyle merdiven altına saklandı, yarım saat boşu boşuna bekledi.

Oysa ne kadar görmek istiyordu kızı. Çıkıp Saint-Blaise kilisesinden yana yürüdü. Tam yolun sonuna gelmişken kızla karşılaştı. Güneş birden daha da ısınmıştı.

Sessiz bakıştılar önce, karşılıklı, sıkıntılı. Kız. gülümsedi, Moişe'nin elini tuttu.

— Biliyor musun, annemin tokatı o kadar acıtmadı. Azıcık acıdı, çok değil.

Tam Moişe utangaçlığını yenip de nasıl kendisinin de annesinden tokat yemek için neler yaptığını anlatacakken koşa koşa Bernard geldi.

— Kulübeye gidelim mi?

Moişe kızdı, cevap vermedi. Tam sırasıydı şimdi kulübenin. Kendi yalnız gidemez miydi? Jeannine Moişe'ye baktı,

— Sıktın artık bu kulübeyle, dedi.

— Hadi gelin, n'olur, oynarız.

Kulübeye gitmek için, yıkılmak üzere olan iki eski yapının arasında kalan, tahta korkulukla çevrili bir yerden geçmek gerekiyordu. Arkada işçilerin yağmurdan korunmak için çattıkları bir kulübe vardı. Birkaç tahta, tuğla duvar ve üzerinde, dam olarak, oluklu saç. Mahallenin çocukları gelip burada oynarlardı. Akşam karanlığı basarken oynanan, Moişe'nin, Bernard'ın ve Jeannine'in bilmedikleri oyunlardı bunlar. Şimdilik onlar kulübenin içinde çömelmiş oturuyor, dünyadan ayrı olmanın keyfini çıkarıyorlardı. Ama Moişe Jeannine'le yalnız kalsa elbet daha iyi olurdu.

Kız sordu,

— Ne oyniycaz?

Moişe hemen fırsatı yakaladı:

— Saklambaç oynayalım.

Öneri tutmadı, Bernard bilmedikleri başka bir oyundan söz açmıştı.

— Biz geçen gün, Belleville'deki yeğenimle ghetto'culuk oynadık. Korkunç! Şimdi burası ghetto. Siz ikiniz Yahudisiniz, burada oturuyorsunuz. Ben kazağım, pis bir goy. Sarhoş oluyorum ve size saldırıyorum, küfür ediyorum. Siz Yiddiş dili ile haykırarak kendinizi savunuyorsunuz!

Jeannine parmağını ağzından çıkarıp sordu.

— Yiddiş ne?

— Sahi sen Yahudi değilsin. Moişe ne derse sen de onu dersin. Dikkat! Ben şimdi gidip saklanacağım.

Küçük kızla yalnız kalınca acaba kızı öpebilecek miyim diye düşündü Moişe. Ama uzun boylu düşünmesine gerek kalmadan kızın *tsikeh zis* dudaklarını yeniden ağzında buldu. Sonra Yiddiş dilinde bağırmaya başladı. Küçük sarışın gülerek bakıyordu. Biraz da alaylı belki.

Dışarıda bir koşuşmalar oldu, ayak sesleri duyuldu, kulak kabarttılar. Kulübenin çevresinde birileri vardı. Moişe tanıdık bir gölge gördü, kendi sınıfından şişman Bardin'in gölgesi.

— Hey çıkın bakalım oradan, o bizim kulübe, hem biz sizden daha kuvvetliyiz.

Bardin'in arkasında, mahallenin pisliği ile tanınmış kalabalık bir ailesinden olan Ohoplet, yü-

zünde her zaman babasından yediği dayakların izlerini taşıyan Dumont. Üç arkadaş, haberleri olmadan, .Bernard'ın önerdiği oyuna katılmış oluyorlardı. Pis Yahudiler, puyinler, götümün kenarı yudeler diye bağırmaya başladılar. İşte pogrom yapmak için gelmiş sahici kazaklar! Durun o kadar komik görünüyordu ki Moişe ile Bernard gülmekten alamadılar kendilerini.

Jeannine kulübeden çıktı, sinek kovar gibi kollarını salladı:

— Biz sizinle oynamıyoruz.

Bardin hor gören bir bakışla baktı.

— Şimdi de Yahudilerle mi geziyorsun, annene söylersem görürsün! Annen annemin arkadaşı.

Karşılık olarak kız oğlanın suratına tükürdü. Ama tutturamadı. Az daha Bernard Vogel'in üzerine geliyordu. Ama Moişe daha iyi nişan almıştı, attığı tükrük Choplet'in suratını buldu. Üç arkadaş şaşırdılar önce, bir adım geri, bastılar ve hemen karşı saldırıya geçtiler. Boğazlarını kazımalarına bakılırsa bu yerel antisemist gençlik üyeleri de öbürlerini tükürük yağmuruna tutacaklardı.

Birinci tükürük üstlerinden geçip kulübenin içerisinde kayboldu. İkincisi Bernard'ın ceketinin eteğine asılı kaldı, üçüncüsü o aralık bir adım geri çekilmiş olan Jeannine'in ayağına düştü, Jeannine'in fırlattığı minik beyaz mermi Bardin'in gözüne rastladı. Moişe ve Bernard iyi çalışıyorlardı. Attıkları hemen hiç boşa gitmiyordu. Zafer çığlıkları atmaya başlamışlardı.

Az sonra savaş kızıştı. Mermiler havada rastlaşıyordu, nişancılar nişan alacak vakit bulamıyorlardı. Ama hepsi de vurulmuştu. Üstleri başları savaşın güneşte parıldayan izleri ile dolmuştu.

Antisemist cephede gerileme belirtileri başladı. Yahudiler ve küçük sarışın yandaşları daha sıkı ateş ediyorlardı.

Moişe, Dumont'un tam suratının ortasına son bir mermi daha yapıştırdı ve savaş bitti, iki yana kalsa bitmezdi ama atacak mermi kalmamıştı. İki yanın da boğazı kurumuştu. Bardin bir an yumruklarını sıkarak yeniden savaşa girmeyi düşündü ise de Yahudilerin zaferine boyun eğmiş olan Dumont ile Choplet çoktan parmaklığın öbür yanma geçmişlerdi.

— Yine görüşeceğiz, yuppin'ler...

Bernard'ın pabucunun burnu bacak kemiğinin hemen yanından sıyırdı, o da dönüp kaçmak zorunda kaldı.

Jeannine mendilini çıkardı, iki arkadaşının üzerindeki savaş artıklarını temizledi. Moişe'nin üzerini silerken daha bir dikkatliydi, güleç gözleri de gözlerinden ayrılmıyordu. Seviyorum seni Jeannine, seviyorum! Bu sözü yüksek sesle söylemektense ölümü yeğ tutardı.

Artık kulübede kalmadılar, geleni geçeni azalmış olan sokağa döndüler, yarneh'ler dağılmışlardı. Vakit öğleyi geçiyordu.

Antikacı Şloime, yaya kaldırımına bir koltuk çıkarmış, yorgun argın yayılmış uyuyordu. Kasap karısı ile çekişiyordu. Bakkal boş şişeleri diziyordu.

Jeannine eve dönmeden önce Moişe'nin elini tuttu, uzun süre bırakmadı. Çocuk, öptüğü zamanki kadar derin, bir zevk anı yaşadı. Aralarında bir giz vardı, öyle güçlü öyle yüce bir giz ki, Bernard Vogel bile anlayamazdı böyle bir gizi.

Passage Dieu'nün başına geldiği zaman, Yahudilerin kazanmış oldukları savaşı tüm ayrıntılarıyle içinden bir bir anlatıyordu. Sanki içinde sözlerine kulak veren bir kişi daha varmış gibiydi.

Belki Hitlercik'tir, dedi gülümseyerek. Birisinin içinde bir başka adamcık, ne kadar tuhaf! Cours de Vincennes'deki Foire du Tröne'da bir tahta bebek görmüştü. İçinde bir bebek daha vardı. Onu anımsadı birden, Tıpkı kendisi gibi, kaçık birisi! İstediği gibi açılabileceği, her şeyini söyleyebileceği birisi. Kendi kendine konuşmaktan daha iyiydi hiç olmazsa.

Hemen karar verdi; Hitlercik ile aralarında bir parola olacaktı. Parola; «Sigal, sigal»di. Güzel, dedi. Bundan sonra artık hiç canı sıkılmayacaktı.

Komşunun radyosu müziğe başlayınca Tateh pencereyi kapadı, havalar serindi. Kış hâlâ fakir fukarayı hırpalıyordu, Martta, nisanda bile kar yağdığını düşündü Mameh. Şubatta haydi haydi!

Tateh homurdana homurdana dikiş makinesini çekip duvara yapıştırdı. Moişe'nin çevirdiği haberler kötüydü. Şu 1937 yılı bir belâlar yılı olmuştu. Malaga düşmüştü, cumhuriyetçilerin kahramanca diretmelerine karşın İspanyol faşistleri ilerliyorlardı.

— Yirmi bin ölü mü dedin Moişe?

Mameh kederle içini çekti, sesi sivrildi.

— Yirmi bin, ben de bakkalda duydum. Çoğu Uluslararası Tugaydanmış. Kim bilir ne kadar Yahudi vardı içlerinde? Binlerce, diyorlar, binlerce. Yine analar gözyaşı dökecekler. Hem de ne için? Malaga mıydı? Malaga, Tralaga, Şralaga... ne işi var Yahudilerin orada?

Mameh ve Tateh bazan sözcükleri alay olsun diye böyle çekip çekiştirirlerdi. Bu gün de özel şarabı ile ün yapmış bir İspanyol kenti hüzünlü öfkesinin kurbanı oluyordu. Göçtükleri yerin dilini sökemeyen Yahudilerin bir çeşit öc alışıydı bu.

— Politikadan hiç anlamıyorsun, dedi Tateh, Önündeki parçaları eklemeye çalışıyordu.

— Faşizm Avrupa'nın her yanma yayılıyor, onlar buna karşı dövüşmek için gittiler. Uluslararası Tugayın askerleri bizim için savaşıyorlar.

— Hep o *Naie Presse* gazetesinde okuduğum hikâyeler. Bir yabancıya tüfeği de oturma izni verir gibi kolaylıkla verdiklerim de yazıyor mu? Tugay, mugay, şugay, *neberr!*

Babasının götürdüğü, bir mitingte Moişe on kadar gönüllü görmüştü. Kürsüde konuşan adam bunların ertesi gün İspanya'ya gideceklerini söylüyordu. Tüm kalabalık çalkanmıştı bu sözler üzerine. Yumruklarını kaldırıp *international* söylemişlerdi. Moişe durduğu yerden uzun boylu, sarışın bir delikanlının yüzünü, yandan görüyordu. O da öldü mü acaba? Bu düşünce ile yüreği ezildi.

Acaba Hitlercik böyle bir gösteride bulunsa ne yapardı? Aptal bir soru dedi kendi kendine. Ama yine de onu, komünistler gibi yumruğunu sıkıp; «Sigal, sigal» diye bağırırken ve alaya katılıp Pére-Lashaise mezarlığına, le niur des Federes'ye (Federeler duvarına) doğru yürürken gözlerinin önüne getirmekten kendini alamadı.

Ne ise, şimdi Hitlerciği bırakıp, biraz da derslere bakmalı. İki günden beri kalem kutusunu

arıyor, bulamıyor. Ertesi gün, bu yüzden kocaman bir sıfır alabilir. Öğretmen Berthon birkaç haftadan beri adamakıllı sertleşti her nedense.

Bir kez daha çantasını karıştırdı. İçlerine oyuncaklarını doldurduğu iki kundura kutusunu boşalttı. Kurulup yürüyen, yürürken yanar söner ışıklar saçan üç minik otomobil, iskambil kâğıtları, sahici aşık kemikleri, sağ kanadı kopuk bir planör, bir taş sapanı, bir küçük torba dolusu cam ve çelik misket yerlere saçıldı. Resimli dergi dizilerini silkeledi, küçük odanın aranmadık yerini bırakmadı, yatağın altına baktı, yok yok. Kalem kutusu kayıplara karışmıştı.

Dikiş makinesinin sesi kesilmişti. Tateh, dizlerinin üzerinde yarısı dikilmiş bir pantolonla, karısına üzüntüsünün nedenini anlatıyordu.

— Almanya'da faşizm kazandı. İspanya'da da, Nazilerin ve İtalyanların yardımlarıyle her gün biraz daha güçleniyor. Diyelim İtalya. Negus'ün damadı tutsak düştü. Üç bin adamı ile birlikte kurşuna dizdiler. Etiopia'nın sonu geldi demektir. Mussolini muradına erdi. Sen şimdi diyeceksin ki Etiopia neresi, burası neresi? Bu Jacques Doriot rezili niye-böyle hant hant ötmeye başladı bakalım? Hitler ve Mussolini onu tutuyorlar da ondan. Hepsi de Léon Blum'ü ve Halk Cephesi'ni devirmek istiyor. Bugün İspanya yarın kim bilir neresi? Belki de Fransa.

— Bir yandan da fiyatlar durmadan yükseliyor, diye bağırdı Mameh. Süt... sütün litresi bir buçuk franga fırladı.

Tateh omuzlarını kaldırdı:

— Ah bu yarneh'ler! Hepsi birbirine benzer.

Sen ona politik durumu anlatacağım diye çeneni yorarsın o sana sütten söz eder.

Elbet Mameh bu sözlere karşı söyleyecek bir şeyler bulmuştu ama Moişe dinlemedi. O şimdi yatak odasında yere oturmuş, bacaklarını açmış, arada bir tırnaklarını kemirerek kendi özel sinemasını seyrediyordu. Burası «Moişe-Palas»dı. Moişe'nin uyanık rüya görme dalgası. Bu kez perdeye yansıyacak olan komik bir film değil, kayıp kalem kutusu aklından çıkmıyor.

Mameh ne zaman oğlunu böyle görse uykudan uyandırıyormuş gibi sarsalardı. Böyle kaçamaklar yapması hoşuna gitmiyordu. Oğluna, Louis XVI nasıl öldürüldü onu mu düşünüyorsun, diye soramazdı, çünkü bu goyim kralının adını bile duymamıştı. Onun ona söylediği yalnızca bu hali ile ihtiyar Mendel kadar aptal göründüğü idi. Polonya'da eskiden bir köy delisiydi bu Mendel, şimdi Bastille dolaylarında, Faulbourg Saint-Aantoine sokağında, bir uyur-gezer gibi serseri dolaşıyor, Tevrat'tan dizeler okuyordu. Kan oturmuş kırmızı suratı, sarkık alt dudağının kenarından sızan salyası ile, yemeğini yemeyen Yahudi çocuklarını korkutmak için umacı görevi yapıyordu.

Mameh bu sefer oğlunun dalgasını bozmamıştı. Moişe gözlerini kapamış kalem kutusunu yitirdiğini itiraf etmiş olduğu Berthon'un gelişini seyrediyordu, Büyük plan gittikçe büyüyor, ayrı ayrı sakalının her kılı, derisinin gözenekleri görünüyordu. Yüzü korkunç. Eli kalkıyor, kocaman, Moişe'nin üstüne doğru... Moişe silkinip kurtuldu görüntüden. Sinema oynatmaktan vazgeçti. Sinema hoş filmler seyretmek için değil mi? Belki de ku-

tuyu bulurdu, okula gitmeden önce.

— Amma da ödleksin! Öğretmenlerin karşısında elin ayağın kesiliyor.

Moişe dudaklarını ısırdı, suratını buruşturdu. Mameh'in Hitlercik sözünü ağzına alışından beri acayip bir şeyler oluyordu. Şimdi bu kendi içinden duyduğu ödlek sözü kimin? Bu lafı bir ya da birkaç kez duymadan bir gün geçmiyor.

Önceleri kafasında yaratmış olduğu bu küçük arkadaşın sesi kulağına hoş geliyordu. Kendini eskisi kadar yalnız duymuyordu, bir arkadaşı olmuştu. Niye başkalarını da yaratmasındı? Özelliği gerçekte varolmamak olan oğlanlardan kurulu bir çetenin başı gibi görüyordu kendisini.

Ama kısa sürede ayakları suya erdi. Bu Hitlercik —ki bir Mathurin Popey ya da bir Tarzan değildi— aksi cenabetin biriydi. Hep kafa tutuyordu. Ya alay ediyor ya da azarlıyordu. Hınzır Hitlercik! Şimdi de tutturmuş Berthon'dan korkuyorsun diye kafasının etini yiyor. Eh, Hitlercik, fazlaca böbürleniyorsun. Gerçekten varolmayan birisi için böyle bol keseden atmak kolay!

Moişe kafasının içindeki bu davetsiz konuğu atmak ister gibi birkaç kez başını salladı. Sınıf öğretmeni Berthon'u düşünmeye başladı. Tuhaf adamdır bu Berthon. Yarın onu kerevetin üzerine çıkarttırır. Şişman Pedrine gibi tokat atmaz o, Madmazel Gabilly gibi cetvelle el parmaklarının ucuna vurmaz, Dubochon gibi kıçına vurmaz. Öğrencilerin içleri ürpererek anlattıkları başka bir şey yapar, kulağının dibinden bir tutam saç tutar, zavallı öğrenci, duyduğu acıyı azaltmak için ayak

parmaklarının ucunda yükselmeye çalıştıkça o daha yukarı çeker.

— Bereket versin İtalyan değilim.

Moişe yüksek sesle düşünüyordu. Belki de bunu söylenenin Hitlercik olmadığına emin olmak için. Ama bir kez daha farketti ki kendisiyle değil görünmeyen birisiyle konuşuyor.

Evet, iyi ki o da Corati, Pedrini, Corelli ya da Zucchetti gibi bir İtalyan değil. Berthon onlara özel bir yöntem uyguluyor çünkü. Saçları öbür çocuklardan daha sağlam olduğu için değil. Kişisel düşmanı saydığı Duce'nin yurdundan oldukları için.

Negus'ün ve tüm Etopyalıların öcünü, kendi sınıfına düşmek bahtsızlığına uğramış olan İtalyan dülgerlerin ve sıvacıların çocuklarından çıkartıyordu. Bu çocuklara İtalyan asıllı olduklarını hatırlatmak, Mussolini ve adamları hakkındaki düşüncelerini anlatmak için ona her şey mübah görünüyordu. Küçük makarnacılar derslerini iyi bilmek, bir şeylerini, diyelim kalem kutularım kaybetmemek zorundaydılar. Berthon her yıl eline düşen İtalyan çocukların gözlerinin yaşına bakmazdı. Saçlarını çekerek «oy, oy, oy» diye bağırttığı İtalyan çocukları değil faşizmdi.

Berthon'un öğrencisi olsaydı kendisi de korkmayacak mıydı bakalım bu Hitlercik? Elbet, kendi düşüncesinin içinde keyfi yerindeydi, kimsenin eli uzanamazdı ona kadar, çekinecek .bir şeysi yoktu. İstediği kadar atabilirdi.

Birçok kez Hitlercik'in gerçekte varolmadığına, kendisine cevap veremeyeceğine inandırmak istedi kendi kendini. Baktı ki, inandıramıyor, kal-

kıp Tateh ile Mameh'in alçak sesle konuştukları büyük odaya geçti.

Gidip birkaç dakikadır sessiz duran dikiş makinesinin tablasına dayandı. Birkaç dakika geçmeden ana-babasının da ödlek olduklarına karar verdi. Nazizmden konuşurlarken yüzlerine bakmak yeterdi bunu anlamak için. Neydi bu, bu kadar korkunç olan şey? Bana gelince, ben de tedirginim, korkuyorum. Sınırdan sınıra kovalanan Yahudilerin atadan kalma eski korkularına eklenen yeni bir korku! Bu da gümrükte açılmayan bavulların içinde kalanlardan bir şey.

Ama bu öbürlerinin çok yanlı korkusu, Yahudi olmayanlardan duydukları korku. Onlar bu korkuya alışmışlar, bu korkuyu analarının sütü ile beraber içmişler. Oysa nazizm korkusu öyle değil, bu yeni bir korku. Korku 1933'ten beri dil değiştirdi, artık Almanca konuşuyor, gün geçtikçe daha zorlu oluyor. Berlin'de, Nuremberg'de geçitler yapıyor, «Heil Hitler» sesleriyle sınırları zorluyor. Alnında bir kâkül, burnunun altında dörtgen bir bıyık var.

Oğlunun, sevgili Moişe'sinin, kahraman olarak, kendisinin dilinden düşürmediği Hitler'in küçük bir örneğini seçmiş olduğunu bilse ne derdi acaba Tateh? Her halde dilini yutardı. Hele adını, Hitlercik'i de karısının koymuş olduğunu öğrenince. Bu kadarı yeterdi değil mi, köpürmesi için?

Hitlercik için kahraman demek biraz aşırı. Moişe onun artık fazla gelmeye başladığını anladığından kapı dışarı etmeye karar verdi bile. Bas bakalım Hitlercik. Fazlaca yayıldın. Senin yüzünden ne ödevlerimi yapabiliyorum ne de ders çalışabiliyorum. Sevmiyorum seni. Kötüsün sen. Bana aldırdığın da yok, onu da biliyorum. Bas dedim.

Ama Hitlercik öyle Bardin, Choplet gibi yüzüne tükürmekle ya da git demekle gidicilerden değil. Yüzsüz, beleşçi. İstediği zaman elini kolunu sallaya sallaya «Moişe-Palas»a giriyor. Bir düşünce ile kovulunca bir başka düşünce ile dönüp geliyor, sinsi, alaycı, hatta önceden kararlaştırıldığı gibi; «Sigal, sigal» diye haber bile vermeden, sessiz sadasız içeri dalıyor. Moişe'nin kafasını ev tutmuş, yangelmiş oturuyor, üstelik alay da ediyor.

Bok! Bok diyorum sana Hitlercik, işittin mi? Bok, bok, bok! Seninle arkadaş değiliz artık.

Boşuna çaba. Öbürü alay ediyor. Moişe ne kadar unutmak istese, o kadar hatırlayacak, o da bunu biliyor, onun tedirginliği ile besleniyor.

Ama Sziloviçlerin evinde kopan fırtına gibi bir olay sayesinde Hitlercik, Moişe'nin kafasından süpürüldü. Şubatın son şahsıydı. Öğleden sonra passage Dieu'yü ayağa kaldıran bir taksi gelip Sziloviçlerin kapısında durdu, Spiegelleri, valizlerini, eşyalarını kapıya döktü.

Hitlercik, Mameh'in onu içinden çekip çıkardığı boşluk âlemine geri giderken boşuna üzülüyordu. Onu geri gönderen bu olay sayesinde ilkinden daha güçlü olarak geri gelecekti.

Coraline

2
FROYM

Yağmur yağıyordu. Moişe eve dönmeden önce Orteaux sokağında bir kapı sundurmasının altına sığındı. Defterinden bir kâğıt kopartıp pabuçlarındaki çamurları temizledi. Sonra parmaklarını açıp açıp elleriyle saçlarını düzeltti. Eve üstü başı temiz dönmek istiyordu. Eve girişi gösterişli olmalı, sevincine denk düşmeliydi. Çünkü bu akşam (bir yenilik vardı. Göğsüne kırmızı kurdelalı bir başarı nişanı takmışlardı.

Eve dönmek için sabırsızlanıyordu. Önce dolabın aynası karşısında kendini seyredecek, sonra da ana-babasının sevinç çığlıklarını dinleyecekti. Her

halde sokaklarda da bir görünürlerdi. Mameh ailenin küçük Einstein'ını herkese göstermek istecekti. *Mazel Tov!* diye bağıracaklardı. Clos sokağı, Orteaux sokağı, Pyrénées sokağı hatta Avron sokağı hep görecek, duyacaktı. Birenibaumlara Migdallere, Vogellere gidilecekti. Hiç olmazsa kıskandırmış olurlardı. Öğretmen Berthon, öğrencilerinden birisine bu nişanı takarken tüm Sziloviç ailesine nişan vermiş olduğunu ne bilsindi!

Sahanlığa gelince kapının iki yanında rengi belirsiz olmuş üç valiz gördü. İçeriden gülme sesleri, bağırtılar geliyordu. Kalabalık olmalıydılar, ne dedikleri anlaşılmıyordu. Yiddiş dili konuşuyorlardı. Kulak verdi, seslerinden tanıyabilir miyim diye, tanıyamadı. İçerde bir de çocuk vardı. Onu da çocuğun helayı sormasından anlamıştı.

Kapı rüzgâr çarpmış gibi açıldı. Kendi yaşında bir çocuk Moişe'ye çarptı. Şaşırdı, geri geri gitti. Uzun bir yüz, sarı, başı hafif omuzuna doğru yatmış. Ama çocuğu arkadan görüyordu, o şimdi trabzanlara tutunarak dikkatle aşağıya iniyordu.

Moişe içeriye girdiği zaman kapıyı şaşırdığını sandı. Kimdi bunlar? Birileri güler yüzle bakıyor, öbürleri merakla seyrediyorlardı kendisini. Dolabın her zamanki yerinde olmadığını fark etti. Dikiş makinesi de yerinde değildi. Korktu ve içeri seslendi.

Mameh öbür odadan fırladı, arkasından da Tateh. Kolları sıvalı; yorulmuş, belli. Burnunun üzerine de bir kara bulaşmış.

Mameh kollarını çırparak,

— İşte benim Moişale! diye bağırdı. Oğlum! Okulda ne kadar çalışkan olduğunu bilseniz. Hep on alır. Hem zekidir hem kuvvetli.

Dinleyenler başlarını sallıyorlardı. Mameh oğlunun saçlarını okşadı:

— Spiegeller geldiler Moişe. Biliyorsun, sana anlatmıştım ya. İşte bu sevgili kardeşim Rayim, on iki yıldan beri görmedik birbirimizi Öpebilirsin, dayındır.

Rayim dayının sakalı fena batıyordu. Moişe dikkat etti, bunun rengi de demin kapıdan çıkıp helaya inen çocuğun rengi gibiydi. Babası demek. Tateh'den biraz daha uzun ama hafif kambur. Sağlığı yerinde bir adama benzemez bu dayı.

— Yengeni de 'öp, diye üsteledi Mameh.

— Benim adım Ranekeh yavrum, diye gıdakladı kocaman, şişman bir hanım. Pek dar bir korsenin içine sıkışmış, zor nefes alıyor. Yüzü kızarmış, alnında ter damlaları boncuklanmış, gören ağustos sıcağındaymışız sanır. Çaresiz Moişe kendisini kadının kolları arasına bıraktı. Nemli ve kokulu derisine değince sırtından bir ürperti geçti.

Mameh, öteki karalar giyinmiş, şapkalarını sıkıca kafalarına geçirmiş olan iki adamla, bakışları dalgın ihtiyar kadının Spiegellerden olmadıklarını, yalnızca birlikte yolculuk etmiş olduklarını, biraz sonra Belleville'e gideceklerini söyledi, Moişe derin bir nefes aldı.

Kapı açıldı, Spiegellerin oğulları girdi. Çocuk gülerek, ana-babasına, Moişe'nin anlamadığı ama Polonya dili olduğunu bildiği bir dille bir şeyler anlattı. Tateh ile Mameh'in de ara sıra bu kaba ve heceleri at gibi koşan dilde birkaç söz söyledikleri olurdu.

Çocuk lafını bitirince hep bir ağızdan makaraları koyverdiler. En çok gülen Mameh'di. Ama Ta-

teh bu genel neşeye katılmamıştı. Biraz dokunaklı bir sesle adı Rotschild olsaydı, herkesin dünyanın dört köşesinden koşup görmeye geleceği bir hela yaptırmış olacağını söyledi. Sonra Rayim Spiegel'e dönüp şimdilik avludaki ile yetinmek zorunda olduklarını ekledi. Mameh öfkeli bir bakış attı kocasına, sonra konuyu değiştirmiş olmak için lafa girişti:

— Ah, az daha unutuyorduk, Moişe bak bu Froym, yeğenim, senin gibi o da dokuz yaşında. Hiç görmedin şimdiye kadar. Senin de yeğenin oluyor. Onunla iyi geçineceksin değil mi, her yerleri gösterirsin, ilk olarak geliyor Paris'e,

Çok terleyen şişman kadın, yani yenge, Froym'-unu Moişe'ye doğru iteledi. İki adım aralıkla karşı karşıya duran iki çocuk, utangaç, birbirlerine bakıyorlardı.

— İyi arkadaş olacaksınız değil mi? Yeğen demek kardeş demek.

— Ot ot ot, dedi Mameh bu sözleri doğrulamak için. Hadi bakalım öpüşün şimdi.

Moişe ve Froym kaskatı duruyorlardı, yalnız el sıkmakla yetindiler. Analara bakmayın siz, iki kişi öyle çabucak yeğen, hele kardeş olamaz. Froym babasının yanına gidip usul usul bir şeyler fısıldadı. Moişe'nin gözleri de kendi babasını aradı. Sonra gidip yatak odasında buldu. Yatağın yerini değiştiriyordu.

— Artık bu odaya girmek olmaz Moişe. Bu oda onların. Biz ilk odada yatacağız. Senin için küçük bir döşek uyduracağız. Dilerim rahat edesin.

— İçini çekti, sesini alçattı:

— Ananın aklı işte. Bu ufacık yere altı kişi

sığacağız. Birbirimizin ayağına basmadan adım atamayız.

Moişe öbür odaya geçti. Yabancılar gidiyorlardı. Tateh de uğurlamaya geldi. Onlar gittikten sonra bile ev yine dar ve kalabalık görünüyordu. Moişe gözlerini ne yana döndürse birisini görüyordu. Bu Spiegeller çok yer tutuyorlardı. Daha sonra, mahallenin öbür Yahudileri ile tanışmak üzere sokağa çıktıkları zaman bunu daha iyi fark etti. Ev büyüyüvermişti sanki, koskoca bir apartman olmuştu.

Tateh ve Moişe-sessiz bakıştılar.

— Annenin kardeşi belki doğru Amerika'ya gitmenin yolunu bulur diye ümitlenmiştim. Becerememiş olacak. İşte şimdi bizim başımıza geldiler. Ne kadar kalacakları belli değil. Anladığım kadarı ile en az birkaç hafta. Bereket versin dışarıda bir iş bulabildim ki, bu da bir şans.

— Dikiş makinesini ne yaptın Tateh? Hem suratın da kapkara olmuş, burnun, yanakların...

Tateh avucu ile yüzünü yoklarken küçük odayı gösterdi. Moişe nasıl sokabildi oraya koca makineyi diye şaştı.

— Hey, Moişale o ne göğsündeki, nişan mı verdiler yoksa sana! Aferin oğlum, ömrüne bereket. Çok övünüyorum seninle. Birden farkına varmamışım. Spiegeller aklımı karıştırdı. Gücenmedin değil mi, ha?

Moişe bir şey demeyince ellerini kaldırdı, sonra elini masaya indirdi.

— Bir bu eksikmiş gibi, şimdi bir de bu sıkıntı çıktı başımıza. Bir de bunların boğazını doyurmak gerekecek. Bilmiyorum ceplerinde paraları

var mı? Ama gel de anana anlat, ailesinden başka bir şey düşündüğü yok.

Moişe'yi omuzlarından tutup gözlerine baktı.

— Moişe, söz ver bana şimdi, uslu duracaksın ha! Pazartesinden sonra akşamlan sekizden dokuzdan önce eve dönemeyeceğim. Sen de elinden geldiği kadar bunlara katlanmak zorunda kalacaksın. Ne kadar tedirgin olacağını biliyorum. Ama söz veriyorsun bana değil mi, bir dırıltı çıkarmayacaksın?

Moişe Spiegellerin ilk günler evdeki düzeni fazla bozmayacaklarını düşünüyordu. Amerika'ya gitmek için oradan oraya koşuşmaları gerekecekti. Sabah erkenden evden çıkıyor, karanlık basarken dönüyorlardı.

Başlangıçta kapılmış olduğu, artık kendi evinde olmadığı izlenimi çabucak silinmişti. Yerleri değişen eşyalara alışmıştı, yere oturup hayal kurduğu öbür odaya girmek aklından bile geçmiyordu. Yalnız şimdi içi tıklım tıklım dolmuş olduğundan adım atılacak yer kalmayan küçük odaya giremediği için üzülüyordu biraz, o kadar.

Hatta akşam olup da iki aile bir. masanın çevresinde toplaştığı zaman hoşuna bile gidiyordu. Ağıza bir şeker koyup çay içiliyor, peynirli, üzümlü pastalar yeniliyor, eller birbirine vurulup tempo tutularak türküler çağırılıyordu. Mameh ve kardeşi pek çok hava biliyorlardı. Ara sıra masayı kenara çekip bir iki adımcık oyun da oynuyorlardı. Kimi zaman da parçalanan, dünyanın dört bucağına dağılan Yahudi ailelerinin çilelerini, baştan çıkarılıp yüzüstü bırakılan genç kızların hazin öykülerini, Kazakların yaktıkları Yahudi köylerini anlatan uzun ağıtları dinliyorlar, orta dizelerde el çırparak hep bir ağızdan türküye katılıyorlardı.

Spiegeller aileden Polonya'da kalanları, Varşova'nın Nalewski semtindeki Yahudi mahallesi ile ilgili bin bir türlü olayı anlatıyorlardı. Moişe'nin gözlerinin önünde göz alabildiğine uzun kafileler canlanıyordu; etekleri rüzgârda uçuşan, kara ipekten uzun ceketler giyinmiş kalpaklı adamlar, binlerce ve binlerce kadın yollara dökülmüşler gidiyorlardı.

Hoşuna giden bir başka şey de Spiegellerin gelişleri üzerinden daha bir hafta geçmeden Hitlercik'i unutmuş olmasıydı. Bu arada onu bir tek kez bile düşünmemiş olduğunu farketmişti. Kâküllü küçük herif kaybolmuş, uçmuş, silinmişti. Bak hele, kâküllü herif, fena laf değil!

Hazır kafası rahata ermişken bundan yararlanmak istedi. Şimdi küçük herif tarafından rahatsız edilmeden kafasında bir sürü düşünceyi peşpeşe sıralayabilirdi. Hitlercik'in gidiş nedeni Spiegellerin ani gelişleri olmalıydı. Bundan duyduğu sevinç, Spiegellere karşı çekingenliğini azaltıyordu, akşam partilerinin sıcak havasından hoşlanır olmuştu.

Yeğeni Froym ile iyi ilişkiler kurabilmek için övülmeye değer çabalar harcıyordu. Okul kitaplarını, resimli dergilerini gösteriyor, belli başlı yerlerini Yiddiş diline çevirip anlatıyordu ki, bu iş her zaman o kadar kolay değildi.

Ama Froym'un bunlarla pek ilgilendiği söylenemezdi, ne Mandrake ve Bradfer'in serüvenleri ne de Jeanne d'Arc'ın ve Bayard'm başarıları

önemliydi onun için. Kısa süre sonra Fransız dergilerinin kendisini pek sarmadığını açıkça söyleyiverdi. Polonya'dan gelmişti, Amerika'ya gidiyordu. Jeanne d'Arc'mış yok Napoleon'muş ona vızgelirdi. Resimlere bakmaya bile gönlü yoktu.

Moişe için birinci hayal kırıklığı bu oldu, yeğenini eğlendirebilmek için neler yapması gerektiğini düşünmeye başladı. Oyuncaklarını döktü ortaya. Froym bir oyuncak alıyor eline, sanki tartıyormuş gibi yukarı aşağı indirip kaldırıyor, sonra hiç bir ilgi belirtisi göstermeden bırakıyordu. Moişe biraz üstelese, iyi niyetle ilgisini uyandırmaya çalışsa dudaklarında alaycı bir gülümseme beliriyordu. Oyuncakla oynamanın çocuklar için olduğunu söylediği gün Moişe artık kızmaya başladı.

Aşık kemiği oyununu beceremedi, Moişe de fazla üstelemedi. Misket oyununda da misketleri mobilyaların altına yuvarlamaktan ötesini beceremiyor; yerlerde sürünüp, toplamaya çalışan yeğenine yardım etmeyi de düşünmüyordu. İlk çekişme bu yüzden çıktı. Moişe Froym'a kendisinin hiç bir oyun önermediğini söyledi. Çocuğu hiç bir şey ilgilendirmiyordu. Ne yani? Polonya'da çocuklar oyun oynamazlar mı? Bütün gün elleri kolları bağlı mı otururlar? Cevap yerine Froym omuzlarını kaldırıyor, yüzünü buruşturuyor, böylece daha da sevimsiz oluyordu.

Moişe günlerce ne yapması gerektiğini düşündü. Annesine danıştı; o da ona biraz daha sabırlı olmasını, Froym'un hastalıklı bir çocuk olduğunu, uzun süre hasta yattığını unutmamasını söyledi, Görmüyor muydu benzinin sarılığını ve

dik tutmaya gücü yetmiyormuş gibi başının hep bir yana doğru eğik durduğunu? Zavallı çocuk insanda daha çok acıma duygusu uyandırıyordu.

Ama ikinci hafta ilişkileri daha da bozuldu. Birbirleri ile konuşmamaya kadar gittiler. Moişe son bir çaba daha gösterdi. Buna karşın Froym arkasını dönüp kıçını kaşıdı. Birkaç kez kıçına vurup *guvno* dedi.

Bir iki kez de ana-babası ile fısıl fısıl bir şeyler konuştuğunu, bu arada çenesi ile kendisini gösterdiğini fark etti. Eskiden aralarında serbestçe Polonya dili ile konuşurlardı. Çatır çutur bir dil. Bir heceler karmaşası. Moişe hiç bu kadar tatsız bir dil duymamıştı. Hele Mameh Spiegel konuşurken sanki karşısındakine söz söylemiyor sözcük tükürüyordu.

Moişe babasına danıştı, nedenini söylemeden, uzun bir hastalığın insanı böyle kötü yapıp yapamayacağını sordu. Froym'un tutumu merakını uyandırıyordu ve aklına tatsız bazı anılar getiriyordu. Daha Spiegellerin ilk geldikleri akşam Tateh, bir aralık, herkesi susturmuş,. dikkatleri Moişe'nin göğsündeki onur nişanına çekmişti. Hepsi de sevinç çığlıkları koparmışlardı. Daha doğrusu Froym dışında hepsi. O yalnızca bıyık altından sırıtmakla yetinmişti. Annesi ile babası da hemen toparlanmışlar, Sziloviçlerin sevincine soğuk su katmak ister gibi sus pus olmuşlardı. Oysa Mameh o akşam kendisini kaptırmış, oğlunu göklere, çıkartıyor, neredeyse Einstein ve Léon Blum'le bir tutuyordu.

Sonradan oğluna:

— Kızma Moişiniu, demişti, Froym o kadar

hastaydı ki doğru dürüst okula bile gidemedi. Okuma yazması bile şöyle böyleymiş, annesi söyledi bana. Aldığın nişanı kıskanmasını hoş görmeli!

Ertesi gün Froym gazoz kapağının üzerine kırmızı bir bez parçası yapıştırıp göğsüne taktı.

— Ne o kadar böbürleniyorsun, al işte bak bende de var öyle bir nişan, diye Moişe'yi alaya almaya başladı. Moişe bunu o zaman şakaya vurup geçmişti. Ama şimdi anlıyordu, bir yeğen, kardeş bir yana, arkadaş bile sayılamazdı.

O akşam yemekte ortaya sordu:

— *Guvno* ne demek?

Spiegeller bir yerlerine iğne batırılmış gibi hopladılar.

— Utanmıyor musun Moişe, diye gürledi Ranekeh. Çok ayıp, terbiyeli bir çocuğun ağzına öyle laflar yakışır mı? Bir daha duymayayım. Kim öğretti sana bunu, baban mı?

— Hayır, Froym'dan duydum. Kaçtır bana öyle söylüyor.

— Ben mi? Ben mi *guvno* demişim sana? Yalan söylüyorsun!

Ağlamaya başladı.

— İnanmayın ona! Pis yalancının biri bu Moişe!

Spiegeller Tateh'e döndüler: Bu ilk değildi, oğlu çok terbiyesizdi, zavallı yavrucakları Froym'a hep *guvno* diyordu.

Tateh güldü.

— Nasıl olur? O Polonya dili bilmez ki! Froym'dan başka kimden duyabilir bu sözü? Asıl yalancı sizin oğlunuz!

Baba Spiegel fena bozuldu bu suçlamaya. Birkaç saniye boğulacak gibi kaldı, sonra duruldu. Buna karşılık karısının kırmızı yüzü büsbütün kızardı, önce Polonya, sonra Yiddiş dilinde ulu orta konuşmaya başladı ve böylece Moişe kendisinin kötü bir küçük goy olduğunu, Yahudi düşmanı Polonya'dan daha yeni kaçıp gelmiş bir Yahudi çocuğu olan zavallı Froym'a eziyet etmekten başka bir şey düşünmediğini öğrenip şaştı.

Bu öfke dalgası karşısında aklı karışan Tateh'-in gözleri büyümüş, ne diyeceğini şaşırmıştı. Kendisinin bu kadar iyi savunulduğunu görüp yüreğine güven gelen Froym, parmağı ile Moişe'yi gösterip tempo ile bağırmaya başladı:

— Bu Moişe goy, goy, goy... Bu Moişe goy, goy goy...

Bak hele, dedi Moişe kendi kendine, Godfroy de Bouillon (Ur), Philippe le Bel (Güzel), Charles le Chauve (Dazlak), Jean le Bon (İyi) gibi bana da bir soyluluk takısı uydurdular. Moişe-leGoy deyince kendisi de duc de Charonne (mahallenin adı), prince des Orteaux, comte des Pyrénées (Moişe'nin her gün gezdiği sokakların adları) gibi bir şey oluyordu. Hoş bir şey, ha? Ben goy oldum demek!

Moişe bu goy sözcüğünü, Spiegellerin kullandıkları kötü anlamda almıyordu.

Acaba Yahudi toplumu içinde karşılaştıkları güçlüklerden ötürü mü böyle olmuşlardı? Amerika'ya göçmek için gerekli vizeyi alamayacaklarından mı korkuyorlardı? Biriktirdikleri para eriyivermişti de ondan mıydı? Paris'e gelişlerinin üzerinden daha iki hafta geçmeden Fransa için ağızlarına geleni söylemeye başlamışlardı. Fransızla-

rın kendilerini hayal kırıklığına uğratmış olmalarından yıkmıyorlardı. Varşova'da iken onlara özgürlüğün yurduna gitmekte olduklarını, orada herkese büyük konukseverlik gösterildiğini söylemişlerdi. Fransa Yahudilerin iyi yaşadıkları ve iyi gözle bakıldıkları bir yerdi, onlara böyle demişlerdi, oysa bu sözlerin hiç birisi doğru çıkmamıştı.

Akşamları eve döner dönmez, ah vah etmeye başlıyorlardı. Paris sokakları kirliydi, toz toprak içindeydi, halk genellikle huysuz, çoğu zaman saldırgandı. Hepsi goyim bunların, daha bir tek Fransız suratı görmedim, diyordu Ranekeh Spiegel. Hem Polonyalılardan bile çok içiyorlardı. Kocası dün bir arabanın altında kalan sarhoş görmüştü, her halde arabacı da sarhoştu. Hepsi de pis goyim bunlar, diye atılıyordu Froym, Moişe gibi pis goyim.

— Ya bu Fransız Yahudiler! Onlara ne diyelim? Çok şaşırttılar beni. Din kardeşlerimizin bizleri daha iyi karşılayacaklarını sanırdım. Kimsenin derdimize kulak verdiği yok. Lafa başladık mı canları sıkılıyor, başlarından savıyorlar, atlatıyorlar. Buraya çakıldık kaldık. «Amerke» hâlâ okyanusun öbür kıyısında, cehennemin bucağında.

Tateh, çekine çekine, Fransa'da daha ne kadar kalacaklarını soruyordu, bu elbette bizim evde ne kadar kalacaklarını soruyordu, bu elbette bizim evde ne kadar kalacaksınız anlamına bir soruydu, ama aldığı cevap aynıydı:

— Bunu bir tek Tanrı bilir. Siz bu soruyu ona sorun!

Ama ne yazık ki Tateh tapınağa adım atanlardan değildi, Yehova ile ilişkisi var-yok arasıydı, ondan Spiegellerin Amerika'ya... ya da cehennemin dibine ne zaman gideceklerini sorma olanağı yoktu. Onun için de karısına, pek tatlı sayılamayacak, kaçamak bir bakış atmakla yetiniyordu.

Moişe yavaş yavaş, kendi evinde, bir yabancılık duymaya başlamıştı. Özellikle kendisi evde olduğu zamanlar Spiegeller yalnız Polonya dili konuşmaya dikkat eder olmuşlardı. Kendisinin katılamadığı uzun konuşmalardı bunlar, konuşma değil sanki ağızdan çıkarılan sürekli bir gürültü. Böylece kenara itilmiş olmanın acısını içinden *guvno, guvno* diye söylenerek çıkarmaya çalışıyordu. Bir barbar diliyle de olsa, yalnız içinden geçirilmiş olmakla da kalsa Spiegellere bok demek suretiyle ödeşmiş oluyordu.

Guvno zincirine *Kurvah, swinia, bidley* gibi yeni sözcükler de eklenmişti, böylece sessiz direncine daha çeşitli öğelerle devam etmiş oluyordu. Yoksa orospu nasıl denir, domuz ya da pis köpek nasıl denir, bilmeyecekti. Önemli değildi bu onun için, o yalnızca, vakti zamanı geldiğinde kullanacak olduğu sözcüklerin şimdiden keyfini çıkarıyordu. Araları her gün biraz daha açılan Froym'a, sırası geldiğinde, Polonya dilinde söylenecek birkaç söz edinmişti. Yalnız bir fırsat çıkmasını bekliyordu.

O fırsat bir cuma akşamı çıktı. Komşunun radyosu Bilbao yakınlarında Guernica adında büyük bir kasabanın bombardıman edildiğini duyurmuştu. Binlerce ölü vardı, Heinkel tipi avcı uçakları sokaktaki halkı taramış, kenti yangın bombaları ile yakmıştı.

Moişe'nin o akşam İspanya iç savaşının kur-

banlarını düşünecek hali yoktu. Onun için, kendi kanları içinde yüzen kadavralardan daha kötü bir şey vardı. Oyuncaklarını yerleştirdiği kutular, kişisel öte berisi, özellikle okul çantası karıştırılmıştı, birçok şey kırılmış, yırtılmış, dağıtılmıştı. Sanki Attila, tüm Hunlarını toplayıp eve baskın vermişti.

Oyuncak arabalarını birer birer elden geçirirken ağlayacak gibi oldu. Froym —başka kim olabilirdi?— bunları bu hale getirebilmek için ayaklarının altında çiğnemiş olmalıydı. Uçağı parçalanmış, her parçası bir yere atılmıştı. Misketleri kırılmıştı, aşık kemikleri kırılmıştı, kartları, resimli dergileri yırtılmıştı. Küçük hazinesinin üzerinden bir kasırga geçmiş gibiydi. Şaştı kaldı. Niçin yaptın bunu Froym?

Moişe'nin aklına birden okul çantası geldi, yüreği hop etti. Başına geleceği bilmiş gibi önceden korkuyordu. Çantayı açınca dayanamayıp haykırdı. Tüm ders kitapları renkli kalemlerle çizilmiş, karalanmış, boyanmıştı, bozulmadık tek sayfa yoktu. Fransa Tarihi kitabının yalnız üst kapağı kalmıştı. Moişe-Palas'ın perdesinde öğretmen Berthon'un öfkeli suratı belirdi. Şimdi ne karşılık verecek öğretmene? Moişe kötülüğün bu kadarına akıl erdiremiyordu. Kafasında bir sürü düşünce dolanmaya başlamıştı. Babasına gidip anlatmak, oğullarının becerdiği işleri Spiegellere göstermek, tutmaya çalıştığı gözyaşlarını salıvermek, en çok istediği bu şimdi, bağırmak, bağırmak, bağırmak!

Öfke, ateş üzerinde kaynayan su gibi, Moişe'yi sarıyordu. Froym, *guvno, guvno! Kurvah, bidley,* kokmuş, süprüntü, mundar, çöp tenekesi, çeneni dağıtacağım senin, pis çeneni! Ben sana ne

yaptım, ben ne yaptım?

Kendini toparladı. O kadar iyi toparladı ki dışarıdan hiç bir şey belli etmiyordu. Ama içinden kudurgan bir ses yükseliyor, haçlı seferi gibi sahici bir öcalma seferine çağırıyordu. Oyuncak Guernica'sını, kitaplarını, dergilerini bırakıp yavaş yavaş çıktı, çok yavaş.

Tateh ve Rayim Spiegel birer Yahudi gazetesi almışlar ellerine, Mameh ile gelini patates ayıklıyor, alçak sesle yarenlik ediyorlar. Froym nerede? Odalarda yok. Geriye tek bir yer kalıyor. Moişe'nin içinde bir yaban hayvan kükremeye başladı. Öfkesini bastırmak için umulmadık bir fırsat çıkmıştı.

Elinin titremesine rağmen, kendini tutup kapıyı sessizce açtı ve kapadı. Annesi duydu, peşinden seslendi, biraz bekle Froym çıksın, dedi ama o aldırmadı.

Oradaydı, kendisi için büyük bir talihsizlik olmak üzere kapının sürgüsünü sürmeyi unutmuştu, tam donunu bağlarken... *guvno* içine batmış Froym! Kapı açılıp Moişe girince korkudan gözleri fal taşı gibi açıldılar.

İlk yumruk küçük Yahudinin üst dudağını buldu, ikincisi sağ gözüne, üçüncüsü omuzuna indi. Kıçüstü kuburun üstüne düştü, sağ sol kulak tozunda iki tokat şakırdadı. Froym bir yandan ayaklarına düşen pantolonunu çekmeye çalışıyor bir yandan da doğrulmak istiyordu, Moişe itti, yeniden küt diye kuburun üstüne düştü. Moişe bu sefer tekmeyle girişti, bir tekme de dişlerine gel-

di. Sonra iki eliyle asılıp üstteki su kabının zincirini çekti.

Froym avaz avaz bağırırken yukarıdan boşalan su gürültü ile kubura doluyordu. Oğlanın ağzı, burnu, elleri kan içinde kalmıştı. *Oye oye oye!* Kuburun üzerinde debelenen küçük Yahudinin binlerce yıllık feryadı pek acıklıydı.

Anası aşağıya indiği zaman Froym'u yarı baygın buldu, öbür yarısı da boka sidiğe belenmişti. Kadın hemen *guevald* ve *oye vay* diye bağırmaya ve ayrıca Polonya ve Yiddiş dillerinde daha başka sözlerle imdat çağırmaya başladı. Sziloviç ana da koşup geldi, durumu görünce o da öbürü gibi iki dilde feryadı bastı. İki kadının feryadı sokağın iki ucundan da duyuluyordu.

— Bu işi sizin Moişeniz, o alçak yaptı. Canını çıkarmış zavallı yavrucuğun.

Ranekeh oğlunu o yürekler acısı, utanılacak durumdan çekip çıkarmaya çalışırken Rayim Spiegel de topaç gibi olduğu yerde dönüyordu.

— Nerede o, nerede? diye tepiniyordu.

En son Tateh geldi, şöyle bir baktı, Moişe'yi göremeyince tedirginleşti. Pek uzakta olmamalı, nerede acaba? Hem niye?

Moişe on adım ötede, bir başka binanın koridorundaydı. Heyecandan dişleri birbirine vuruyordu. Pasajda oturanların tümü gibi bağırtıları o da duyuyordu. Şimdi cesareti kırılmış, korkmaya başlamıştı. Birçok kişinin öfkesi hep birden üstüne toplanacaktı. Tateh, Mameh ve Froym'un anası ile babası.

İki olanak vardı. Ya hemen ortaya çıkmalı, dayak mı, ceza mı, azar mı, her ne ise, başına ne

gelecekse gelmeli, uslu uslu katlanmalı ya da kaçıp gitmeli, çok daha sonra ortaya çıkmalıydı.

Ne var ki, vakit akşam, neredeyse karanlık inecek. Bernard Vogellere kaçsa... Olmaz, bronşit olmuş yatıyor, ana-babası içeri almazlar. Birenbaumlar ya da Migdaller desen korkarlar, hemen alıp geri getirirler.

En iyisi bir koşu Clos sokağını tutmalı, bu saatte sokak boşalmıştır, tüm yarneh'ler evlerine dönmüşlerdir. Ama Jeannine yatmıştır belki de. Kulübe desen o da olmaz, kim bilir ne kadar karanlıktır!

Usul usul koridoru geçip sokağa baktı. Sokak şimdi karanlıktı. Yaklaşan ayak sesleri duyunca geriledi. Çömeldi, başını uzatıp baktı, Doktor Mathieu geliyordu. Froym için mi çağırdılar yoksa? Evet, doktor bizim eve girdi, demek onun için.

Korktu, bir solukta sokağın üst başına kadar koştu.. Haies sokağı lambalarının üzgün ışığı ve sessizliği altında uzanıyordu. Daha uzağa gitmeyi gözü kesmedi, yavaş yavaş, adımlarını sürüyerek geri döndü.

Bir gölge ile karşılaşınca yüreği çarpmaya başladı ama o gölgenin babası olduğunu anlayınca yüreğine su serpildi, babasının ellerine sarıldı.

— Doktor getirtmek zorunda kaldım, haberin var mı? Froym sinir nöbeti geçiriyor. Bayıldığı için yukarı biz taşıdık. Yarına kadar yatacak. Yaptıklarını anlattı. Deli mi oldun? Hasta bir çocuk. Niçin? Eğer kendimi tutmasam... Sen...

— Bütün oyuncaklarımı parçalamış, yemin ederim, yalanım varsa... Kitaplarımı yırtmış, kendin gör bak, öğretmene ne diyeceğim şimdi? Sıfırı basacak. Oysa ben ona bir şey yapmamıştım,

Froym'a hiç bir şey yapmadım...

— Oyuncak, kitap... Oye oye oye, başımıza iş açtın. Şimdi ben ne yapacağım? Anan seni didik didik eder, pansiyona kapatacağım diyor. Hiç bu kadar öfkelendiğini görmemiştim.

Gözlerini çevresinde gezdiriyor, sanki karanlığın içinden bir çıkış yolu arıyordu. Bulabildiği Mameh'in gökyüzünden düşen sesi oldu. Pencereden sarkmış soruyordu:

— Sen misin, buldun mu yezidi?

Tateh elini oğlunun omuzuna koydu.

— Haydi Moişe, en iyisi bu işi elimizden geldiği kadar çabuk bitirmek. Bence yarına bırakmaktansa bu akşam olsun ne olacaksa. Çünkü ben sabah erken işe gideceğim. Sana yardımım dokunmayacak.

Merdivende son basamağı çıkmadan önce durdu.

— Olacağı buydu! diye içini çekti. Benim için de senin için de bilmediğimiz insanlar bu Spiegeller. *Oye, oye, oye!* Bütün bu *tsures'ler* çocukluk, hepsi çocukluk.

Spiegel'ler Moişe'ye döndüler. Çocuk büyüklerin ölümcül bakışları altında Gulliver kadar ufalmıştı. Şişko Ranekeh ağlamış, suratına kara lekeler sıvışmış. Mameh dudaklarını kemiriyor, öfkeden patlamak üzere olduğu belli.

— Gece bastırdı, herkes uyuyacak, onun için patırdı istemem. Hepinize söylüyorum. Gecenin bu saatinde bağırtı mağırtı istemem. Anlaşıldı mı?

Moişe'nin yüreğine biraz su serpildi. Tateh kendisinde her zaman görülmeyen, dediği dedik bir güçle konuşuyordu.

— Moişe git oyuncaklarını al getir, kitaplarını, defterlerini de. Hepsini getir.

Spiegeller şaşkın, duraladılar. Mameh'in gözleri, bulandı. Odanın dibinde yatan Froym'dan hiç ses çıkmadı.

Oyuncak kırıkları, parçalanmış, yırtılmış kitaplar, resimli dergiler yerlere yayıldılar. Clochordların Montreuil kapısında çöp tenekelerinden topladıkları şeylere benziyorlardı.

— Bunu Froym yaptı diyorsun, bak, düşün, yalan istemem Moişe.

— Yalancı, pis yalancı! diye zırladı Froym. Odanın öbür ucundan kalkmış, topallaya topallaya gelmişti. Gözünün biri bağlıydı. Annesi hemen yanına koştu.

— Ah benim tatlım, ah benim şekerim, niye kalktın? Doktor sana yat demedi mi? Sen üzülme canım, acını çıkaracağız o serseriden. Nazilerden bile kötü, Adolf Hitler'den bile kötü!

Moişe gözlerini kaldırıp annesine baktı, gözlerini aradı, bulamadı. İlk olarak bir başkası ona böyle diyordu. İhtiyar kunduracı Leibich de söylerdi ama onunkisi şakaydı, gülüşünde kötülük yoktu. Ama Froym'un anasının ağzında Hitler sözü bir aşağılama oluyordu. Senin yüzünden Mameh, öfke arasında verdiğin sözü unuttun. Bundan sonra Spiegeller bana hep Hitler diyecekler.

Spiegel ananın yüzünden öfke ve tiksinti akıyordu.

— Bu kadarcık şey için demek çocuğumu öldürecekti? Birkaç tane oyuncak, ne olmuş yani?..

Derken sesini indirmek zorunda kaldı, kocası bile aman biraz yavaş, diyordu. Bu kez de sesini

düzene sokmaya uğraşarak:

— Şimdi ona da öyle 'bir ders vermeli ki benim oğlumun çektiği acının aynısını çeksin, ömrünce unutamasm.

Tateh 'biraz üzgün, biraz da alaycı bir sesle karşılık verdi.

— Onun için de doktor mu çağıralım diyorsunuz? Bence bu yollardan iyi bir sonuca varılamaz. Moişe'nin de bir çocuk olduğunu unutuyorsunuz.

— Çocuk mu? Güleyim bari. Şeytanın ta kendisi, Hitler o!

Öfkeden boğulacak gibiydi. Suratından terler süzülüyordu. Haykırmamak için kendini zor tuttuğu belliydi.

— Almanya'da Pimf'ler de böyle çocuklardan çıkıyor. Analarını babalarını bile nazilere satan Hitler gençliği böylelerinden yetişiyor.

— Pimf, Pimf, Pimf! diye bağırdı Froym. Hitler... Moişe bir Pimf'dir. Hem de yalancı. Oyuncaklarını kendi kırdı, kitaplarını kendi yırttı, sonra benim üstüme attı.

Moişe az kalsın yeniden üzerine atılacaktı. Tateh tuttu. Sinirlenmişe benziyordu.

— Yeter, yeter artık. Ben oğlumu bilirim. Yalan söylemez o. Eğer cezasını görmüş olmasaydı asıl Froym'u bir temiz cezalandırmak gerekirdi.

Spiegeller bu kez, hiç ağzını açmadan duran Mameh'e döndüler. Böyle uzun süre ağzına açmadan durması görülmüş şey değildi. Moişe korktu, babasının elini tuttu, sanki babasının eti ile kaynaşmak istiyordu.

Biraz sonra iki odada da ışıklar söndürüldü. Moişe uyumuyor, Spiegellerin öbür odadan gelen

mırıltılarını dinliyordu. Bana tuzak hazırlıyorlar, dedi içinden. Yarını, cumartesiyi düşünürken içi ürperiyordu. Mameh! O bir şey dememişti. Her şey onun ne yapacağına bağlıydı.

Ertesi sabah babası ile birlikte evden çıkıp atelyeye gitmeyi kuruyordu. Bütün gün makinenin dibinden ayrılmayacaktı. Sabah erkenden babasının peşine takılmayı düşünerek uyudu.

Ama sabahleyin uyandığı zaman, daha gözlerini açmadan, geç kaldığını anladı. Öbürleri yatağın çevresinde toplanmışlardı. Bir Tateh eksikti. O çoktan işe gitmiş olmalıydı. Froym'un bir gözü sarılıydı, ama açık olanı öbürününkini de belirtmeye yetiyordu.

Mameh, hiç bir şey sezdirmeyen, hemen hemen durgun bir sesle,

— Kalk giyin, beş dakikada hazır ol, dedi.

Sütlü kahvesini bitirdikten sonra oğluna küçük odayı gösterdi.

— Babanın çocuk yetiştirme üzerine kendine özgü düşünceleri var, öte berini kıran sahiden Froym olsa bile yine cezayı hakettin, ama ceza vermemek için babana söz verdim. Pekâlâ! Yalnız bu evde benim de sözüm geçer. Şimdi şuraya gireceksin, akşam baban gelip seni çıkarsın oradan. Kapıyı akşama Tateh açacak.

O daha lafını bitirmeden Moişe kaçmak için kapıya atıldı. Kapalıydı. Tokmağı tutup sarstı, tekmeledi, öfkesinden tepindi. Arkasında Spiegeller gülüyorlardı, öcalmanın keyfini çıkarıyorlardı.

Mameh omuzlarından yakalayıp küçük odaya doğru sürükledi. Kilidin içinde dönen anahtarın sesi uzun süre kulaklarından gitmedi.

Şu daracık kovukta ki şimdi içinde tek adım atılamayacak hale gelmişti, Moişe hiç bir zaman uzun süre kalmış değildi. Bütün gün ne yapabilirim diye düşündü. Elinin altında bir kitap, bir resimli dergi bile yoktu. Dün bütün öberisi dolabın alt gözüne konulmuştu. İleride daha dikkatli olmalıyım, diye düşündü. Bu kadar şeyin arasına bir oyuncak, bir kitap filan saklamak zor değildi. Mameh aynı cezayı başka zamanlarda da verebilirdi. Bu da okulda yüzünü duvara dönüp durma cezası gibi bir şeydi.

Moişe birkaç kurşun kalem buldu, ama kâğıt yoktu. Binlerce yıldan beri hapishaneye düşen herkesin yaptığını yaparak duvara bir şeyler çiziktirmeye başladı. Önce bir yürek resmi çizip içine Jeannine yazdı. Arkasından kaleminin ucuna Froym geldi. Bilinen bir ad değil ,nasıl yazılır acaba? En iyisi Froillime demeli: Büyük harflerle ' üç tane «Froillime'e ölüm!» yazdı, altına «Kahrolsun Spiegeller!» diye ekledi.

Bir adım geri çekilip, nasıl oldu diye, uzaktan bakmak isterdi ama, o bir adımlık yer yoktu. Her halde, iyi olmuştur, ne yazık ki evde bunları okuyacak adam yok. Mameh ile Tateh Yiddiş dilinde bile okur-yazar değildiler. Spiegeller ise Fransızca bilmiyorlardı.

Biraz duraksadı, kalemi ağzında evirip çevirdi, sonra bir iki kez duvarlara yazılmış olduğunu gördüğü bir yazıyı yazdı: «Yahudilere ölüm!»

Ve yazar yazmaz kazımayı düşündü. Kendi evinde böyle bir yazının bulunması hoş değildi. Sanki goyim'ler evlerine girmişler, kinlerini kusuyorlardı.

Kapının önüne oturmuştu, gözlerini az önce yazmış olduğu yazılardan ayıramıyordu. Büyülenmiş gibiydi. Neyse hiç olmazsa canı sıkılmıyordu.

Tam yazdıklarını silecekken dışarıdan Froym'un sesi geldi. Tempo ile «Moişe, Hitler, pis nazi... Moişe, Hitler, pis nazi...» diye bağırıyordu.

Ya, öyle mi? Kendi vücudunda nazileştirilmiş bir varlık, kendini savunmak üzere ayaklandı, dilini çıkararak duvara bir «Yaşasın Hitler» yazdı. Ama, bununla yalnızca zaferini yüceltmiş oluyordu.

Duvarın öbür yanındaki Froym kendini güven altında saydığından hep böyle bağırmakta devam ediyordu. Buna karşı elinden bir şey gelmeyen Moişe; «Yahudilere Ölüm» yazısını kalınlaştırmaya karar verdi, onun için Yahudi Spiegellerdi, yalnız onlar. Canları çıksın, gebersinler, boğulsunlar, solukları kesilsin!

Froym, dışarıda âdeta gösteri yapıyordu. Fransız, Yiddiş ve Polonya dillerinde bildiği ne kadar kötü söz varsa hepsini, dua okur gibi, peşpeşe sıralıyordu: *guvno,* alçak, pis köpek, bitli, boklu, *şlomaz'l, dreck, bidley,* süprüntü, pis herif, mendebur, tezvirci...

Froym'a karşı duyduğu öfke arttıkça ah keski benim adım da Bardin, Choplet ya da Dumont olsaydı diyordu, ah ben de bir goy olsaydım da Spiegellere; «Pis Yahudiler» diye bağırabilseydîm! Bir an böyle bir kuruntuya kapıldı, zira o ara Froym'un sesi kesilmişti. Moişe, derisinin içinde, Froym'u ve Froym'un ana-babasını Fransızların ekmeğini yemekle, hatta İsa'yı öldürmekle suçlayan bir Yahudi düşmanının varlığını duyuyordu.

Ama böyle bir kuruntunun tadını çıkaramaz-

dı. Böyle bir rolde pek gülünç olacağı gerçeği acı acı kafasına vuruyordu. Yahudi düşmanları safına geçebilmek için aradaki parmaklığı atlayabilmiş değildi.

Froym yeniden, gırtlağı paralanır gibi bağırmaya başlamıştı. Demek bu nalet Polonyalı yeğeni susturacak kimse yoktu evde. Mameh sokağa çıkmış olmalıydı. Spiegeller ise... Tutuklu Moişe duymamak için kulaklarını tıkadı, parmaklarını kulak deliklerine soktu. Ama Froym'un sesini işitmekten kurtulamadı. Sarı suratlı pis oğlan; «Pimf, Pimf, Pimf» diye bağırmakta devam ediyordu.

Tam Moişe bağırmaya başlayacağı sırada önce ayak sesleri sonra Mameh'in sesi duyuldu. Edepsiz Froym, kendi bağırtısından ayak seslerini duymamıştı.

— Sesini keser misin sen, pis yumurcak. Görmüyor musun, Moişe senden daha zorlu. Ona karşı elinden ne gelir? Ya kapıyı açarsam,ha?

Moişe anasının sesindeki övüngenliği sezdi. Ah, anne, demek benden yanasın, Froym'dan yana değilsin demek! Moişe gırtlağına kadar sevince ve sevgiye battı.

Şimdi Froym'un anası ile Mameh çekişiyorlardı. Polonya dilinde konuştuklarından bir şey anlamıyor, her ikisinin de öbürünü bir lakırdı seli içinde boğmak istediğini seziyordu. Ağızlarından öfkeli, boğuk sesler dökülüyordu.

Az sonra küçük odanın kapısı açıldı.

— Haydi bakalım aptal oğlan, yemek vakti geldi.

Mameh'in oğlunu kavrayan bakışı sözlerindeki sertliğe uymuyordu. Öfkeli değildi, hatta üzüntülü, sanki verdiği cezanın çocuğu fazla üzmüş olmasından korkar gibi.

Birkaç dakika sonra soluk soluğa Tateh geldi. Karısı şaşırdı:

— Nereden çıktın sen böyle? Ne vereceğim şimdi ben sana karnını doyurmak için?

Kocasının Moişe'ye baktığını gördü, alaylı bir sesle,

— Belli niye geldiğin, dedi. Sevgili oğlunun bir yerine bir şey olmasın diye korktun, değil mi? Senin yokluğundan yararlanıp öldürmedim, merak etme. Birkaç saat küçük odada kapalı kaldı yalnız, o kadar.

Tateh bir şey demedi, ellerini yıkamak üzere mutfağa gitti. Mameh'in bir tabak daha koyduğu masaya oturmadan:

— Vaktim yok, dedi. Gitmeden önce Moişe ile Froym'un barışmasını istiyorum. Çocukluk bu yaptıkları. Buna bir son vermeli. İkisi de kabahatli. Bununla beraber sen, Moişe, özür dile ve bir daha Froym'a el kaldırmayacağına söz ver. Sanırım o da seni üzecek bir şey yapmaz. İkiniz de bir derdiniz olduğu zaman bize söyleyeceksiniz. Anladın değil mi Moişe? Sen de Froym? Haydi bakalım şimdi el sıkışın.

Spiegel ailesi üyeleri başlarını sallamak ve yüzlerini buruşturmakla yetinmek zorunda kaldılar. Hatta Moişe'nin Froym'a doğru yürüdüğünü gördükleri zaman hafiften gülümsemeyi bile başardılar. Froym'un kafası iyice yana yatmıştı, neredeyse düşecek gibiydi. Moişe'nin kendisine uzanan gevşek eline parmaklarını değdirebildi, özür dileyen sözlerine bir homurtu ile cevap verdi.

— İşte oldu, dedi Tateh. Eğer biz Yahudiler kendi aramızda barış içinde yaşamazsak goyların bizi hoş görmelerini nasıl bekleyebiliriz?

Ranekeh Spiegel oğlunun saçlarını okşuyordu. Zavallı yavrucuğu umduğunu bulamamış olsa gerekti. Moişe keratası ucuz kurtulmuştu. Ama ne yaparsın, insan kendi yurdunda olmadı mı birçok şeye, birçok haksızlığa boyun eğmek zorunda kalır.

Yemeğin sonuna doğru Froym başını kaldırdı ve bir tek kez gözlerini, o sırada portakal soymakta olan yeğenine dikti. Bakışlarında boyun eğmekten çok başka şeyler vardı.

O yıl ilkbahar sıcak geçti, insan kendini mayıs ayında hatta haziranda sanabilirdi. Bizim mahallede oturanlar da bundan yararlanmakta gecikmediler, yaz alışkanlıklarını erkence ele aldılar. İkindi üzeri iskemleleri yaya kaldırımına çıkarıp yarenlik etmeye başladılar. Kaldırımın birinden ötekine, yakında taç giyecek olan İngiliz kralı, *Normandie'nin* başarılı Atlantik seferi, bu yıl mavi kurdele kazananlar, iki yüz kokmuş, çürümüş ailenin paralarını yabancı ülkelere kaçırmasına engel olmak isteyen Leon Blum'ün karşılaştığı güçlükler, Eiffel kulesinin ayakları-dibinde kurulacak olan büyük sergi üzerine konuşmalar, yorumlar yapılıyor, en çok gitgide üste koyan hayat pahalılığından, fiyatların artışından v.b. söz ediliyordu.

Ara sıra konuşmalara engel olan çocuklara çıkışılıyor, gürültü etmemeleri, ötede oynamaları tembih ediliyordu. Üstlerinde uçuşan kırlangıçlar kadar özgürdüler, o saatlerde yoldan araba filan

da geçmediğinden istedikleri gibi gevezelik edebiliyorlardı.

Charonne mahallesinin bu sokağı, o zamanlar bir köy havasında yaşıyordu ki, Paris'in birçok mahallesinde böyle sokaklar vardı. Bu benzerliğin nedeni yalnız kaldırım taşları arasında biten Otlar, çıkmaz sokakların dibindeki minik bahçeler, taşıma işleri genellikle at arabaları ile yapıldığından havadaki taze gübre kokusu, özellikle tanyeri ağarırken işitilen horoz sesleri değildi. Bu mahallede oturanlar kendi semtlerinin dışına pek çıkmazlardı, içlerinde metroya binmemiş, Champs-Elysées'yi görmemiş olanlar vardı, buna karşılık kendi mahallelerinin tüm girdi çıktısını, konu komşuyu, her şeyi, en ince ayrıntılarına kadar biliyorlardı. Bu kış sonu sokak sohbetlerinin konusu da böyle şeylerdi. Bir köylü gelse burada hiç bir şeyi yadırgamazdı.

Ama birçok yolun açıldığı Réunion alanı öyle değildi. ıSabahın köründen akşama, hatta daha sonrasına kadar burası köy havasından çıkıyordu, zira bu mahallede oturan Yahudilerin uğrak yeriydi, park sıralarına oturup çene yarıştırırlardı. Yahudilerin Paris'teki iki önemli buluşma yerlerinden biri, küçüğü bu küçük Pletz'l, büyüğü Marais'deki Rue des Rosiers çevreleriydi.

Sinagoglarda olduğu gibi burada da kadınlar ve erkekler ayrı gruplar halinde toplaşırlardı. Her iki cinsin söyleşi konuları değişikti. Gruplar ancak akşam üzeri eve dönme saatinde dağılıyorlardı. Önce mızıka köşkünün basamaklarında koşuşan, ayaktopu oynayan çocukları toparlar, sonra evlerine dönerlerdi.

Moişe en çok politika konuşan erkekler grubuna yakın dururdu. Dikkat etmişti, Tateh pek az söze karışıyor, yalnız söylenenleri can kulağı ile dinlemekle yetiniyordu.

En çok konuşanlar arasında bir İstik Birenbaum vardı, kocaman, kırmızı burunlu bir adam. Ağzı, biraz, önce bir gülümseme ile hep açık durur, «Partaibin, komünist partinin gerçek sözcüsü gibidir, Joseph Stalin, Maurice Thorez, Marcel Cachin, Jacques Duclos adlarını andığı zaman ağzında akide şekeri var sanırsınız. Söylevleri dikkatle dinlenir, Mendel Kak tarafından da tutulur, desteklenir, o da zaten, yuvarlak gözlü, kulaklarının içinden çalı gibi kara kıllar fışkıran bir «Partali» üyesidir. Kim bilir neden, «Offentop» diye çağırılır. Hele o gün aralarında Galiçya'lı bir terzi olan Vladek ya da Avron da varsa matrak bir söz yarışı olacak demektir. Bu ikisinin Stalin dedin mi mideleri bulanır. En zor beğeneni Avron'dur, bu da kızıl saçlı, uzun boylu, neşeli bir adam, nemli ve kalın dudakları açıldı mi altın köprü, kırık diş kökleri ve deliklerden oluşan pek garip bir ağız çıkar ortaya. Ağzından çıkan her sözle beraber karşısındakinin suratına ince bir tükürük yağmuru da iner, o lafa başladı mı herkes yana çekilir.

Froym'un babası da hoşlanırdı bu açıkhava toplantılarına katılmaktan. Moişe onun, lafa karıştığı zaman, sözü kesilmeden kendisini dinletmesini bildiğini görüp pek şaşmıştı. Almanya'da ve Polonya'da yaşayan Yahudilere reva görülen eziyetler konusunda çok şey biliyor, öyle şeyler anlatıyordu ki, dinleyen onun bu iki ülkeyi karış karış bildiğini sanırdı. Dinleyenlerin yüzleri karardıkça onunkisi acı bir gülümseme ile açılırdı. Her Yahudiye başının üzerinde bir Demokles kılıcı sallandığını hatırlatmaktan keyif duyan bir belâ kuşu idi sanki. Bugün bu kılıç, Adolf Hitler'in satırı idi, Bu pis adı anarken sesi ıslık gibi çıkıyordu. Her seferinde Moişe'nin yüreğine bir sızı saplandığını nereden bilecekti.

Nedeni, babasının yanından hiç ayrılmayan Froym'du. Ne zaman Hitler'in ya da öbür Nazi şeflerinden birinin adı geçse, Froym gözlerini Moişeye dikiyordu. Kendisinin de Nazi şefine ya da kuyruğundaki Pimf'lere benzetildiğini kafasına kakmak istediği belliydi.

Bir akşam Froym gözlerini öylesine dikti ki Moişe o gruptan ayrılıp alanın öbür yanında iskambil ve barbut oynayan İtalyanların ve *şaygets'lerin* (*) yanına gitti. Sonra mızıka kerevetine tırmandı. Küçük Kak'ın rüzgâra takılan sesi oraya kadar ulaşıyordu. Birkaç kez Hitler adı geçti. Bu adı her duyuşunda Moişe'ye kendinden söz ediliyor gibi geliyordu. Bir başkası da yine Hitler'le ilgili bir şeyler söyledi. Bu kez söylenen söz o kadar dokunmadı. .

Sıkıntısı geçmişti, kendisini dışına itilmiş gibi gördüğü gruba yeniden yaklaştı. Şimdi belli olmuştu. Bu ad yalnız Spiegel'lerin ağzında kendisi için bir aşağılama oluyordu,özellikle o bok *gunno'nun,* yeğeninin ağzında. Artık yüreği rahattı.

Ama ertesi hafta, bir çarşamba akşamı durum değişmiş gibi geldi, sanki mahallenin tüm Yahudileri, ona bu bet suratlı Froym'un gözleri ile bakı-

(*) Yahudi olmayan aylaklar.

yorlardı. Şişman Rifkaleh Nu-Nu, tüm yarneh'ler arasından bir yaneh, haberi olmadan olayları hızlandırdı.

Kadınlar arasındaki tartışmaya karışmış, bitmez tükenmez Nu Nu'ları ile kafa ütülemeye başlamıştı. Spiegeller ile pek sıkı fıkı olduğundan beri Moişe bu kadından iyiden iyiye soğumuştu. Kadın Froym'u pek seviyor, gördüğü yerde kocaman parmakları ile saçlarını okşuyordu. Spiegeller ile her rastlaşmalarında uzun, gizemli bir sohbete dalıyorlardı.

Moişe, kocakarının, Sziloviçlerin ev yaşamı üzerine her şeyi öğrenmiş olacağını düşünüyordu. Dayısı ve yengesi, korkunç Nu-Nu'ya, merak ettiği her şeyi öğretmiş olmalıydılar. Kendisinden de söz ettikleri kesindi. Bunu düşündükçe öfkeden kuduruyordu.

Evet, o çarşamba akşamı Birenbaum'un ve Bagnolet sokağında kasketçilik yapan Migdal'in oğulları ile oynuyordu. Rifkaleh geldi. Suratında yalak gibi bir gülümseme île seyretti. Oyun, ayakları bitiştirip geriye doğru sıçramaktan ibaret bir oyundu, en uzun sıçrayan kazanıyordu.

Şişman yarneh, Birenbaumların en küçüğünün arkasında duruyordu, sıra kendisine gelince çocuk sıçradı ve güm diye Nu-Nu'nun ayağının üzerine düştü. Kadın feryadı bastı. Ah ayağım, *neberr! Semah İsrael! Oye oye oye!* Tek ayak üzerinde sekerken öyle gülünçtü ki Moişe kendini tutamayıp güldü, öbür çocuklar da kahkahayı kopardılar.

O zaman Rifkaleh, tüm yeryüzüne lanet yağdırmayı bırakıp tüm hıncı ile Moişe'ye yüklendi.

Sen benimle alay mı ediyorsun, diye üzerine yürüdü. Çevrelerinde hemen bir kalabalık toplanıverdi. Moişe çok daha hafif olduğundan şişman kadına şaşırtma veriyor, çevresinde fır dönüyordu. Kadın baktı olmayacak, oğlanı kovalamaktan vazgeçip haykırmaya başladı:

— Pis serseri, *şaygetz!* Sana Hitler diyenlerin hakkı varmış. Sen artık Hitler'sin, herkes seni Hitler diye çağıracak. Hitler, Hitler, bok Hitler!

Moişe zınk diye olduğu yerde durdu. İşte o kadar korktuğu şey sonunda başına gelmişti. Rifkaleh durumu ortaya vurmuştu. İşte açıkça ona Hitler, diyordu. Bunun yerine bir tokat yemeği, hatta birçok tokat yemeyi yeğ tutardı, bu kocakarının diline düşmektense eline düşmek çok daha iyiydi. Artık herkes onu Hitler diye çağıracaktı.

— Davran Hitler! Bir kocakarının karşısında geri basma! diye bağırdı.

Öbür çocuklar Rifkaleh'ten korumak için Moişe'nin çevresini sardılar. Bir yeni oyun bulmuş olmaktan mutlu, kocakarıya el ayak sallıyor, dillerini çıkarıyorlardı.

Aklını yitirmiş bir korkuluk gibi, şişman kadın da elini kolunu sallıyor, tepmiyordu. Sonunda bir şey yapamayacağını anlayıp savaştan vazgeçti. Giderken, sahneyi seyretmiş olanların alayları ile uğurlandı, o da ağzına geleni söyledi, sövüp saydı, Sziloviçlerin oğluna Moişe değil Hitler adının daha çok yakıştığını söyledi.

Onun böyle yeni bir ad taktığı çocuk ise hemen oradan tüymek istiyordu. Ama daha şimdiden on, on beş çocuk çevresini almış Hitlercilik oyununa başlamıştı bile. Birenbaum'un iki oğlu kaz adım-

ları ile yürüyorlardı, derken öbürleri de onların peşine takıldılar, birerle kolda küçük alanı dönmeye başladılar. Bunları gören Rifkaleh büsbütün azdı, haykırmaya başladı. Bağırtısı Tateh'e Mameh'e kadar ulaştı, onlar da kalkıp oğullarını aramaya çıktılar.

Moişe mızıka kerevetine yaslanmış duruyordu. Çenesini bıçak açmıyordu. Mameh elinden tutup yürüdü. Bunları gören Avron gülmekten bayıldı, başkalarını da güldürmek için:

— İşte Hitler geliyor, diye bağırdı. Rifkaleh'i pek mi beğendin? *Mazel Tov,* yaman nişanlı doğrusu. Sen bunu asıl Hitler'e armağan et canını çıkarsın pezevengin!

Moişe başını eğmişti, çevresindeki kaba gülüşleri işitmiyor gibiydi. Tateh ve Mameh sıkıntılı gözlerle bakıştılar. En iyisi hemen eve dönmekti. Uzaklaşırlarken peşlerinden «Selam Hitler. Nazilere de selam söyle. Hani ya bıyığın nerede?» diye bağıranlar oldu.

Eve gelinceye kadar Moişe ağzını açıp tek söz söylemedi. Annesi birkaç kez elinden tutmak istedi, her seferinde küçük bir homurtu ile annesinin elini itti. Tateh bir şey söylemekten çekiniyordu.

Birkaç dakika sonra Spiegeller de geldiler. Neşelerine diyecek yoktu.

— Ne oldu meydanda? diye sordu Ranekeh. Sesindeki yapmacıklı eda bakışlarına uymuyordu.

Tateh sertçe cevap verdi:

— Ne olduğunu sevgili ahbabınız Rifkaleh'e sorunuz. Kalleşlik bu sizin yaptığınız! İki yüzlülük! Olanlar hep sizin yüzünüzden!

Karısına döndü:

— Bir de senin. İşte dilini tutmamanın sonucu bu. Bıktım artık bunlardan, bıktım.

Moişe küçük odaya sığınmış, başı iki elinin arasında oturuyor, konuşulanları mırıltı halinde duyuyordu. Uzun süre kımıldamadan durdu, sanki bu kadar heyecana dayanamamış, uyuyakalmıştı. Ama bu yalnızca görünüşte böyleydi. Sanki kulağını dikmiş, tetikte bekliyormuş gibi Hitlercik yerinden fırlamıştı. Sigal, sigal, işte buradayım, işte geldim, şu anda sana gerekli olduğumu biliyorum. Senin gerçek dostun benim, senden yana olan bir ben varım, bundan sonra seninle uğraşanlara karşı beraber dövüşeceğiz. Senin düşmanın benim de düşmanım olacak, işte ben de onlara savaş açıyorum.

Moişe içinden bir ses duyuyor değildi, ne var ki varlığının her teli ile Hitlercik ona bir dostluk bildirisi ulaştırıyor, onunla birlik olduğunu gösteriyordu. Moişe kendisini daha az yalnız hissetti. İki öfke bir öfkeden daha çok iş görebilirdi. Gözünden bir tek damla yaş akmadı. Yattığı zaman biraz yatışmıştı. Mameh'in de, bu olanların çocuğu fazla sarsmamış olduğunu düşünerek yüreğine su serpilmişti.

Onun ve kocasının, bundan sonra, Moişe ile Hitlerciğin kimsenin bilmediği yollarda omuz omuza yoldaşlık yapacaklarından, bilinmez yarınlara doğru birlikte yürüyeceklerinden haberleri yoktu.

Herkesin şeytanla, kendine göre bir bağlaşma yolu vardır. Moişe'nin şeytanı, ilk bakışta temiz yürekli, kendisi ile aynı yaşta, tek özelliği burnunun altındaki dörtgen bıyığı ve alnındaki haşarı kâkülü olan, kısa boylu, sevimli bir oğlandı. Güzel

duygularla fıkır fıkır kaynayan bir küçük şeytan.

İçinde elele dolaştıkları yeryüzü canlı renklerle boyanmıştı. Zamanın *Tarzan, Hop la, Júnior, Aventures* gibi resimli dergileri ile doluydu. Moişe, böyle bir dünyada dolaşırken karşısına eski dostlarından birisi, diyelim Luc Bradfer, Guy l'Eciair, Mathurin Popeyce, Bicot, ya da İllico ailesinden birisi çıksa hiç şaşmayacaktı.

Unutmamak gerekir ki, her çocuğun kendi özel sinemasında olduğu gibi, «Moişe-Palas»ın perdesinde de gerçek ile hayal birbirine karışır: Her günkü dünya Moişe'nin akşamdan akşama kendi dünyasına ulaşmak üzere geçtiği bir aralıktan başka bir şey değildir. Bir küçük: «Serseri Yahudi» olarak, kendince bir yoldan, oradan oraya göç ediyordu.

Kimi zaman duralıyor, dönüp bakıyor, kendinden ne kadar uzağa düşmüş olduğunu görüp korkuyordu. Ama Hitlercik uyumuyordu. Güler yüzlüydü, dost ve saygılıydı, insanı büyülüyor gibiydi, hemen koşup elinden tutuyor, onu istediğini yapabileceği, istediğini söyleyebileceği, hatta büyüklere bok ya da *guvno* diyebileceği uçsuz bucaksız bir iç dünyaya sürüklüyordu.

Öğretmen Berthon, her zaman iyi bir öğrenci olan küçük Sziloviç'in son zamanlardaki gidişini kaygı ile izliyordu. İki üç haftadan beri ödevleri iyi gelmiyordu. İlk günler herkese yaptığını yapmış, saçını çekmiş ama Moişe bana mısın dememişti. Öğretmen bu kez ana-babasını çağırtıp, görüşmeyi düşündü. Eskiden o kadar iyi bir öğrenci olan çocuk şimdi dalgın ve dikkatsizdi. Nişanı geri alırım, diye korkutmak istedi, çocuk bunu da umursamadı. Ne oluyordu? Ne yazık ki, öğretmenlere, yoklamada «burada» dedikleri halde sınıfta olmayan nice çocuğun içinde yitip gittiği iç dünyaların nasıl araştırılacağı öğretilmemişti.

Bununla beraber küçük Sziloviç'in görünürde bir sıkıntısı, yoktu, sağlığı yerinde görünüyordu, ders aralarında tek başına kalmıyor, öbür arkadaşları ile oynuyordu. Hiç böyle kötü bir hastalığa yakalanmış bir hali yoktu. Ailede mi bir şeyler oluyordu yoksa? Ne zaman nişanı bir başkasına verse Moişe ile görüşmeyi kuruyordu.

Mameh de Moişe'nin eski Moişe olmadığını fark ediyordu. Başlangıçta hoşuna 'gitmişti. Hiç bir zaman bu kadar uysal olmamıştı. Peşinden bağırıp çağırmıyordu artık, zamanında geliyor, zamanında gidiyor, yap dediğini yapıyor, yapma dediğini yapmıyordu. Örnek bir oğlan olmuştu. Moişe'nin küçük odaya daha sık kapandığını, saatlerce orada kaldığını, akşam vakitlerini bütünüyle orada geçirdiğini fark edinceye kadar böyle sürdü. Birkaç kez çocuğu duvara karşı oturmuş, ağzı açık, dudağı sarkmış, bakışları belli bir yere takılmış olarak buldu. Korktu, çocuğu omuzundan tutup sarstı. Her seferinde çocuk boş gözlerle bakmıştı kendisine.

Mameh şimdi oğluna sık sık sokağa çıkıp arkadaşları ile oynamasını söylüyordu. Yani eskiden ne yapıyorduysa yine onu yapmasını söylüyordu, O zamanlar vaktinde dönmez, anasını peşinden bağırtırdı. Ama şimdi Moişe'nin canı sokağa çıkmak istemiyordu, evde rahattı. Fırsat bulur bulmaz küçük odaya gidip kapanıyordu.

Mameh, Spiegeller ile de konuştu, onlar da

çocuktaki değişikliği fark etmişlerdi. Kendilerine baktığı zaman onları görmüyor gibiydi. Sanki saydamdılar, göze görülmüyordular. Onu beğenmiyorlardı, evet, o oyuncak olayından beri araları iyi değildi, onunla konuşmuyorlardı. Ama Moişe nasıl oluyordu da kendilerini âdeta yok sayabiliyordu? Yine bir dolap çeviriyor, haksızlığa uğramış çocuk numarası yapıyordu. Maksadı kendine acındırmaktı. Oyununa gelmemek gerekti.

Mameh durumu kocasına da açtı. Acaba çocuk bir büyüme bunalımı mı geçiriyordu. Dr. Mathieu'ye danışsalar mıydı? Tateh omuzlarını kaldırmakla yetindi, cevap vermedi. O kendi kendine, hele şu Spiegeller bir [gitsinler hayırlısıyle, diyordu, o zaman her şey düzelir.

O akşam Moişe okuldan her zamankinden daha da garip bir havada döndü. Okul çantasını açıp not karnesini çıkardı, imzalatmak üzere babasına uzattı. Karne, altları kırmızı kalemle çizilmiş, sıfırlarla doluydu. Oysa önceki notların hepsi de pek iyiydi.

— Ne oluyor Moişe? Ben de bunu konuşmak istiyordum seninle. Bu karne de gösteriyor ki, yolunda gitmeyen bir şeyler var. Bize her şeyi söyleyebilirsin, biliyorsun.

Froym, anası, babası sahneyi dikkatle izliyorlardı, durumu pek ilginç buldukları belli. Dudakları sımsıkı kapalı, kâh bir ayağının kâh öbürünün üzerinde sallanan Moişe'ye bakıyorlardı. Mameh lafa karıştı:

— Kendini iyi bulmuyorsan bize söylemelisin. . Çoktan beri artık eskisi gibi değilsin. Okulda da çalışmıyorsun, neden?

Moişe başını kaldırdı, meydan okur gibi,

— Artık nişanım da yok, dedi. Öğretmen bu sabah geri aldı.

Froym böyle bir müjdeden duyduğu sevinci saklayamazdı, anababa kalleşler, acımaklı bir tavır takındılar, *oy e, neberr! Oy e, oy e!* Vah zavallı çocuk, ne kadar da övünürdü nişanı ile! Sakın bu öğretmen Yahudi düşmanı olmasın!

Tateh ve Mameh kuşkulu gözlerle bakıştılar. İçlerinden geçen sorulara bir tek Dr. Mathieu cevap verebilirdi. Moişe'nin küçük odaya gidip kapanmasına engel olmayı gözleri kesmedi. Sanki kendi kendisini cezaya koyuyordu.

Randevusuna bağlı olan arkadaş, kardeş, suç ortağı Hitlercik, yeni serüvenlere atılmak üzere yolunu gözlüyordu. Zor değildi, oturup gözlerini kapamak ya da, görüşü bozuluncaya kadar, duvarda belli bir noktaya bakmak yetiyordu. Ondan sonrası kolaydı, merdiven trabzanından kayar gibi kayıp, altın ışıklı bir sis içinden sonsuzluğa doğru uçmaktı. Küçük odanın dekoru çabucak kayboluyor, Moişe yavaş, çok yavaş, tıpkı Alice'in harikalar ülkesine gitmek üzere büyük bir aynanın içinde uçuşunu gösteren filmdeki gibi, ağır ağır rüyalara dalıyordu.

Ama bu akşam Hitlercik umduğunu bulamadı. Moişe kendisine pek aldırış etmiyor. Sanki bir ayağı gerçeğin üstündeymiş gibi. Tetik üstünde durur gibi. İçeride konuşulanlara kulak kabartıyor. Konuşma konusu bir tek kendisi olabilir. Birkaç kez Dr. Matlhieu'nün adı geçiyor.

Hitlercik sabırsızlanmaya başladı. Sigal, sigal! Geliyor musun? Moişe'de cevap yok. Hitler-

cik'in canı sıkıldı, her zamankinden daha çok ona koşması, onun dostluğuna, arkadaşlığına sığınması gerekirken, neden? Bir karşılık alamayınca boşluğa, unutulmuşluğa dalıp kayboldu.

Dr. Mathieu iri bir adam, sevimli yüzü üstünkörü traş edilmiş, soluk alırken göğsü hışırdıyor. O da öğretmen Berthon gibi çocuk ruhunun inceliklerine pek yakın sayılmaz. Özellikle ona göre bir hastanın bir şeyleri «olmalı». Diyelim, ateşi çıkmalı, tansiyonu yükselmeli, sürgün gitmeli, şekeri, albümini olmalı, başı ağrımalı, sivilceler dökmeli; gribe, kuş-palazına, kızıla yakalanmalı v.b. Yani bir mahalle hekiminin birçok kez elinden geçmiş olan bir şeyleri olmalı. Uzun uzadıya inceleyip de Moişe'de bunların hiç birinin bulunmadığını görünce sağlığının iyi olduğuna karar verdi. Bir kuvvet şurubu yazdı bir de açık havada gezmesini söyledi.

Tateh ve Mameh'in yüreklerine su serpildi, Spiegeller: «Biz demedik miydi» dediler. Moişe'ye gelince onun bunların hiç birini umursadığı yoktu. Hitlercik kıs kıs gülüyordu. Saf adamdı bu doktor! Hiç Hitlercik boğazına bakmak, göğsünü dinlemek, göz kapağını kaldırmak, çekiçle dizlere vurmakla meydana çıkarılabilir miydi? Zavallı doktor mikroskopla baksa yine göremezdi. Hitlercik bu, kurnazlıkta üstüne yoktur. Ne dersin Moişe, hoş değil mi? Kimse bilmeyecek aramızdaki gizi. Bizim o, yalnız bizim.

Hekime gittiklerinden birkaç gün sonra Sziloviçlerin evinde pek neşeli bir gece geçirdiler. Spiegeller o akşam, «Amerke»ye gitmelerinin artık pek fazla gecikmeyeceği müjdesi ile dönmüşlerdi.

Bu güzel haberi kutlamak ve Moişe'nin oyuncaklarını kırılmış, kitaplarını yırtılmış olarak bulduğu günden beri gerginleşmiş olan havayı düzeltmek için Rayim dayı bir şeyler yapmayı düşünmüştü. En başta yeğenine iki küçük otomobil verdi. Sonra karısı içi yiyecekle dolu bir zembil açtı. Şarap, sığır dili, somon balığı, pasta. Hepsi de pletz'ldeki dükkândan satın alınmıştı. İlk geldikleri günlerdeki gibi birlikte kadeh kaldırdılar, türküler söylediler. Havada sağlık, esenlik hüküm sürüyordu.

Ama Hitlercik hoşnut değildi, içinde yaşadığı yüreği yakıyordu. Bu neşeli topluluk ona göre değildi. Kafayı tutan Sziloviçlerle Spiegellerin eğlenmeleri, türküler söylemeleri haydi ne ise! Ama Moişe'ye ne oluyordu, gözlerindeki o sevinç neydi, hatta iki kez, içindeki kiracıyı deniz tutmuşa çevirecek kadar sarsıla sarsıla gülmesi ne demekti!

Bir kimsenin adı Hitlercik olursa, bıyığı ve perçemi ile tıpatıp o ünlü Alman'a benzerse, o kimse ancak bir yerde hır çıkarsa rahat edebilirdi. Hava bozmalı, fırtına önceleri gibi, elektrikle yüklenmeli, kopacak fırtınanın habercisi saldırgan bir suskunlukla dolmalıydı. Gözleri makineli tüfekler gibi karşısındakilere kurşun sıkmalı, vuruş kırış başlamadan önce, kafalardan ölümcül düşünceler, yıkıcı kuruntular geçmeliydi.

Ter ter tepiniyor, ağız dolusu sövünüyordu. İşte Moişe, kırk yıllık dost gibi düşmanları ile kadeh kaldırıyordu. Pis Froym'un yaptıklarını, oyuncaklarını nasıl kırdığını, kitaplarını nasıl yırttığı-

nı, ana-babasının kara çalmalarını, kendisine nasıl diş bilediklerini unutuvermişti, hem de iki tane işporta malı arabanın hatırı için. Sigal, sigal Moişe! Öfken, yarısı su bir bardak şarap içinde boğuluyor. Bir korkak mı oluyorsun yoksa? Tek anan baban üzülmesinler diye davamıza ihanet ediyorsun! Onlar seni doğru dürüst korudular mı? Dün akşam da bıraktın beni, inek! Şimdiden düşmandan yana geçmeyi kuruyorsun. Sigal, sigal! Ya ben ne olacağım?

Hitlercik içeride tepilmiş bir şeytan olarak kaldığı, ne şeytanlıklar yapabileceğini göstermek fırsatını ele geçiremediği için boşuna sızlanıyordu. Hemen ertesi günü tüm hıncını çıkaracak, yirmi dört saat kalmadan Moişe'yi bütünü ile ele geçirecek, onu her istediğini yaptırabileceği bir köle haline getirecekti.

Hitlercik'in hiç ummadığı halde bulduğu yandaş, ihtiyar Yahudi Şloime oldu, Clos sokağındaki eskici. Bu etli, yağlı, suratsız ihtiyar ay sonlarında gazete okumayı bırakır el arabasının kollarına yapışarak yollara düşer, on adımda bir, arkaya kaykılarak: «Eskici!» diye bağırırdı.

O sabah erkenden, Sziloviçlerin, eski şeylerle dolu küçük odalarının kapısında pazarlık yapıyordu. Bir ara gözleri duvarlardaki yazılara iliști. Bir tanesini okuyunca irkildi, öbürlerini de okuyabilmek için hemen gözlüklerine davrandı.

O ara işe gitmek üzere hazırlanmakta olan Tateh, eskicinin sözleri üzerine duraladı, eskici pazarlığı filan bırakmış, bu ne rezillik, diye söyleniyordu. Bir Yahudinin evinde duvarlara «Yaşasın Hitler», «Kahrolsun Yahudiler» diye yazı yazılır

mıydı? Evde Moişe'den başka okur yazar yoktu. Demek suç onundu. Tateh şaşırdı. Ayağının altından döşeme kayıp gitse böylesine yıkılmazdı. Sanki evine faşistler, Kazaklar, Naziler, tüm Yahudi düşmanları doluşmuşlar gibiydi. Oğlunun sesi ve eli ile, yüzüne karşı binlerce yıllık kinlerini haykırıyor, «Yahudilere» ölüm» diye bağırıyorlardı. Yoksa oğlu bir canavar mıydı? Kendisi ve karısı bunca didinip, paralanıp, kendi Tateh ve Mameh'-ine belâ okuyan bir Yahudi düşmanını mı beslemiş, büyütmüşlerdi? Bir goy, bir *Pimf* bu Moişe! Ya da oğlu aklını yitirmişti, hekim bile fark edememişti zihnini bozduğunu. Öyle de olsa, diye,düşündü, çepeçevre bakınıp yüreği daralarak, verilecek ceza hemen verilmeli, ertelenmemeli.

Spiegellerin, eskicinin hatta karısının da istedikleri buydu zaten. Hepsinin gözünde aynı şey okunuyordu. Gereken şey hemen yapılmalıydı. Yoksa çocuğuna karşı gevşek davranmakla suçlanır, bir daha da bundan kurtulamazdı. Spiegellerin olayı bir iki demeden Rifkaleh'e ve öbür yarneh'lere yetiştirecekleri kesindi. Bir olay ki, tüm mahalleye yayılacak, akıl almaz boyutlara ulaşacaktı. Çamuru tüm Sziloviçlere bulaşacaktı. Oğluna bu kadar kişinin içinde el kaldırmak istemediği için büsbütün hırçınlaşmıştı. Moişe'yi kaldırıp sertçe yatağın üstüne attı.

Babasının elinin her inip kalkışını büyük bir sevinçle izleyen Froym'un, eskicinin ve duygularını pek saklamayan Spiegellerin, kendi kendisini acı acı suçlayan gözleri yaşlı Mameh'in gözleri önünde, Moişe, kısacık ömrünün en yavuz dayağını yedi. Herkesin böyle bir şey gelmiştir başına.

Onunki de bu oldu. Dayak bitip de babası ayağa kaldırdığı zaman, her halde kıpkırmızı kesilmiş olan kıçı yok olmuştu sanki.

Kıçı kızarmış, yüreciği kararmıştı. Hitlercik de Tateh'in elinin her iniş kalkışını zafer çığlıkları atarak saymış olmalıydı. Küçük şeytan sevinçten yerinde duramıyordu. Bu kadarını ummamıştı. Tateh, Moişe'yi eli ayağı bağlı onun eline teslim ediyordu. Moişe'nin döktüğü gözyaşları içinde kulaç atıyor, sevinçten ellerini oğuşturuyordu. Daha dün Moişe'nin kendisinden kurtulduğunu, kendisi için ölü mevsimin başladığını sanmıştı. Hitlercik işsiz kalmıştı. Şimdi ise kısa sürede becerebileceği bir sürü iş düşünüyordu. Vakit gelmişti. Sigal, sigal. Saldırıya geçebilirdi artık. Hitlercik ilk emrini hemen yazdırdı.

Ve Moişe o gün ilk olarak okulu astı. Daha Passage Dieu'nün başına varmadan yeni efendisinin buyruğuna girmişti. Kendini Orteaux sokağındaki büyük yapılardan birinin merdivenlerinde otururken buldu. Okula gitmeyecekti.

Ne var ki, orada bile, çenesi iki avucunun içinde düşünürken, Hitlercik'in baskısından kurtulmasına ramak kalmıştı. Moişe-Palas'ın perdesinde Berthon'un yüzü belirmişti, öğrenci Sziloviç'in okula gelmeyişine pek şaşmışa benziyordu. Makine gibi hemen yerinden fırlayıp okul yönüne doğru birkaç adım attı. Ama içindeki küçük şeytan tetikteydi. Moişe'ye güvenilemeyeceğini biliyordu. Hemen üzerine kovalar dolusu hınç ve öfke boşalttı. Yediği dayağın yerleri birden sızlamaya başladı. Şimdi tüm insanoğlundan özellikle Tateh ve Mameh'den nefret ediyordu. Hitlercik şeytanı yangına körükle gidiyor, her düşünceyi, kor haline getirinceye kadar üflüyordu. Moişe'nin yüreği tüm kızıla kessin istiyordu, kıçı gibi!

Girişeceği işin ucunun nerelere varacağını düşünmeden Moişe'ye okul çantasını açtırıp içinden renkli kalem ve kâğıt çıkarttı. Artık ikisi için bir tek o, Hitlercik düşünüyordu.

Bir yirmi dakika kadar sonra Vitruve sokağından geçenler yüzü gözü boyalı tuhaf bir çocuk görüyorlardı. Karnavalda bile böyle bir yüze kolay kolay rastlanamazdı. Nedeni! Alnına sarkıtıp tükürükle yapıştırdığı perçem ve karakalemle boyanmış kocaman dörtgen bıyığından başka Moişe bir de kâğıttan bir kolluk yapıp üzerine gamalı haç çizmiş ve koluna takmıştı. Ve hiç kimsenin şüphesi kalmasın diye olacak daha bir sürü gamalı haç çizmişti her yanına. Yanaklarına, alnına, çenesine hatta ellerine!

İçinden Hitlercik'in *eîn zvei* (Almanca bir iki) diye saydığı asker adımları ile Pyrenees sokağına kadar çıktı, oradan sağa sapıp Yarnes sokağına doğruldu. Tepeden tırnağa bir Nazi, bir Pimf görünümündeydi. Demiryolu köprüsüne varmadan az önce adımlarını yavaşlattı. Bir dükkânın camında kendisini görmüş, korkmuştu, cesareti kırılmak üzereydi. Ama Hitlercik boş durmuyordu, hemen bağırmaya başladı: «İleri, Moişe! Sigal, sigal! Zafer yolu Clos sokağından geçiyor. Bu köprü şimdi bizim Arcole köprümüzdür. Tanrı bizimle beraberdir, *Gott mit uns,* ileri!»

Bir kapı sundurmasının altında toplanmış olan ilk kadın grubuna kadar koştu. Kadınlar konuşmayı bırakıp kendisine bakmaya başladılar,

gülmekle kınamak, alayla acımak arasında ikircikli kaldıkları (belliydi. *Neberr,* zavallı çocuk! Aklını mı oynatmıştı bu Sziloviç'lerin oğlu?

Kadınlara, Rifkaleh Nu-Nu'nunki kadar uzun, bir dil çıkardıktan sonra, aralarından erkeklerin de bulunduğu bir başka gruba koştu. Bir ikisi yakalamak istedi, Moişe rastgele tekme attı, pabucunun burnu birisinin ayak bileğini buldu. Hitlercik ile birlikte kendisini karşı kaldırıma dar attı.

Üç çocuk önüne çıkıp yolunu kesmeye davrandı. Moişe horozlandı, vuracak gibi okul çantasını kaldırdı. Çocuklar korktular, sonra o dükkânlardan yana yürürken peşine takılıp uzaktan izlemeye başladılar. Moişe kaz adımı ile yürümeye başlayınca onlar da ona uydular, gülerek, alay ederek peşine takıldılar. Moişe kolunu dümdüz uzatıp naziler gibi selâm verdi, onlar da öyle yaptılar. Uzaktan bakan, bir jimnastik gösterisi sanabilirdi. Moişe bakkal dükkânından içeri girdi, sayıları kabaran öbür oğlanlar dışarıda kaldılar. Olay dükkânda bitecek gibi görünüyordu. Önce kimsenin dikkatini çekmedi. Müşteriler balık havuzunun, tuzlu balık fıçılarının, patates, soğan çuvallarının çevresinde toplanmışlardı. İşte o zaman, propaganda saatinin çalmış olduğuna hükmeden Hitlercik, Moişe'nin sesi ile: «Yaşasın Hitler!» diye bağırdı.

Bir sessizlik oldu. Duyduklarına, gördüklerine inanamayan başlar döndü, Moişe'ye baktılar, şaşırdılar. Moişe yeniden bağırmaya başladı, bu sefer Hitlercik ağır topları sürmüştü ileriye: «Kahrolsun Yahudiler!», «Yabancılar dışarı!» Mahallenin tüm Yahudi düşmanı sözlüğü.

Bir kadın elini kaldırdı, bir başkası Moişe'nin saçlarına yapıştı. Moişe çırpındı, birinin elinde bir tutam saç, öbüründe okul çantasını bırakarak kurtuldu, kendini sokağa attı, dışarıda biriken çocukları yararak kasap dükkânına koştu, orada da yeni bir «scann'dall» çıkardı. Artık bu «scann'dall» sözü dillerden düşmeyecektir.

Yakalamak gerekiyordu bu keratayı, yakalayıp evine götürmek. Ne derlerdi goy'lar? Aman ne kadar ayıp, madam, böyle bir şey inanılır gibi değil, bir Yahudi çocuğu Hitler'e öykünsün, Yahudi düşmanlarının yaptıklarını yapsın! Zavallı anababa, *neberr!* Aman göze gelmesin, benim çocuklarım hiç bir zaman böyle bir şey yapmazlar.

Ama o kem göz şimdilik Moişe'nin içindeydi, içeriden ona bakıyordu. Hitlercik'in gözü ki, şimdiye kadar böylesine bayram etmemişti. Düşman ülkeye yaptığı ilk adım başarı ile sonuçlanıyordu. Moişe her dediğini yapıyor, hatta daha iyisini yapıyordu. Nitekim eskici Şloime top gibi dükkâna giren Moişe'yi karşısında görünce az daha küçük dilini yutuyordu. Oğlan önce bir Hitler selâmı çaktı, sonra adamcağıza sövdü, pis Yahudi, dedi, moruk yupin dedi. Hayatının köteğini borçlu olduğu adama ayırdığı dersti bu.

Oradan çıkınca baktı, kasap, elinde, kırbaç, pusuya yatmış kendisini gözlüyor. Dört nala atıldı, yolun üst yanına doğru seğirtti, önünde bir at arabası koşuyordu, onu geçti, peşindekilerin gözünden kayboldu, bir evin araba kapısından dalıp sindi. Soluk almasına elveren geçici bir duruş. Kasap, Yiddiş dilinde sövüp sayarak, burnunun dibinden geçti, onu görmedi.

Moişe sindiği yerde biraz daha kalmak isterdi ama Hitlercik rahat bırakmıyordu, onun için bir sokakla, o sokak Yarneh'lerin sokağı olsa bile, yetinmek olamazdı. Sigal, sigal, tüm mahalleyi ele geçirmeliyiz! Elimizden bir tek Yahudi kurtulmamak! Avı sürdürmeli, av avlayan bir av köpeği sürüsü olsa bile yılmamalı. İleri! *Gott mit uns* ve herkes kendisi için. Her günkü gibi bir gün olan bu günü tarihe geçecek bir gün yapalım.

Büyük «scann'dall» oldu. Reunion sokağı, Avron sokağı, Vignoles, Haies, Orteaux, Buzenval sokakları bu sokaklara açılan çıkmazlar, pasajlar, Moişe ne kadar Yahudi sokağı biliyorsa hepsi, Moişe'yi gamalı haçlarını gördü, Yahudi düşmanı sloganları duydu, işitti. Ağzı burnu boyalı küçük çocuğa bakıp şaştılar, ne bilginlerdi onun ruhunu Hitlercik'in ele geçirdiğini ve Nuremberg stadyumunda pazara çıkardığını!

Saat on bire doğru ortalık iyice karışmıştı. On beş, on altı yaşlarında beş altı delikanlı Yahudi düşmanı harekâta son vermek için bir araya geldiler. Çeşitli söylentiler çıkmıştı. Faşistlerin, Yahudilere sövdürmek üzere, çocuklara şeker dağıttıkları söyleniyordu. Bir yığın kandırılmış çocuk sokak sokak dolaşıyordu. Polonya'da böyle hareketler hep bir pogromla son bulur, diyordu yaşlılar.

Bu söylenti çabucak yaygınlaştı, hatta gerçekleşti. Zira Moişe'nin aklından bile geçmediği halde, izinden yürüyenler çıktı. Okulların öğle paydosunda çocuk naziler birden çoğaldılar. Oyun çocukların hoşuna gitmişti. Pek çoğu yüzünü boyadı. Haies sokağında en azından beş tane kısa pantolonlu Hitler, sözlerini kaka sözlerle değiştirdikleri *Marinella* ve «Titine, ma pine, tonton, mirliton» şarkılarını söyleyerek dolaşıyor, arada «Kohralsun okullar», «Öğretmenlere ölüm» diye bağırıyorlardı.

Pimf'lerin böyle birden bire çoğalıvermesi Moişe'yi kovalamaya çıkan genç Yahudiler safında yanlışlıklara yol açtı. Moişe'yi tanımadıklarından çocuk nazilerden birkaçını yakaladılar. Çocuklar, yüzlerine çizdikleri çizgilerin anlamını bilmiyorlardı. Bu arada bir dükkâncının oğlu da tartaklandı. Çocuğun babası, yandaki meyhaneden peşine takılan müşterilerle birlikte genç Yahudilerin peşine atılıp sille tokat kovaladı. Başka bir yerde zavallı bir çocuk gazete satıcısı kadından okkalı bir tokat yedi. Oysa yavrucak, gamalı haçı kurşun kalemle çizilivermiş henüz birkaç dakikalık bir nazi idi.

Moişe'ye gelince, o kimin tarafından güdüldüğü bilinmeyen bir otomat gibi, geçtiği yere şaşkınlık, kınama ve öfke dağıtarak hâlâ koşup duruyordu. Perigord'lu yaşlı bir hanım, ağzındaki altın dişler yüzünden: «Yahudi karısı» olmuştu. O güne kadar başına böyle bir şey gelmemiş olan kadın fena korktu. Boş bir şişe ile sokak lambasının altında oturmakta olan bir clochard, Kuzey-Afrikalı bir sokak süpürücüsü, hatta bir kambur durup dururken Yahudi oluverdiler.

Peşinde üç Spiegel ile yollara düşmüş olan Mameh, oğlunu arıyordu. Çoktan koşup haber vermişlerdi oğlunun çıkarttığı rezaleti. Birisi okul çantasını getirince öyle bir çığlık attı ki yalnız tüm mahalle değil, üst kattaki sağır kiracı bile ayağa fırladı.

Önce bayılacak gibi oldu, hemen olduğu yere çöktü, oğlunun başına bir kaza geldi sanmıştı. Yatıştırıncaya kadar akla karayı seçtiler. Ama hemen harekete geçmeli, başkalarının eline düşmeden bulmalıydı yumurcağı. Büyük çocuklar, delikanlılar, Moişe'ye unutamayacağı bir ders vermeye and içmişlerdi, bunların eline düşerse hali yamandı. Ya çocuğu çoktan yakaladılarsa!

Bir saatlik bir araştırma sonunda Mameh, kendini, hepsi de gamalı haçlara bulanmış bir sürü çocuk anası gibi görmeye başlamıştı. Üstelik başkalarının dediklerine bakılırsa, Moişe hem her yerde vardı hem de hiç bir yerde yoktu. Herkes görmüştü görmesine ama hiç kimse şu yana ya da bu yana gitti diyemiyordu. Deli olmak işten değildi.

Öğleye doğru durum şöyleydi: Delikanlılar, özellikle yanlışlık sonucu, kıçlarına tekme yemiş olanları, küçük nazileri yakalayıp hınçlarını çıkarmak için aramayı sürdürüyorlardı. Mameh bunları bulmak, konuşmak, yakalayacakları çocuklara karşı hoşgörü ile davranmalarını sağlamak istiyordu. Tateh de dört bir yanı araştırıyordu. Bir komşu gelip haberi yetiştirmiş, o da dikiş makinesinin başından kalkıp yollara dökülmüştü.

Bir saat sonra acaba karakola mı gitsem demeye başladı. Moişe sanki yer yarılmış yerin dibine girmişti. Yolda karısını bulmuş, eve dönmesini söylemişti. Kadının ayakta duracak hali kalmamıştı, birkaç kez Spiegellere kendisini tutturmuştu, eve varınca bir ümitsizlik bunalımı içinde yatağa serildi. Hüngür hüngür ağlıyor,, kendisini suçluyor, oğlunun yaptığı deliliklerden kendini sorumlu tutuyor, hep benim yüzümden diye sızlanıyordu. Neredeydi acaba Moşiniu'su? Ya terlediyse bu sıcakta, ya boğazını üşütürse, ya bronşit olursa? Ya sokaklarda koşarken bir arabanın altında kalıverirse?

Kaçak hakkından kendi kendini sorguya çeken yalnız o değildi. Öc almak için peşine düşmüş olanlar, ki sayıları azalmıştı, hâlâ elinden kamçıyı bırakmamış olan kasap Levkoviç'in dükkânında dinleniyorlardı. Kasap, Sziloviçlerin oğlunu iyi tanıdığından onun bir yanlışlık yapması düşünülemezdi. Elinden kurtulamayacaktı. Ona göre en iyisi evinin bulunduğu Passage Dieu'nün iki ucunu gözlemekti. Nasıl olsa, er geç, oraya dönecekti.

— Babası geliyor. Çökmüş zavallı, bitmiş. Her halde oğlunu başkalarının eline düşmeden bulmak istiyor. Ama, acımak yok ha!

Tateh'in ümitsizlikten, yorgunluktan canı çıkmıştı, kasap dükkânının inik perdeleri arkasından kendisini gözlemekte olanlara bakacak hali yoktu. Yakalayıp sorduğu kimselerin bakışlarındaki duyguyu yorumlamaktan da vazgeçmişti. Dostça bakanlar varsa da çoğu azarlar gibi bakıyordu. Sanki böyle bir rezalet çıkarması için oğlunu kendisi, bir Yahudi, yüreklendirmişti.

Güneş şimdi dimdik iniyordu. Oğlunun arkasına sinmiş olduğu duvarın önünden geçti. Nereden bilecekti onun oraya saklanmış olduğunu? Eli kırbaçlı kasap bile Moişe'nin otuz adım ötede durduğundan habersizdi.

Moişe kulübede sırtüstü uzanmış yatıyordu. Yorgundu. Coqueletlerin, kızı Jeannine ile en iyi arkadaşı Bernard Vogel de yanındaydı.

Yüzünde nazilik karalamaları kalmamıştı. Elini tükürükleyip gamalı haçları silmişti. Tükürükle ve gözyaşları ile. Yeni yeni anlıyordu kopan «scann'dall»ın önemini... Ve ağlıyordu. Jeannine acıyarak, severek bakıyordu. Bernard ise öfkesini gizlemiyordu.

'Kulübenin üzerini kapatan oluklu saçlar güneş altında iyice kızmıştı, içersi korkunç sıcaktı. Çocukların yüzleri parıldıyordu. Hele Moişe'nin yüzü. Bir yandan ter, bir yandan gözyaşı. Bernard Vogel eğildi, uzun uzun baktı.

— Pis herifin birisin sen. Anama Yahudi karısı, pis Yahudi diye bağırdığını düşündükçe... İçimden çeneni kırmak geliyor. Benim anama hem de. Farkında mısın yaptığın işin? Babamın eline geçersen kemiklerini kıracak, haberin olsun. Enayisin sen, aptalın birisin.

Öfkeliydi, Moişe'ye kızıyordu ama onu alıp buraya kaçıran oydu. Bereket versin yolda tanıdık bir kimseye çatmamışlardı. Yalnız Jeannine görmüş, bir şey sormadan o da onlarla birlikte gelmişti. Bernard suçluyu gözden uzak bir yere kaçırdıktan sonradır ki hesap sormaya (girişiyordu.

— Bundan sonra arkadaş değiliz seninle. Artık konuşmayacağız. Arkadaşlık filan bitti, anladın mı bitti. Ne o, dilini mi yuttun? Bir şey söylesene, bok!

Daha da kıyıcı olmak kırbaç gibi inen, acıtan, ağız kenarında aşağılayan bir gülümseme ile söylenen sözler söylemek isterdi. Ama Moişe'nin bir acı içinde yaşadığını gösteren bir şeyler vardı. O da onu anlamaya çalışıyordu.

Hitlercik, Moişe'nin içinde bir yerlerde dolanıyor, kararsız, çelişkili düşüncelerle, şaşkınlıklarla karşılaşıyordu. Telaş, kargaşa, düzensizlik! Gözyaşlarının fışkırmasına engel olamamıştı, bu gözyaşları içinde boğulmasına ramak kalmıştı. Kabaran heyecan dalgası bir duş gibi üzerine iniyordu. Moişe'nin gamalı haçları teker teker sildiğini görünce bağırıp çağırmaya başlamış, gözünü korkutmaya çalışmıştı. Nasıl olurdu da bir mini-Hitler, bunca zaferden sonra, yenilgiyi kabul edebilirdi? Elinde oyuncak ettiği Moişe'nin tarih bilgisinden yararlanarak,, Arcole'den, Austerlitz'den, Wagram'dan sonra Waterlo mu gelecekti diye tepiniyordu.

O ve Moişe elele vererek mahallenin altını üstüne getirmişlerdi. Şu anda tüm, Yahudi evlerinde, goy'ların evlerinde, yemek masalarında hep bu olay konuşuluyordu. Ve işte gerçek bir bozgun karşısında bulunuyordu, o canım kararların bir teki bile kalmamıştı. En çok da Jeannine'den kuşkulanıyordu. Tehlikeliydi bu küçük kız. Kölesinin bu kıza karşı beslediği sıcak ilgiden haberi vardı. Bu böyle gidemezdi. Gözünü dört açmalı, gerektiğinde Moişe için bir nane tadı taşıyan öpüşlerine biber hardal, safra acısı, keder, üzüntü katmalıydı.

— Kendi başının çaresine sen kendin bak ahbap. Bizlere, Bardin gibi, Clopet gibi, yupin diyen birisine yardım edemem. Ben gidiyorum, haberin olsun.

Hitlercik keyfinden sırıttı. Bernard'ın öfkesi sönecek diye korkmuştu. Akıllıdır bu oğlan. İşbilir, becerikli yani tehlikeli. Moişe'nin zihnine gire-

bilir, onu aşağıladığı tüm Yahudilerden özür dilemeye zorlayabilirdi. Ya da babasının karşısına çıkıp kendiliğinden dayağa hazır olduğunu gösterebilirdi. Hitlercik'in asıl korktuğu buydu. Bir dayakla dünyaya gelmişti, şimdi daha kötü bir dayakla dünyadan gidebilirdi. Utanç kızartısı kıçtan çok yüzde etkili olur. Moişe'nin içini okumakta usta olduğundan, kıçına yiyeceği yeni bir dayağın, sağladığı yararları ortadan kaldıracağını kestirebiliyordu.

Bernard Vogel dediğini yaptı, çantasını ve sağduyusunu alıp gitti. Arkadaşlığı belli bir sınırın ötesine geçemezdi.

Jeannine parmağı ile alnının terini sildi.

— Burada kalmak olmaz. Çok sıcak. Su içinde kaldın. Hava akımında kalırsan soğuk alırsın.

Sevgi vardı bakışlarında. Hitlercik suratını buruşturdu. Bu kızdan kendisine hayır yoktu, gözleri arı idi, iyilikle doluydu. Hayır, bu iki çocuğun sığındıkları yeşil cenneti yıkmalıydı. Fransız tarihinin yazdığı en kıyıcı kişilerden birisi olan Attila kadar acımasız olacaktı. Evet, diyordu kendi kendine, bundan sonra Moişe Sziloviç'in düşünceleri içinde ot bitmeyecek. Bir ben varım, yalnız ben. Bu Jeannine kızı onun kafasından kovacağım.

Hitlercik vakit geçirmeden, kötülük bataryalarını sipere soktu, salvo ateşi açmaya hazır, beklemeye başladı. Jeannine, Moişe'yi kandırmaya çalışıyordu.

— Burada kalırsan soğuk alırsın, hasta olacaksın sonra.

— Sana ne? diye haykırdı Moişe. Hasta olursam olurum. Hem fena mı, hepsi sevinir. Ateşim

de çıkar, o kadar çıkar ki, bir daha indiremezler. Ne yapalım...

Moişe-Palas'ın ışıkları kararmaya başladı. Kendini yatağında görüyordu, gözleri kapalı, ölmüş. Herkes ağlayacak, evde, sokakta. Gözyaşları akacak, sel gibi. Böyle düşünürken kendi de üzüldü, gözlerine yaşlar yürüdü. Hitlercik hemen kalayı bastı. Sigal, sigal, sen bir mahallebi çocuğusun! Ama Moişe artık onu dinlemiyordu,

Jeannine mendilini çıkardı, yanaklarını sildi, sonra birden eğilip öptü. Küçük Sziloviç'in yüreciği kuş gibi çırpınmaya başladı. Hitlercik öfkeden kuduruyordu. Neredeyse kolluğunu parçalayıp dışarıya uğrayacaktı. Sabotaj, diye uludu, sabotaj! Onun dilinde bu söz sabotaş oluyordu. Moişe'ye seslenmeye koyuldu, karşılık alamadı. Moişe'nin gözü şimdi yalnız Jeannine'i görüyordu, Hitlercik'in çağrısını duymuyordu. Ah, Moişe'yi artık burnundan yakalayamıyordu. Bu kadar çabuk mu bitecekti ilişkileri? Onlar ki, bir elin iki parmağı gaibiydiler, Laurel ve Hardy gibi, Zig ve Puce, Pat ve Pataşon gibi, birbirlerinden hiç ayrılmazlardı.

İkisinin de şaşkın bakışları arasında Bernard Vogel geri geldiği zaman Hitlercik büsbütün bozum oldu. Boş yere bir rastlantı görüntüsü vermeye çalışarak ve ölümü göze alarak kızılderililer arasından geçip gelen görevli bir kovboy halleri takınarak:

— Eve kadar gittim, dedi. Yollar kalabalık değil. Dükkânlar birkaç dakikaya kadar kapanır. Artık dönebilirsin. Ben bir şey düşündüm, eğer Jeannine de bize yardım ederse...

Sesini alçalttı:

— Bunu yapıyorsam, sanki kancık değilim de ondan yapıyorum. Yoksa artık arkadaş değiliz. Bak sana söylüyorum, bir Yahudinin böyle şeyler yapmaya hakkı yoktur. Böyle şeylerle şaka olmaz. Hitler kötülerin en kötüsüdür. Tüm Yahudileri öldürmek istiyor. Babam söyledi. Almanlar bizim düşmanımız, hepsi. Babam dedi ki, kim Hitler'i tutarsa, dedi, parça parça eder köpeklere atarım, dedi, alçakların alçağı o, dedi.

Hitlercik şimdi kurban görünümüne bürünüyordu. Soluğu kesildi. Bıyığı titriyor, perçemi düşüyordu. Moişe'nin ateşli beyninde doğduğu günden beri ilk olarak doğrudan saldırıya uğruyordu. Berlin üzerine ateş yağmuru iniyordu. S.S. ve S.A. safları bozulmuştu. Pimf'ler burunlarını çeke çeke zırlıyorlardı. «Anne!» diye bağırıyor, Nazi bayraklarına burunlarını siliyorlardı.

Bernard Vogel, Moişe'nin üzerine eğilmiş, neredeyse burnuna değecek, gözlerini gözlerine dikmiş, dikkatle bakıyor, ta derinlerde iki düşünce arasında bocalayan Hitlercik'i arıyordu sanki. Jeannine bir şey söylemiyor, yalnız eli ile Moişe'nin yüzünü yelpazeliyordu. Hitler'den filan haberi yoktu. Onların evinde adı geçmezdi. Hitler'i mahallede hır çıkaran birisi sanıyordu.

Bernard doğruldu, dışarı çıkıp bir göz attı. Omuzlarını oynatarak döndü.

— Hadi bakalım, şimdi yola. Benim plan tutuyor. Bak ben ne düşünüyorum. Jeannine sen önden git, eğer Moişe'nin peşinde olanlara benzer birilerine rastlarsan kaydırak oynar gibi tek ayağının üstünde sekmeye başlarsın. Biz de o zaman

saklanırız. Sonra az ötede, iki blok sonra arka yoldan çıkarız...

Önce Bernard Vogel çıktı, elini gözlerine siper edip baktı. Acı bir güneş vardı dışarıda. Perdeleri kapatılmamış pencere yok gibiydi. Clos sokağında in cin top oynuyordu.

Kimseye rastlamadan demiryolu köprüsüne kadar koştular. Az sonra Jeannine tek ayak üzerinde sekmeye başladı. Moişe ile Bernard Haies sokağı ile Orteaux sokağının köşe kaptığı yerde yolu tutmuş olan kimseler gördüler.

— Kasap da içlerinde, dedi Moişe. Sesi boğuk çıkıyordu, Öbürleri kim?

Bernard Vogel eğlendi:

— Öbürleri? Anlamadın mı? Sabahtan beri seni arıyorlar, dövecekler. Şişman Migdal, Weinberg, Ciboulski... hepsini göremiyorum.

Köprünün gölgesinde duvara yapışmış olan Moişe'nin göğsü körük gibi kalkıp iniyordu.

— Ben kulübeye dönüyorum, dedi.

Soğukkanlılığını yitirmemiş olan Bernard:

— Aptal, dedi. Orada pişersin. Ben sana bir planım var demedim mi?

Elini Jeannine'in omuzuna koyup kulağına fısıldadı.

— Git onların yanında dolaş. Sana soracaklardır Moişe Sziloviç'i tanıyor musun, buralarda gördün mü diye...

— Görmedim diyeceğim.

— Gördüm diyeceksin, nerede saklandığını biliyorum diyeceksin.

— Deli misin sen?

—' Aptal, aldatacağız onları. Benim planım

var demedim mi? Onlara diyeceksin ki, şeyde saklanıyor diyeceksin... Planchat sokağında, Bagnolet sokağının oradaki arsada. Buraya uzak düşer orası. Anladın mı şimdi? Haydi bakalım, yürü!

Jeannine döndü, sıcak bakışları ile bir kez daha sardı Moişe'yi, sonra koşa koşa Pyrénées sokağını geçti. Bir serüven filminin iki oyuncusu gibi sinirleri gerilmiş olan iki çocuk, kız köşede bekleyen delikanlılardan birinin yanına varıncaya kadar peşinden baktılar. Delikanlı eğilip söylediklerini dinledi, saçını okşadı.

— Tuh, dedi Bernard. Kendiliğinden gidip konuşmayacaktı, söylemiştim de. Şimdi ne olacak bakalım!

Delikanlı kıza bir şeyler söylüyordu, o da başını sallayarak cevaplar veriyordu. Delikanlı doğruldu, iki parmağını ağzına sokup ıslık çaldı. Dört arkadaşı koşup geldiler. Birkaç saniye konuştular.

— Tamam, dedi Bernard. Bu iş oldu. Bagnolet sokağına doğru yürüyorlar. Biraz daha bekleyelim, sonra doğru eve koşarsın.

— Ama Jeannine'i de götürüyorlar. Beni bulamayınca kızı hırpalarlar.

Bernard omuzlarını kaldırdı.

— Orasını düşünme. Başka yere gitmiş olduğunu söyler. Gördün mü bak, nasıl yürüdü benim plan. Herifleri atlattık.

Ama heriflerin hepsi atlamamıştı. Moişe ile Bernard Passage Dieu'ye vardıkları zaman onlardan ikisi Sziloviç'lerin evinin oralarda dolanıyorlardı.

— İşte geldi, piç kurusu, tutun çabuk!

Koşmaya başladılar. Ama köşeye vardıkları zaman bir şey göremediler. İki küçük' toz olmuştu. Gazete satan kadına sordular, görmemişti. Ne yana savuşmuştu acaba? Pek fazla uzaklaşmış olamazdı.

Mameh de sormuştu aynı soruyu kaç kez, kendi kendine. Ellerini paralayarak pencereye asılmış, belki geliyordur diye sokağı gözlemişti. Daha bir saniye önce o iki delikanlının oğlunu görmüş olduklarını bilse ne hale gelirdi kim bilir? Spiegeller boş yere yatıştırmaya çalışıyorlardı onu. Tateh evde değildi. Erken dönerim, diyerek işyerine gitmişti.

Leibich de tedirgindi. Sırtını dükkâna dayamış öfkeli delikanlıları gözlüyordu. Pasajda niye böyle üç aşağı beş yukarı dolaştıklarını biliyordu. Bir an çıkıp Sziloviçlere haber vermeyi bile düşünmüştü, oğullarını bekleyen tehlikeyi. Niyetleri nedir diye gençlerle konuşmak istemişti. Ama niyetlerinin kötü olduğu her hallerinden belliydi.

İki küçük koridorun dibindeki çöp kutularının arkasına sinmişlerdi. Kutulardan yayılan koku midelerini kaldırıyordu. Kapıcıya çaktırmamak için hiç ses çıkarmıyorlar, pis koku yüzünden soluk bile almak istemiyorlardı.

— Okulu kaçıracaksın Bernard.

— Kaçarsa kaçsın. Nasıl olsa ilk sefer değil. Seni burada bırakamam ya.

— Mersi. Çok iyisin biliyor musun?

— Kapa çeneni! Sana söyledikleri unutma.

Moişe cevap verecek oldu ama sesini çıkarmadı. Merdivenlerden doğru bir ses geliyordu. Bir iki konuşma oldu, bir kapı açılıp kapandı. Sessizlik şimdi daha ağır duyuluyordu. Dayanılamaya-

cak kadar pis kokulu bir sessizlik. Sekiz on sinek geldi, çöp kutularının üzerinde uçuştular, sonra gittiler.

Moişe'nin bakışları koridorun ucuna, ak duvara düşen güneş lekesine kadar uzandı. Dışarısı fırın gibiydi. îçini çekti, gözlerini kapadı. Artık Hitlercik'in sesini duymuyor, yalnız, sessiz filmlerdeki gibi hareketlerini görüyordu.

Başını çevirip arkadaşına baktı. Acaba açsa mıydı ona... Birden içinde bir açılmak isteği kabarmıştı, birisine anlatsa ruhunda esen fırtınayı. Kendi yüreğine oturttuğu o acayip küçük yaratığın korkusu sardı içini. Hep onun dediğini yapmak zorunda kalmaktan korkuyordu. Yine ne buyruk salacaktı kendisine, belki bir saat sonra, belki yarın?

Moişe nasıl konuşacağını düşünüyordu. Bak Bernard, Hitlercik var, tanıyor musun? Anlatayım sana. Hitler'inki gibi bir bıyığı var, ama senin benim gibi kìsa pantalonlu. Göremezsin, göze görünmez ki, burada, kafamın içinde...

Vazgeçti. Anlatamayacaktı. Daha şimdiden Bernard'm sessiz sorularla dolu şaşkın bakışlarını görür gibi oluyordu. Deli diyecekti, alay edecekti. Hayır, anlatmayacaktı. Şu kadar söylemekle yetindi:

— Bernard, annen için bağışla beni. O olduğunu bilmiyordum, tanımadım. Ne diyeceğimi bilemiyorum. Gerçekten ben kötü bir kimseyim.

Derin bir soluk aldı, o kadar derin ki Hitlercik'in kımıldadığını fark edemedi. Onu ele vermeyi gözü yememişti ama ramak kalmıştı. Bereket versin Hitlercik tetikte duruyordu, tam zamanında

davranıp küçük Yahudinin nazilikten arınma oltasına yakalanmasını önlemiş, içinde uyanan geçici isteği durdurabilmişti. Moişe, vaz mı geçiyorsun, bu kadar çabuk! İşte az kalsın beni ilk karşına çıkanın eline, şu korkunç kızıl saçlıya teslim ediveriyordun. Parçalamaz mıydı beni o? Zavallı hımbıl, ben olmasam sen ne olursun ki, her elini kaldıranın önünde korkudan titreyen bir ödlek. Nerede kaldı o büyük düşüncelerimiz? Biz ikimiz uçsuz bucaksız bir evren geçirdik elimize, bu evrenin mutlak efendileriyiz, rüyalarımızdan bile büyük bir Reich! Kaçıyorsun Moişe, beni ortada bırakıyorsun, neredeyse tüm olanları benim sırtıma yıkacaksın, beni ele vereceksin. Sen bir ele vericisin başka bir şey değil. Ama ben daha savaşı bırakmadım. Ben ki şimdi senin kafanın içinde yer tutmuşum, buradan bir yere kımıldamam. Her zaman için buradayım, burada kalacağım. Beni gitti sandığın zaman bile burada olacağım. Hitlercik, sigal! Hitlercik sigal!

Moişe işitiyor musun? Kulağı kirişte, alnından inen terleri sildi, elini Bernard'ın omuzuna koydu.

— Daha fazla duramayız burada, leş kibi kokuyor.

— Ya nereye gideceğiz? Herifler hâlâ oradadırlar. Hepsi gitmemişler, Jeannine'le beraber. Ama ben bir şey daha düşünüyorum. Başka bir şey. Onları peşime takıp buradan uzaklaştırabilirim. Ben onları sürüklerken sen de eve koşarsın. Nasıl iyi mi benim plan?

Moişe'nin karşılık vermesine vakit kalmadı. Koridor birden kalabalıklaştı. Eli kırbaçlı kasap da gelmişti. Moişe bir anda ileri fırladı, birisine çarp-

tı, adam Yiddiş dilinde sövdü, sonra dosdoğru koştu, acı ışık gözlerini alıyordu, bir şey göremiyordu. Peşinden sesleniyorlar bağırıyorlardı. Dönüp bakmadı.

Kendini Passage Dieu'de bulduğu zaman neredeyse yüreği yarılacaktı. Birden bir el dirseğine yapıştı, kulağına alaylı bir gülüş çarptı. Başını kaldırdı, baktı. Leibieh'di. Moişe elinden kurtulmak için çırpınınca kunduracı onu havaya kaldırdı, ayağını yerden kesti, sonra yine indirdi, ama bırakmadı.

— Çabuk, çabuk küçük, onlar görmeden, çabuk!

İkisi beraber gölge bir deliğe tıkıldılar. Kunduracının dükkânı. İhtiyar hemen kapıyı örttü ve bir sevinç gülüşü ile birlikte sürgüyü çekti.

3
LEİBİCH

Burası da kösele kokuyor. Ama bu Moişe'nin oyun olsun diye kalasını içine soktuğu okul çantasının kokusundan başka. Bu, yeni deri kokusundan çok, eski pabuç kokusu. Biraz küçük odanın kokusuna çalan bir koku, onun çok daha acısı.

Moişe burnunu gıdıklayan kokulan ayıracak halde değil. O şimdi deliğe tıkıldı. Hareketlerinde serbest değil. Tüymeli buradan, hem de çabuk. Hitlercik buyruk üstüne buyruk salıyor içerden. Bir saniye yitirmeye gelmez, bir şey yapmalı. Ama Leibich sımsıkı yapışmış, bırakmıyor. İşte biraz debelenecek oldu, eli daha da sıkı kavradı kolunu.

— Zırıldayıp durma, aptal! Benden sana kötülük gelmez. Burada güven altındasın. Bana teşekkür etmen gerekirken... Hem talinin varmış ki, bu serseriler bizi buraya girerken görmediler. Yoksa çoktan kapıya dayanırlardı. Seni şimdi başka yerlerde arıyorlardır, belki Orteaux sokağında, belki pazar meydanında. Deli keratalar, bir çocuğun peşine düşmüşler...

Yaşlı kunduracı öksürdü. Bu onun gülüşü idi.

— Bu güneş altında, bu genç şmok'lar fazlaca ısınmış olmalılar. Saatlerden beri izliyorum onları. Bir işe yaramaz keratalar, bu yaşa gelmişler hâlâ bir iş tutamamışlar. Ya o kasaba ne demeli, tanıyorsun onu değil mi? Asıl kendi karısı ile uğraşsa ya!

— Kırbaçla kovaladı beni.

İhtiyar öksürük boğuntusu içinde gülmeye başladı.

— En hızlıları o. Seni herkesin içinde dövmek istiyor besbelli, meramı sana bu işi kimin yaptırdığını söyletmek. Sana para veren goyimin kimler olduklarını öğrenmek istiyor. Bu sabah olayı duyduğum zaman ben de bir ucundan bu işe karışmalıyım dedim. Sonra iki saat kadar önce bu delikanlılar geldiler. Birkaçı sarı bir kız çocuğu ile gitti, öbürleri kaldı. İki dakika sonra da sen geldin, arkadaşınla. Bereket versin yakalayamadılar seni. Evleri ararlarken ben de peşindeydim. Deliye dönmüşlerdi. Düşün bir kez Hitler! Mahalleye Hitler gelmiş gibiydi. Sen anlayamazsın bunların Yahudiler üzerinde yaptığı etkiyi. Her yerde yalnız bunu konuşuyorlar.

Bir an durdu, dinledi. Dışarıdan sesler geliyordu.

Korkacak bir şey yok küçük, diye fısıldadı. Beni çiğneyip geçmeden...

Leibich, Moişe'yi omuzundan tutup dükkânın en karanlık köşesine doğru sürükledi. Yerlerde eski pabuçlar vardı. Moişe pabuçların arasında kendine bir yer açtı, çömeldi. Yorgundu, gözlerini kapadı. Yorgunluğuna rağmen kendini oldukça rahat hissediyordu, yüreğine biraz su serpilmişti. Havayı saran koku bile hoş gelmeye başlamıştı. İhtiyar Leibich'in ara sıra ıslık gibi çıkan sesi içine rahatlık veriyordu.

— Onlar değilmiş ama neredeyse gelirler. Sen korkma oğlum Hitler, ben buradayım. Yalnız bana anlatacaksın değil mi? Seni bu işlere sürükleyen birileri var, değil mi? Yo, yo, yo, şimdi değil. Şimdilik bir şey istediğim yok senden.

İçerisi karanlık olduğundan Moişe kunduracının yüzünü her an göremiyor. Ama alnından çenesine kadar, kırışıklar içinde açılan sessiz gülüşünü sezebiliyor.

— Ellerine geçirseler belki canını alırlardı, zavallı küçük. Buzenval sokağında yüzüne senin gibi gamalı haç çizmiş bir goy çocuğunu hırpalamışlar. Ah ne zaman bir yerde hır çıksa oraya koşarlar. Deliye dönmüşlerdi, dedim ya sana, bu genç *yidlack'lar*. Yahudi dediğin burnunun ucundan ötesini görmez. Ben çoktan anladım bunun böyle olduğunu ya. Böyle bir şeyler olacağını biliyordum. Ben, küçük, seni sandığından daha iyi tanırım. Hiç buradan kımıldamam ama bakışlarım her yere uzanır, her şeyi görür...

Arasıra kapıdan yana kulak kabartarak, elini kolunu sallayarak alçak sesle konuşuyordu. Titrek elleri kapının üzerinden süzülen ışık dilimi içinde dans ediyordu.

— Her şeyi, her şeyi, Leibich her şeyi bilir. Burada yaşayan herkes üzerine anlatacak şeyleri vardır. Ama kime anlatacaksın? Budala bunların hepsi. Bu mahallede benimle kimse konuşmaz. Müşterinin gözünde ben, başka kunduracıların el sürmedikleri eski kunduraları onaran, delikleri kapatan, diken, yapıştıran bir insanım. Hiç birisi benimle konuşmaz. Annen bile, küçük, annen bile. Sanki veba mikrobu imişim .gibi, herkes çekinir benden.

Leibich, birden, Yiddiş dilinden Fransızca'ya geçmişti. Fransızca'yı 'belli belirsiz bir aksanla, Moişe'nin ana-babasından çok daha iyi' konuşurdu. Kimi zaman, sinagogta tekdüze dinsel havalar okuyan Yahudilere benziyordu. Bunun için mi yoksa ona «Rabıta Godasse» diyorlardı?

Kapıya doğru döndü. Islık gibi bir sesle:

— Bu kadar gevezelik yeter, dedi. Şimdi ne yapacağımızı düşünelim.

Eline bir erkek pabucu alıp gözlerini ona dikti, kaşlarını çatıp düşünmeye başladı.

— Sizin eve kadar gidip haber versem diyorum, merak etmesinler. Baban işten geldi mi acaba? Annen evde, az önce pencereden bakıyordu. Bilmem bana güvenir mi? Sana gelince, ben gelinceye kadar buradan kımıldama. Kapıyı çalan, seslenen olursa sakın açma. Hiç sesini çıkarmadan bekle. Yid'ler seni ele geçirdiler mi Führer'i ele geçirmiş kadar sevinecekler. Ne yaparsın. Korkuyorlar, bir zaman var ki, Hitler'den ödleri kopuyor. Hitler! Onun üzerine söyleyeceklerim var sana. Ne dersin küçük, tüm Fransa'da onu benim kadar iyi tanıyan pek az kimse vardır. Bak! Şu elleri görüyor musun?...

Ellerini uzattı, iyice görsün diye altını üstünü çevirdi. Tırnaklan kararmış, damarları tomur tomur kabarmış uzun eller. Kim bilir kaç ayağa pabuç dikmiş, kaç bin pabuçla oynamış...

— Bu eller Adolf Hitler'e dokundular, evet, evet, sahici Hitler. Bak dinle, bu eller olmasaydı bir akşam ırmağa düşecekti. O kusarken ben başını tutuyordum. Evet, bu ellerle. Bilseydim eğer başını tutacağıma boynunu sıkar boğuverirdim.

Yavaşça kapıyı araladı, çok yavaş, içeri düşen ışık dilimi içinden dışarıya süzüldü. Sonra hemen kapattı, anahtarı iki kez döndürdü. Moişe korkudan yerinden kımıldamıyordu. Hitlercik bile dilini yutmuş gibiydi.

Peki nasıl olmuştu bu iş? Bir sıçan deliği kadar karanlık olan bu dükkândan hiç çıkmadığı halde Hitıler'in yanına sokuldum diyor, Berlin'deki sahici Hitler'in. Hatta o kusmuş da bu da başını tutmuş. Ne dersin Hitlercik? Yalan söylüyor. Ben inanmıyorum. Kafadan atıyor bunları. Ne düşünüyorsun? Hey, Hitlercik, cevap versene.

Hitlercik karşılık vermiyordu. Surat ediyor belki. Ya da Moişe'nin kafasını dolduran bir sürü sorunun altında boğulmuş, ağzını açacak hali kalmamış. Zihnin uydurduğu kişiler pek dayanıklı olmazlar. Gerçeğin bir küçük baskısı altında cıgara dumanı gibi uçup giderler. Ama Moişe onun yoklu-

ğuna pek aldırmıyor şimdi. Kurtuluşu onda aramıyor çünkü.

Pabuçların üzerinde oturmak hiç rahat değil. Gözleri dükkânın kapısında, Leibich'in yolunu gözlüyor. Geleceği, o güne kadar neden olduğunu bilmeden hep küçümsemiş olduğu bu ihtiyar kunduracının elinde. Daha geçenlerde dilini çıkarmadı mıydı ona? Evet, annesinin pencereden Hitler diye seslendiği gün. Leibieh'in o günkü hali, garip bir gülümseyişle açılmış çürük dişli ağzı geliyordu gözlerinin önüne. «Hitler, annen seni çağırıyor,» diye bağırmış, alay etmişti. O günden sonra neler olmuştu?

Elinin tersi ile alnından süzülen terleri sildi. Sabırsızlanmaya başlıyordu. İş olsun diye birkaç kez durumunu değiştirdi. Küçük kıçı acıyordu. Nasıl oturursa otursun ya bir pabuç burnu ya bir topuk batıyordu.

Kapı birden açıldı. Moişe, Leibieh'in arkasında babasını gördü. İkisi de tek söz söylemeden dükkândan içeri girdiler. Dükkân yeniden karardıktan sonra Tateh fısıldadı:

— Neredesin? Göremiyorum seni...

Yerlerde sürünen pabuçların üzerinden sekerek babasının kollarına sığındı.

— Korkma Moişe, her şey düzelecek. Berbat bir gün geçirttin bize. İşi bırakıp çıkmak zorunda kaldım, işten de oldum.

Oğlunun omuzunu, elini kolunu okşadı, sanki kırık dökük bir şey var mı diye yokluyordu. İçini çekti.

— Susamadın mı? Karnın da açtır. Aptal seni! Peki ne var kafanın içinde kaç haftadan beri?

Anlatabilir misin bana? Bu sabahki dayak desem, ama ilk değil ki, ha? Hem de bir değil iki dayak hakketmiştin. Söylesene, meramın bizi öldürmek mi?

Leibich, yatıştırmak ister gibi, lafa karıştı.

— Şimdi sırası değil. Bunları sonra konuşursunuz. Dışarıda o azgın herifler varken. Yarına kadar rahat bırakın çocuğu. Bence hiç de kötü bir çocuk değil o. Hey Tanrım, çocuk olduğunu unutuyorsunuz. On yaşında var mı? Onların da daha bu yaşta *tsures'l*eri olabileceğini düşünmüyorsunuz.

— Ama onunkiler benimkileri ortadan kaldırmıyor. Karım ne yapacak şimdi? Öyle bir halde ki, öğleyin bir ara aklını yitirecek gibi oldu.

— Hayır hayır, Mösyö Sziloviç, siz de işi büyütmeyiniz. Az önce gördüm onu, bayağı yatışmış işte.

Kapıya yaklaştı. Sesini iyice alçalttı:

— Söyleyin ona, oğlunun arkasından öyle bağırmasın. Kaç kez işittim, Hitler diye çağırıyordu, herkes de işitebilir. İşte sonu nereye vardı, gördünüz.

Tateh başını salladı, kollarını havaya kaldırdı.

— *Oye, oye, oye,* haklısınız, çok haklısınız. Bağırmak kanına işlemiş, bağırmadan edemiyor, hem de pencereden. Oğluna Hitler demenin çocuğu yanlış yola sürükleyebileceğini düşünemiyor. Hele şu eve aldığımıza bin kere pişman olduğum Spiegel'lerin önünde. Onları konuk edeceğime bir bacağımı kırsaydım daha iyiydi. Hepsi de tam yarnes, babası, oğlu, anası. Hepsi bizim yarneh'in yüzünden.

— Aldırma arkadaş, bunların hepsi birbirine benzer. Hepsinin de tavuk gibi çenesi düşüktür.

Tateh, ıslık çalar gibi, dişleri arasından:

— Bugün, dedi, benim yarneh tüm suçun kendinde olduğunu söyledi. Başka kimsede; hele onda hiç dedi.

Oğlunun saçlarını okşamak istedi, oğlan yüzünü ekşiterek geri çekildi. İki erkeğin konuşmalarının aldığı yönden hoşlanmamıştı. Nasıl oluyordu da bunlar, hele babası, Mameh'i, onun Mameh'ini mahallenin öbür yarneh'leri ile bir tutuyordu. Annesi, Maminiu yukarıda üzüntüler içinde kıvranıyordu. Hayır, bunların onu suçlamaya hakları yoktu. Hitlercik'i dünyaya getiren o değildi. Tüm sorumluluk kendi üzerindeydi. Onu kendisi arkadaş edinmiş, ruhunun tüm kapılarını, onun önünde ardına kadar kendisi açmıştı. Mameh kendisine şeytan, iblis dediği zaman o da ağzından cehennem alevleri fışkırtan çirkin bir canavar haline gelmiyor muydu? Şu anda içinde bir an önce eve koşmak, anasının kollarına atılmak, öpmek, özür dilemekten başka şey yoktu.

— Mameh, diye inledi. Mameh'i isterim.

Leibich alnını kaşıdı, Tateh içini çekti. Şu anda hem heyecanlı hem de mutsuzdu.

İhtiyar kunduracı kapıyı azıcık araladı.

— Bakayım sokakta kimse var mı?

Sonra kapıyı iyice açtı.

— Bir kedi bile yok. *Şaygetz'ler* gömlek değiştirmek için eve gitmiş olmalılar. Patlayasılar, boğazları tıkanasılar! Hadi şimdi çabuk...

Uzun, kara bir pençeye benzeyen eliyle Moişe'nin elini tuttu. Eli pürtüklü ama sevecendi.

— Yine beklerim küçük Moişe, henüz anlayamadığın bazı şeyler var ki, ben anlatacağım sana onları. Anan baban isterse elbet...

Yan gözle Tateh'e baktı. Moişe gözlerinde bir tedirgin gölge sezer gibi oldu. Ama Tateh işitmemişti, sokağı gözlüyordu. Moişe bir solukta:

— Olur Mösyö Leibich, dedi. Hepsini anlatırsınız bana...

— Olur, olur, diye kısa kesti kunduracı, parmağını ağzına götürdü. Bunu yapmakla bir ihtiyar adamla bir çocuk arasında bağlılık düğümü atmış oluyordu.

Mameh ve oğlu birbirlerini haftalardan beri görmemişler gibi buluştular. Karşılıklı sevip okşamalarında, göz yaşlarında aşırı bir şeyler vardı. İkisinin de birbirine bağışlayacağı şey çoktu. Spiegellerin anlayamadıkları bir şeydi bu, durumu şaşkın seyrediyorlardı. Bu kadar dokunaklı bir sahne beklemiyorlardı. Moişe azarlanmıyordu. Tateh ve Mameh «scann'dall» ile ilgili herhangi bir şey söylemiyorlardı. Beklediklerini bulamamış olmanın kırıklığı içinde onlar da herhangi bir tepki göstermekten çekindiler. Tateh'in arasıra kendilerini bulan bakışları hiç de cesaret verici değildi. Az sonra bir bahane uydurup çekildiler. Doğru Rifkaleh Nu-Nu'ya ve öbürlerine koşup havadis taşıyacakları yüzde yüzdü.

Ve yaşam eski akışını buldu, hiç olmazsa görünüşte. Yeryüzünde olup bitenleri izleyebilmek için akşamları pencerede durmak yetiyordu. Bilbao varoşlarında göğüs göğüse savaşlar oluyordu, *Neberr!* Sarışın Amerikan artisti Joan Harlov, başarının doruğuna yükseldiği bir anda son nefesini

veriyordu. Léon Blum Meclisten yeni yetkiler istemeyi düşünüyordu, hazırlanıyordu.

Moişe karşılarına Pimf olarak çıkmış olduğu kimselere rastlayabileceği yerlere uğramıyordu. Okula annesi götürüyor, küçükken yaptığı gibi, paydosta yine kendisi gidip alıyordu. Bununla beraber az çok alay edenler de olmadı değil. Ama Mameh'in ürkünç bakışları daha ileri gitmelerine engel olmaya yetiyordu. Mameh handiyse ısıracak gibiydi. Bu Yiddişi, Mameh'in oğlunu azarlamakla ellerine bir şey geçecek değildi. Bir akşam Rifkaleh Nu-Nu'yu bir kenara çekmiş, kendine özgü yol yordamla konuşmuştu. O akşam, yarnes kraliçesi bakkalda, herkesin içinde, oğlu Hitler nasıl diye sormuş ve ağzının payını almıştı.

Elinde kırbaçla peşine düşmüş olan kasap Levkoviç, müşterilerine olayı unutmak gerektiğini söylüyordu. Moişe bunu da haber alınca olayın artık kapandığına hükmetti. Sokakta, hatta Yarnes sokağında bile oynayabilirdi. Günler uzadıkça kalabalığı artan Réunion meydanında da görünmeye başladı.

Bernard Vogel dediğini yaptı. Okulda Moişe'ye arkasını döndü ve konuşmadı. Choplet'nin ikisine birden, «Pis Yahudi» dediği güne kadar. Bu Yahudi düşmanı ve yoksul çocuk sayesinde dostluk bağları yeniden düğümlendi, pekişti, eskisinden daha sağlam bir hale geldi.

Bernard'ın aracılığı ile Jeannine Coquelet'den de haber aldı, hatta bir araya bile geldiler. Hem Jeannine'in ana-babasından hem de Yahudilerden çekindiğinden Clos sokağına gitmek istemediği

için demiryolu köprüsünün altında buluştular. Üstlerinden tren geçerken Moişe, küçük kızın ağzından o *tsikeh zis* öpücükleri yeniden tatma olanağını buldu. Sevincini dile getirmek için heyecanının biraz olsun yatışmasını ve tren seslerinin uzaklaşmasını bekledi.

— O ıgün çok cesurdun! Peşindeki büyükler seni dövebilirlerdi. Sahi bir şey yapmadılar mı sana?

— Yapmadılar. Çok uzaklara götürdüm, ta Bagnolet metrosuna kadar. Seni bulamayınca kızdılar. Ama bana şeker alırsın diye para verdiler. Biliyor musun hiç korkmadım!

Kız evine gitmek üzere ayrıldıktan sonra Moişe yeni bir tren geçinceye kadar uzun bir süre daha orada beklemek istedi. Belki hiç bir şeyin, hatta birkaç hafta önce pençesine düşmüş olduğu korkunun bile, içindeki engin mutluluk duygusunu bozamadığını, bozamayacağını kanıtlamak istiyordu kendi kendisine. Ama bir yarım saat kadar bekleyip de tren gelmeyince, galiba yarın sabaha kadar gelmeyecek diyerek ayrılmak zorunda kaldı. Sevincini sınayamayacaktı. Tam Pyrenees sokağını geçmişti ki uzun uzun düdük çalarak, tek başına, vagonsuz bir lokomotif geçti. Moişe gülerek yumruk salladı lokomotife. Çok mutluydu, çok!

Çok mutluydu, evet, ama yalnız Hitlercik'i düşünmediği zamanlar. Düşündüğü zaman kendini suçlu buluyordu. Neden suçlu olduğunu pek kestiremeden. Onu düşündüğü için suçluydu belki, ama belki de onu unutmak istediği için. Bir tek o, Hitlercik yardımcı olabilirdi kendisine, bu-

nu anlamak için. Ama Leibich kolundan tutup dükkâna soktuğundan beri ortalıkta görünmüyordu. Nereye gitmişti bu Hitlercik?

Belki de onun izini bulmak içindi, hemen hergün ihtiyar kunduracının dükkânına gitmesi. Dükkânın dibindeki her zamanki yerine gidip oturuyordu. Eski pabuç kokusuna alışmıştı. Yine bu her zamanki yerde, yüreğine güven geldiği için, büyükler dünyası artık ona eskisi kadar düşman görünmüyordu. Hitlercik de zaten o gün gitmişti. Bir rastlantı mıydı bu?

Sokaktan geçenler genellikle dükkânın uzağından dolanıyorlardı. Özellikle kadınlar hep acele ediyor gibiydiler.

— Benden çekiniyorlar her halde, diye homurdanıyordu Leibich. Neden olduğunu bilmiyorum, merak da etmiyorum. Rifkaleh bile benimle konuşmaktan korkuyor.

Eğer bilseydi kadıncağız, iki çekiç vuruşu arasında, Leibich ile Moişe'nin neler konuştuklarını, kulakları garaj kapısı gibi koskocaman açılırdı.

«Scann'dall>>'ın ertesi günü, küçük Sziloviç, teşekkür etmek üzere kunduracının dükkânına gitti. Leibich teker teker ağzından çıkardığı kundura çivilerini bir topuğa çakıyordu. Çocuğa bakıp -gülümsedi, inceden alaycı bir sesle:

— Ben de seni bekliyordum, dedi. Merak ettin, ha Moişe? Her şeyi öğrenmek istiyorsun. Dün Olanlardan sonra hâlâ merak ediyor musun Hitler'!?

— Sahiden tuttunuz muydu başını?

— Sahiden de ileri. Hepsini anımsıyorum. Üzerimde kahverengi bir gömlek vardı. Sıçrayan

kusmukları temizlemek için temizleyiciye vermiştim. Çok içtiğinden değil, bir tek kadeh bile kaldırmaz Adolf. Ah o zaman görmeliydin suratını Führer'in.

— Führer olmuş muydu o zaman?

— Yo yo, o zamanlar... dur bakayım, savaştan çok önce, 1910'lara doğru belki de 1908. Ben o zamanlar otuzunda vardım. O daha gençti, on sekiz, on dokuz yaşlarında. Viyana'da yani Avusturya'nın başkentinde bir yoksullar yurdu vardı, Meidling yurdu derlerdi, ben orada aşçılık yapıyordum. Yurt Yahudilerin yönetimindeydi.

— Hitler oranın direktörü müydü?

— Yok yahu! Dür hele sözümü kesme de anlatayım. O zamanlar Hitler parasız pulsuz genç bir delikanlıydı. Acırdım ona, sıskası çıkmış, bir deri bir kemik. Daha o zamandan kâkülü sarkardı alnından. Tepesindeki saç da hiç yatmaz, dimdik dururdu.

— Bıyık?

— Vardı. Vardı ama şimdiki gibi değil. Bir azıcık tüy o kadar. Kim derdi ki! Biri çıkıp da bu baldırı çıplağın bir gün Almanya'nın kaderine egemen olacağını söylese herkes gülmekten katılırdı, ama... ama, zavallı. Politikadan başka bir şey düşünmezdi. Bir de resim, boyuna resimden konuşur, kendini büyük ressam sayardı. Çizgisi de pek fena değildi hani. Kalem kullanmasını becerirdi.

— Ne çiziyordu?

— Anıtlar, heykeller, Wagner'in adını unuttuğum bir operasından sahneler... Daha başka şey-

ler de vardı ama unuttum, çok uzaklarda kaldı bütün bunlar.

Leibich işi biten pabucu bırakıp bir başkasını aldı.

— Akşamları buluşurduk. Kendinden söz etmeyi severdi, hele karnı da toksa... tabiî benim sayemde. Onu kollardım, öbürlerinden daha çok yemek verirdim. Elbet ki, yanlıştı bu yaptığım, büyük bir yanlış. Belli etmezdi ama daha o zamandan Yahudilerden nefret ederdi. Bu duyguyu ustaca saklamayı becerir ve onların sırtından geçinir, karnını onların verdiği yemekle doyururdu. İçtiği her kaşık çorba içindeki hıncı arttırıyordu. Niçinini anlayamıyorsun değil mi? Anlayamazsın elbet. Ama anlayacağın zaman da gelecek, Minnet, taşınması güç bir yüktür, kurşun gibi ağır bir yük. Oysa hınç, kin, garaz gibi duygular insanı kapıp götürür, kanat takar. Sen de bilirsin bunu Moişe. Bilirsin değil mi? Diyelim dün, yüzün gözün gamalı haçlarla boyalı sokak sokak gezerken nasıl hissediyordun kendini? Söyle bakalım, kafandan, yüreğinden neler geçiyordu?

Leibich çok alçak sesle konuşuyordu. Elindeki pabuçla çekici önündeki küçük tezgâhın üzerine bırakıp, gözlerini kısarak Moişe'ye baktı. Böyle bir soru beklemeyen küçük Sziloviç afalladı. Üzerine birden bir projektör tutulmuş gibi oldu. Dükkânın gölgeli köşesinde oturmuş, bir film seyreder gibi, bir masal dinler gibi tatlı tatlı dinlerken Leibich'in tüm dikkati bir anda üzerine çevrilmişti.

Kısa bir an Hitlercik'i düşündü. Ağzının kenarına kötü bir sırıtma yapışmış, bakıyor, ihtiyar

kunduracıya kendisinden söz etmeyi yasaklıyordu. Gizli evrenlerinin kapısını, ona bile açmaya hakkı yoktu. Hiç kimse girmemeliydi ruhunun gizli köşesine. Ama sanki rüyada imiş gibi dümdüz konuştu:

— Hitlercik'in yüzünden astım okulu. Yüzüme gamalı haçlar çizip sokaklarda dolaşmamı da o istedi...

İçinden ağlama gelmediği halde yaş yürüyordu gözlerine. Hitlercik'ten söz ettiğinin farkına varınca bir korku dalgası kabardı içinde. Ama Leibich'in yüzündeki ifade değişmemişti. Şaşırmış gibi değil düşünceli gibi duruyordu.

— Kim bu Hitlercik? Tuhaf bir ad. Arkadaşın mı?

— Hayır, öyle birisi yok, ben uydurdum.

Sırtından bir yük atmıştı, kendini rahat hissediyordu, hemen hemen mutlu idi. Dişçiye gidersin de, bir kez diş çıktı mı... İçinde Hitlercik sesini bile çıkarmamıştı. Ne öfke patlaması ne sövgü fırtınası, hiç birşey.

— Evet evet, anlıyorum, dedi Leibich, gülerek, Hatta görüyorum bile. Bak hele çok uydurgan bir kafan var. Ben de çocukken yalnız benim için varolan evrenler uydururdum. Kendi kendime böyle şeyler anlatırdım. Sahici bir Shalom Aleichem gibiydim.

— Kim o?

— Tanınmış bir Yahudi yazarı. Anan-baban hiç söz etmedi mi sana? İyi, çok iyi! Görüyorsun ya Moişe, herkesin bir Hitlerciği var.

Kasıntılı bir tavırla parmağını kaldırdı:

— Yalnız dikkat! İnsan kendini hayalindeki

şeylere kaptırmamalı. Sonra eğriyi, doğruyu şaşırır. İyi ile kötü birbirine karışır. Sana kendi başımdan geçenleri anlatsam, senin yaşında iken yaptıklarımı, bir sefer, hiç istemediğim halde, bizim köyün hamamının sakalını yaktım, uyurken. Olacak iş mi? Şeytan kandırmıştı beni, bu deliliği o yaptırmıştı bana.

— Hitlercik şeytan değil ama.

— Ya kim öyleyse, hele böyle bir adla?

— Ben ne bileyim. Arkadaş gibi birşey, ama gözle görülmez.

Leibich ağzından birkaç kundura çivisi tükürdü, bir tanesi dilinin altında kalmıştı, parmağı ile onu da çıkardı, sonra Moişe'ye döndü.

— Beni iyi dinle oğlum. Senin yaşında iken şeytan acayip bir hayvana benzer, kıpkızıl, uzun kuyruklu, boynuzlu, ağzından alev püskürten bir hayvan. Çirkindir, insanın tüylerini ürpertir, değil imi? Goy'ların en büyük aptallıkları, nedir bilir misin, şeytanı böyle düşünmeleridir. Oysa ileride göreceksin, hiç de öyle değildir şeytan. Hepimize göre ayrı bir görünüş alır. Ne zaman ki, sevimli olur, işte asıl o zaman tehlikelidir, çok tehlikeli. Hitlercik sana «arkadaşınım» diyordu ve ters şeyler yaptırdı sana, o halde?

— Hayır hayır, şeytan değil, o bana çok iyi davranır.

Leibich cevap vermedi. Boğazını kazıdı. İki eline birer kundura aldı ve dans eder gibi bir adım attı.

— Gücenme Moişe! Hitlercik için kötü birşey istemiyorum. «Yaşasın Hitlercik» diye bağırayım istersen. Hay kerata, kafacığına sokmuşsun bir kez.

Yasasın Hitlercik!

Moişe güldü,

— Sigal, Hitlercik, Sigal! diye bağırdı.

— Ne dedin?

— Sigal, dedim. Sigal Hitlercik, sigal! Sinemada, haber filmlerinde Adolf Hitler göründüğü zaman Almanlar öyle bağırıyorlar.

Leibich güldü, keyfinden arkaya doğru yaslandı.

- — Çoh garip şu küçük *yidlack.* Sigal, sigal! Yok Moişe, öyle değil. O *Sieg Heil* dir, *Sieg* ve *Heil. Sieg* Almanca; «zafer» demektir, *Heil* ise«hurrah» yani sevinç bağırtısı. *Sieg Heil.* Çok yamansın Moişe, sahiden de «sigal»e benziyor.

Eve dönerken Moişe, Leibich haklı diye düşünüyordu. Çok şey bildiği belliydi. Yarım sesle birçok kez *Sieg Heil* diye tekrarladı. Bu zafer çığlığını, içinden, sanki Hitlercik atıyormuş gibi düşünmek istiyordu. Sigal, sigal Hitlercik! Duydun mu? Sigal demiyeceksin, *Sieg Heil* diyeceksin. Çok daha güzel değil mi böylesi?

Kapının önünde durmuş karşılık bekliyordu. Ama karşılık gelmedi. İçinde sessizlik vardı. Anladı, Hitlercik cevap vermeyecekti. Sanki yok olmuştu. Yüzüstü bırakılmış gibiydi, sevinmeli miydi buna yerinmeli miydi, kestiremiyordu.

Bir başka soru yöneltti kendisine. Ana-babasına açamadığı bir büyük gizliyi Leibich'e açmıştı. Neden? Bu soru da cevapsız kaldı,

Şloime'nin anılardan çıkmayacak olan ziyaretine rağmen küçük oda yine de eskisi kadar do-

luydu. İçerdeki tozlu şeylerden bir bölümünü alıp götüren ihtiyar eskici gider gitmez Mameh, nereden bulup çıkardığı anlaşılamayan bir sürü ıvır zıvır bulup getirmiş, küçük oda yeniden ağzına kadar dolmuştu. Maneh iki dolabın altını üstünü karıştırmış, köşe bucak yerleri taramış, hele konsolun gözlerini ortaya döküp de çoktan kaybolmuş sandığı bir sürü ufak tefeği yeniden bulunca sevinç çığlıkları atarak evde genel bir ayıklama yapmış, artıkları küçük odaya taşımıştı.

Ama daha önce odanın duvarlarını javel suları ile bir iyice yıkayıp, Moişe'nin yazmış olduğu şeyleri silmişti.

— Terbiyeli bir çocuk evin duvarlarına yazı yazmaz, diye söyleniyordu. Hele Tateh ve Mameh okuma bilmiyorsa..,

Bunları Spiegel'lerin evde bulunmadıkları zamanlar söylüyordu. Şimdi kendini tutuyor, oğlu hakkında bir şeyler söylerken pot kırmamağa çalışıyordu. Sesini 'yükseltmemek için çaba harcıyordu. Moişe'yi paylamak gerektiği zaman bile, hemen arkadan ya elini ya saçını okşuyor, azarın etkisini hafifletiyordu.

Mameh oğlunun küçük odaya eskisi kadar çok girmemesine seviniyordu. Moişe artık içerde beş dakikadan fazla kalmıyordu. Dersine çalışıp ödevlerini bitirdikten sonra bir aralık yine küçük odaya süzülüyordu. Küçük kişisel sineması perdelerini kapatmış değildi.

Perdeye önce o gün çekilmiş olan görüntüler ve izlenimler yansıyordu. Öğretmenin bir davranışı, bir öğrencinin ders çalışması, sınıfta çıkan bir olay, sokakta kulağına çalınan söz kırıntıları... *Prado, Family, Palermo* sinemalarında oynamış olan gerçek filmlerden aklında kalmış olan sahneleri yeniden seyretmekten hoşlanıyordu. Jean Gabin karnına bıçak saplıyor, Lyon postasını soymaktan sanık Pierre Blanchar suçsuzluğunu tekrarlıyor, Fernandel Birinci François döneminde bir işler karıştırıyor, Blanehe-Neige hain büyücünün verdiği elmayı yiyor, Jean Murat tüm casusları atlatıyor, James Cagney, Pat O'Brien ile dövüşüyor, Shirley Temple gözyaşları döküyor, mızraklı süvari Gary Cooper, Bengal'de kendini dinamitle havaya uçuruyor... du. Değişik yerlerden derlenmiş sahnelerden oluşan dağınık, uzun, kesintisiz bir film.

O ünlü «scann'dall» gününden beri bu büyük artistler «Moişe Palas» ın perdesinde pek kısa sürelerle görünüyorlardı, Leibich hepsinin ayağını kaydırmıştı.

Moişe, Leibich'in anlattığı, gazetelerde resimleri çıkan, haber filmlerinde coşkun gösterilerle karşılanan Adolf Hitler'i olduğu kadar, hayal ağacının dallarından birinde acı bir yemiş gibi asılı kalmış olan öbür kısa pantolonlu Hitler'i de, ezbere bilinen bir okuma parçası gibi bir solukta anlatabilirdi. Hitlercik gizliliğe çekilmiş gibiydi, hiç ortaya çıkmıyordu.

Moişe bir yandan da ümitleniyordu, belki de gamalı haçlı küçük adam öcalmaya hazırlanıyordu. Bir savaş kaybetmişti, Elbe adasından dönen Napoléon gibi, geri döneceği .zamanı bekliyordu. Ama Moişe Hitlercik'in Yüz-Gün'ünün ne zamana rastlayacağını kestiremiyordu. '

Leibich tüm ilgisini, kendisini pek şaşırtan bu Hitleracik'e çevirmiş, Viyana anılarını filân bir yana bırakmıştı.

— Kendini kolla küçük! Seninki gibi bir Hit-, lercik insanın yüreğinde bir diken gibidir. Büsbütün çıkarıp atılamaz. Kendiliğinden çıkıp bir başka çocuğun yüreğine de yerleşmez. Senden çıktı mı öldü demektir. Onun için sana yapışacaktır. O şimdi fırsat kolluyor. Bir Hitlercik ancak insanoğlunun mutsuzluğu ile beslenerek yaşayabilir.

Moişe Hitlercik'in dönüşünden sahiden o kadar korkuyor muyum? diye soruyordu kendi kendine. Her akşam hülyaya dalarken niyeti onu yeniden bulmak değil miydi? Kesin olarak gitmiş olmasına inanamaması, kesin olarak gitmesini pek o kadar istememesindendi.

İhtiyar kunduracı ile çocuk arasında bazan uzun süren sessizlikler oluyordu. Her biri kendi evrenine çekiliyordu. Passage Dieu'nün ayak sesleri, seslenmeler, bağırmalar, kuş sesleri onlara kadar ulaşmıyordu, onlar başka yerlerdeydiler. Sonra, tünelden çıkan tren gibi birden bire konuşmaya başlıyorlardı.

— Bu söylediğim pek bir işe yaramaz, değil mi küçük? Hitlercik'in geri döneceğini umuyorsun, onu bekliyorsun, değil mi?

— Bilmiyorum. Belki de öyle...

— Benim ona karşı birşeyim yok, daha doğrusu eskiden yoktu. Yalnız eğer geri gelirse onun buyruğuna girmemelisin. Okul arkadaşlarının buyruğuna giriyor musun? Hayır. Öyleyse Hitlercik de geri gelirse ona karşı daha güçlü olmalısın. Sen onun değil o senin dediğini yapacak. Küçük Moişe,

ancak o zaman herkesin saygı gösterdiği, ana-babasının övündüğü bir mösyö olacaktır. Ne dersin, doğru muyum?

Moişe gülüyor, omuzlarını kaldırıyordu. İşte besbelli, Leibich Hitlercik'ten hoşlanmıyor. Hoşlansa onu şeytana, kötü hayvanlara, dikene benzetebilir mi?

— Darıldın mı küçük? Yok canım, bana darılmak olmaz. Kimse seni benim kadar iyi anlayamaz, kimse! Ama bence Hitlercik'e karşı tetikte olmalısın. Sana bu kadar iş yaptırdıktan sonra! Ne çabuk unuttun?'

— Herkes bana surat ediyordu. Hırpalıyorlardı. Ben de karşı koymak için...

Leibich, Moişe'nin gözlerine baktı, sözleri havaya mı gidiyordu acaba?

— Bak hele, demek yaptıklarınla övünüyorsun, öyle mi? Geçen gün seni buraya getirdiğimde pek o kadar övünmüyordun ama! *Ote, oye, oye* yakında dönüp gelecek demek o bacaksız şeytan. Hatta şimdiden onu görür gibi oluyorum...

— Nerede görüyorsunuz?

— Gözlerinde küçük, gözlerinde.

Moişe ağız dolusu gülüyor, yüzünü buruşturuyordu.

— Sağ gözümde mi görüyorsunuz, sol gözümde mi? Hitlercik'in saklambaç oynadığını bilmiyordum.

— Gül bakalım, benim gibi ihtiyar bir avanakla eğlenmek senin hakkın. Gülmek çocuklara iyi gelir, yüzleri aydınlanır. Gül küçük, gül, mutsuzluklara karşı bire birdir gülmek...

Kendisi de gülüyordu, kendince bir gülüşle,

omuzları sallanarak, yüzünün buruşukları derinleşerek, öksürüp tıksırarak.

— Aptalın biriyim ben, avanak bir ihtiyar, Şlomaz'l. İşte sanki sahiden varmış gibi konuşuyorum Hitlercik. Sanki okula gitmek için onu bekliyormuşsun gibi. Ah, güçlü, çok güçlü... Ama ben sanıyorum...

— Ne? Ne sanıyorsunuz?

Leibich ilk olarak görüyormuş gibi bakıyordu Moişe'ye. Üzerine bir ağırlık çökmüştü, düşünceli görünüyordu.

— Tuhaf! Biz ikimiz de tuhaf kişileriz. Meraklı. Şu mahalleye gelip yerleşen altı yıl oluyor, ilk olarak birisi ile bu kadar uzun konuşuyorum. Hem de kiminle? Dokuz yaşında bir çocukla. Şaşmıyor musun bu işe sen de?

— Benim için de öyle. Şimdiye kadar kimseye açmadım Hitlercik'i...

— Anana, babana da mı? Niçin?

— Bilmem, açmadım işte...

Giderken dükkânın kapısında durdu,

— Sizi çok seviyorum Mösyö Leibich.

Arkasına bakmadan yürüdü, böyle bir duygudan utanç duyuyormuş gibi. Leibich öylece kalakaldı, Birkaç, kez gayet kuvvetli burnunu çekti, heyecanını saklamak için birtek bu geliyordu elinden.

Moişe eve döndüğünde herkesi ayakta buldu. Spiegel'lerin Amerika'ya gidiş tarihleri belli olmuştu. Yarın değil öbür gün Le Havre'dan gemiye biniyorlardı. Sanki bir türlü inanamıyorlarmış da, kendilerini de inandırmak istiyorlarmış gibi durmadan bunu tekrarlıyorlardı. Rayim Spiegel on dakikada bir; «Aman vaktimiz yok.» diye ortalığı telâşa veriyor, oğlunu karısını sinirlendiriyor, zaten yerleştirilmiş olan bavullar yeniden açılıyor, elden geçiriliyor, birşey unutulmasın diye kıyı bucak bir daha, bir daha araştırılıyordu.

Az sonra bu didişmeye Mameh de katılmıştı. Tateh'in gözlerinde Moişe'nin gözünden kaçmayan bir sevinç vardı. Moişe ise sevincini zaten saklamıyordu,

— Gideceklerinden neredeyse ümidi kesmiştim, diye fısıldadı oğlunun kulağına. Aman Moişe bunlar gidinceye kadar dişimizi sıkalım, Froym ile iyi geçin. İki güncük daha. Ondan sonra rahatız...

Ertesi gün mahalleliler eve akın ettiler, yolculara iyi yolculuk dilediler. Kimi bir sürü öğüt ver di, kimi de Amerika'daki yakınlarının adreslerini.

Sziloviç'ler iskemle yetiştiremiyorlardı. Ev bu kadar kalabalığı hiç bir zaman görmemişti. Rifkaleh Nu-Nu bile yüzsüzlüğü ele almış, göğsü sıkışarak, ağrılı bacaklarını sürükleyerek koşup gelmişti..

Moişe'nin gözü ondan başkasını görmüyordu. Rifkaleh çocuğu büyülemiş gibiydi. Özellikle sağ bacağı. İhtiyar dudunun bacağındaki kara damarlar şişmiş, kabarmıştı. Seine ırmağı gibi iğri büğrü dolanıyordu. Gidip coğrafya kitabına baktı. Öbür iki kolu Yonne ve Marne ile beraber tıpkı Seine ırmağı. Marne tam ayak bileğinin üzerinden başlıyor. Bu taşkın ırmaklar gibi dolgun damarlardan birisine bir iğne batırsa... Sel olurdu bel-

ki de. Böyle bir dalgayı sürdürmek üzere küçük odaya koştu.

İşte orada, içeri girer girmez kendinde bir başkalık duydu, sanki bir yeri ağrıyormuş da ne-. resi olduğunu kestiremiyormuş gibi, sanki ateşi yükselmiş gibi. Daha sesini duymadan, suratını görmeden anladı geri döndüğünü. Hitlercik! Biliyorum, yine buralarda bir yerdesin. Niye gizleniyorsun. Haydi çık bakalım. Sigal, Hitlercik sigal. Yok, hayır. Sigal denmeyecek. *Sieg Heil!* iki sözcük var. İnan olsun Mösyö Leibich söyledi. O biliyor doğrusunu. Hitler'i tanıyor o, ya! Bana ne, sen istersen «sigal» de. Aklını kaçırmışşın sen Hitlercik, ben böyle birşey yapamam. Çok çok bir dayakla işi atlatırım diyorsun. Ama sahiden kıyak olurdu doğrusu, al eline iğneyi, o koca damara dah ediver. Yok, hayır, öyle birşey yapmam! Sen bok herifin birisin Hitlercik, beni de boka bulaştırmak istiyorsun. Leibich haklı, seni dinlemeğe gelmez. Bana kötü işler yaptırmak istiyorsun. Tateh'e söz verdim, uslu duracağım. Bir gün daha. Sonra Spiegel'ler gidecekler. Bir gün. Bir günden ne çıkar— Hiç bir zaman, anlıyor musun, hiç bir zaman yapmayacağım bu gibi şeyleri bir daha. Sonra dayağı sen değil ben yiyorum.

Dört ayak sürünüp kapıya kadar geldi, gizliden öbür odaya baktı. Komşular gidiyorlardı. Bir ara Rifkaleh'in de gidenler arasında olduğunu sandı, ama yanılmıştı. Kocakarı, sadece yer değiştirmişti. Hiç sesini çıkarmadan uzun uzun baktı. Rifkaleh konuşurken bir elini sallıyor, öbürü ile sık sık bacağını kaşıyordu. Kaşıdığı yer tam Marne'ın, Seine'e döküldüğü yerdi. Paris ortada, dedi

Moişe. Yalnız Havre görünmüyor, entarisinin altında kalıyor. Spiegeller oradan gemiye binecekler, «Amerke» ye gitmek için. Spiegeller! Birden bir öfke yürüdü burnuna doğru. Olmaz Hitlercik olmaz, yapamam. Evet, sevmiyorum bu Rifkaleh'i, damarına iğne değil çatal bile batırmak isterdim, pek de güzel olurdu, öcümü almış olurdum, ama olmaz, istemiyorum.

Moişe kapıyı kapatıp yatağa kadar çekildi. Korkuyor, sırtından ürpertiler geçiyordu. İçinden hadi diyen güç baskıyı artırıyordu. Şu Rifkaleh Nu-Nu gidiv'erseydi ya. Hitlercik'in baskısına karşı direnci azalıyordu. Sigal, sigal Moişe, lütfen bir küçük iğne ile Paris'in nerede olduğunu bana gösterir misin? Paris'in Rouen'ın ve Montereau'nun yerini. Basit bir coğrafya dersi, ne çıkar sanki! Hayır, hayır, olmaz! Zaten iğnem de yok. Taş yürekli Hitlercik, elbet ben de biliyorum, dikiş makinesinin üzerinde her zaman iki üç dikiş iğnesi bulunduğunu...

Moişe usulca kapıyı açtı. Kararını vermişti. Daha doğrusu onun hakkındaki karar verilmişti. Kafası bir mengeneyle sıkıştırılıyordu sanki Şu içinden gelen ses yürek çırpıntısı mı yoksa sabırsızlığından tepinen Hitlercik'in ayak sesleri mi? Sakın uyma onun sözüne demişti Leibich... Dile kolay!

Kimseye çaktırmadan dikiş makinesine kadar geldi. Pedalın altında üç topluiğne, bir de kocaman dikiş iğnesi buldu. Kader kısmet, buraya kadar gelmişti, geriye dönemezdi. Hitlercik topluiğneleri beğenmedi, Moişe'nin eline dikiş iğnesini tutuşturdu. Moişe doğrulmadan önce, Spiegel ana

ile konuşmakta olan kocakarıya baktı.

Sigal, Moişe, tam zamanı! Sesi neredeyse sokaktan duyulacak. Sonra doğru kapıya koşup saklanacaksın. Ortalık yatıştıktan sonra dönersin. Sigl, sigal! İleri!

Strateji uzmanı olarak -henüz acemi bu Hitlereik. Önceden kestirilemeyecek olasılıkları hesap etmeyi öğrenememiş, Tam Moişe atlayacakken yeğeni Froym çıktı karşısına. Sevimli sevimli gülümsüyor, elini uzatıyordu. Kafası her zamankinden daha az yan yatmıştı.

— Moişe, seninle barışmak istiyorum, arkadaş olalım. Sana. yaptıklarım için beni bağışla. Ne de olsa birbirimizin yeğeniyiz değil mi?

Moişe birden şaşırdı, iğneyi istemeyerek kendine batırdı. Froym'un elini sıktığı zaman onun eline de bir parça kan izi çıktı. Rifkaleh Nu-Nu on dakika kadar sonra, ahlaya uflaya iskemleden kalktı, yaşlılıktan yakınarak kapıya doğruldu. Nasıl bir belâdan kurtulmuş olduğundan haberi yoktu. Froym ihtiyara sarılıp öptü, kapıya kadar geçirdi. Koca yarneh Froym'un saçlarını okşarken ona teşekkür ettiğini bilmiyordu, o olmasaydı, yeğeni olacak *gavno* neler yapacaktı kendisine.

Moişe hiç ses çıkarmadan Froym'u dinliyordu. Yeğen bey ilerde neler yapacağını anlatıyordu. Derdi zengin olmaktı. Dağ gibi dolar yığacaktı, geniş topraklar satın alacaktı, petrol kuyuları olacaktı, büyük büyük evler, konaklar yaptıracaktı v.b. Daha yola çıkmadan kendisim başarının doruğunda görüyordu.

Moişe çok geç yalnız kalabildi. Yatağına uzanmış, kafasında geçenleri bir düzene koymağa çalışıyordu. Yola çıkmadan bir gün önce gelip kendisine bir kardeş gibi sokulan yeğeni? Önemli değil. *Guvno* Froym, onu zamanında yapacaktın. Ve özellikle goy, nazi, pimpf demeyecektin. Şimdi iş işten geçti, *Guvno guvno ve guvno,* işte geri dönmüştü. Kim geri dönmüştü? Hitlercik!

Kimbilir ne kadar öfkelenmiştir, dedi kendi kendine Moişe, niyeti gerçekleşememişti. Ama yine de hoşnut olması gerekmez mi? O gamalı haç günü gibi yine onun sözünü dinlemişti. İğneyi kaldırmış en kaim damara batırdı batıracakken... Froym araya girmiş olmasaydı, Sein ırmağında bir taşma olacaktı.

Gözlerini kapayıp sonra neler olurdu diye düşündü. Dikiş iğnesi mavi damara iyice işledi, Rifkaleh bir çığlık koparıp yerinden fırladı, iskemleler devrildi, Tateh kendisine doğru atıldı. Herkes bağırmaya, her kafadan bir ses çıkmaya başladı. Mameh kollarını havaya kaldırdı: *«Neberr; neberr,* bu oğlan beni öldürecek.»

Ertesi günü okul dönüşü baktı Leibich dükkânın kapısına dayanmış duruyor. Birşey demeden birbirlerine baktılar. Aralarında bir çekingenlik var gibiydi.

— Ne haber küçük! Spiegeller öğleden sonra gittiler biliyor musun?

Moişe haber önemli değilmiş gibi omuzlarını kaldırdı. Sonra çantasını bir elinden öbürüne geçirdi.

— Bu gün pek konuşkanlığın yok üstünde.

Moişe meydan okur gibi:

— Spiegeller gittiler belki ama Hitlercik geri geldi. Dün akşam. Hem de Rifkaleh moruğunun

şiş damarına iğne batırmak istedim. Kocaman bir iğne!

İhtiyar kunduracının yüzündeki kırışıklar sevinçten daha da derinleşti. Moişe ile beraber dükkâna girdiler.

— Matrak bir iş doğrusu. Anlat bakalım nasıl olacaktı. Kimbilir nasıl bağırırdı Rifkaleh! Ama Hitlercik ile ilgisi ne?

— O istedi iğneyi batırmamı.

— Ya, demek öyle?

Beklediğini bulamamış gibiydi Leibich, hatta canı bile sıkılmıştı. Yüzü yeniden buruştu, başını salladı.

— Sahiden o muydu bakalım? Senin kendi düşüncen olmasın?

-O istedi. Ama Froym'un yüzünden batıramadım.

— Yine anlamadım. Hem Hitlercik istedi diyorsun, hem de batıramadım diyorsun. Demek dayandın, dediğini yapmadın. O zaman aferin küçük!

— Yok, yok. Dediğini yapacaktım. Bir güzel batıracaktım iğneyi damarına...

Ve dünkü olayı enine boyuna anlatmağa başladı, bazı ayrıntılara girerek tuz biber kattı. Lei--ch dinliyor, dinledikçe üzüntüsü artıyordu. Birden bir pabuç yakalayıp tezgâhın üstüne vurmağa başladı. Kendinden geçmiş gibi bir hali vardı.

— Zavallı çocuk, vah benim garip oğlum! Hâlâ anlamıyorsun, onu içinden söküp atmalı, kovmalısın bu şeytanı, bu pisliği, bu dikeni. Ondan sana yalnız kötülük gelir. Kendimi tutmasam gidip seninkilere anlatacağım...

Pabucu fırlatıp attı, kendini toparlamaya çalışarak derin derin içini çekti.

— Sana yardım edeceğim, göreceksin, beraber olunca daha kolay olacak. Hitlercik ikimize birden karşı koyamaz.

— Ama ben istemiyorum ki... Onun size bir zararı yok ki!

Moişe gücenmiş gibiydi. Yumruklarını sıkmış, küçük arkadaşını, yüreğindeki Pimpf'i savunmaya hazırlanıyordu. Sigal, - sigal, gelecekleri varsa görecekleri de var!

— Yavaş ol küçük, yavaş ol! O senin Hitlercik'i ben senden daha iyi bilirim. Daha önce de gördüm, otuz yıl önce, Viyana'da, Adolf Hitler denilen bir gencin gözlerinde. Ve sana göstereceğim neler yaptığını. Şimdi göreceksin, hemen.

Leibieh dükkânın arkasına doğru yürüdü. Karanlık bir yerdi, o kadar karanlık ki, insanın birşey görebilmesi için baykuş gözü gibi gözleri olması gerekirdi. Moişe ne yaptığını göremiyordu. Yalnız bir kapı gıcırtısı duyabildi, Leibieh ağız dolusu sövdü.

— Şuraya bir ampul uydurmam gerekiyor. Hiç birşey görünmüyor. Yaklaş biraz Moişe, hazinemi burada saklıyorum ama sakın kimseye söyleme.

Moişe karanlıkta duvara bağlanmış bir dolap seçebiliyordu. Leibieh dolaptan orta boy, deri bir valiz çıkardı, çekiçleri, hızları, çiriş çanağını kaldırıp tezgâhın üzerine koydu.

— İşte benim hazine. Ama açmadan önce bana söz vereceksin. Hatta yemin edeceksin,bu sana göstereceğim şeyleri kimseye söylemeyeceksin.

— Yemin ederim, demir haç üstüne, ağaç haç

üstüne, söylersem eğer cehenneme gideyim...

— Cehennem, cehennem! Bir goy uydurması daha. Ama ne ise, sen yeminin tutarsın. Bak şu mektuplara,'üç tane olacak. Okuyamazsın çünkü Almanca. Yalnız imzaya bak.

Moişe' kâğıdı sararmış mektubu okuyabilmek için kapıya doğru yanaştı. İki yaprak, üzerinde yatık bir yazı. Bir kaç ad: Linz, Leonding. Kent adları olacak. Mektubun sonunda iki tane Schickigruber ve imza olarak Adolf Hitler.

— Altın değerinde bir mektup biliyor musun?

Leibich kâğıdın altındaki imzayı gösteriyordu.

— Öbür ikisi de aynı yazı ile yazılmış. Bunları yoksullar evinde bıraktığı valizde buldum.

— Sehicklgruber ve Leonding nedir?

-- Sehicklgruber, Hitler'in asıl adı. Daha doğrusu büyük babasının adı. Karışık bir iştir bu. Hitler'in babası Alois ki, gümrükçü idi okuduğuma göre, birden bire adını değiştirmiş, neden bilmiyorum. Her halde aile işleri olacak. Leonding, Hitler'in ilkokula gittiği küçük bir Avusturya kasabası. Senin yaşında olmalı o zamanlar, dokuz yahut on yaşında.

Küçük Sziloviç'in kafasını fazla yormasına gerek yoktu. Dokuz yaşında bir Adolf Hitler'i Vitruve okulundaki arkadaşlarından birisi kadar yakından görüyordu. Hitlercik'in kendisi dedi bu, aynı bıyık, aynı perçem, aynı kısa pantolon.

- Özür iki mektup okunur gibi değil. Para istemek için anasına yazdığı mektuplardan olacak.

Moişe anlayamadı.

— Dokuz yaşında iken mi?

- Hayır, hayır. Bu mektupları yazdığında

herhalde yirmisinde vardı. Ben onu o zaman tanıdım. O zaman Viyana'daydı ve benim çalıştığım yoksullar yurdunda barınıyordu, Yahudilerin kurmuş oldukları Meidling yurdunda. Sana anlatmıştım ya. Birgün gitti, bir daha da dönmedi. Bu valizi alıp sakladım, günün birinde görür de veririm diye. Valizi verecek ve benden almış olduğu iki yüz şilin borcunu isteyecektim. Evet küçük, Adolf Hitler'in Führer'in bana iki yüz şilin borcu vardır. Ona vızgelir şimdi, nasıl olsa gidip bu parayı isteyemem ondan. Zaten bu eşyalar, bu gün daha fazla eder. Bak şu yırtık eldivenlere; şu boyun atkısı, şu camı kırılmış cep saati; Montreuil pazarına götürsem beş para etmez, ama onun eşyası olduğunu bilseler dünyanın parasını dökerler. Hele şu kitap!

Leibich'in elinde koca bir cilt vardı, kapağı kopmuş bir kitap. Sayfalarını dikkatle çeviriyordu. Hemen bütün sayfalar yeşil ve kırmızı mürekkeple yazılmış notlarla doluydu. Bir çok satırın altı çizilmişti.

— Bu akşam geç oldu. Sen birazdan eve döneceksin. Ama yarın gel istersen sana anlatayım, bu deliyi, Hitler keratasını! Hep koltuğunun altında bu kitapla gezerdi. Bütün gün Schönbrunn parkında oturur kitap okurdu. Bu, kargacık burgacık notlar Fichte adında birisinin. Adamın kitabını neredense ele geçirmiş, kenara düşülmüş notlardan kendisi de bir kitap çıkarmış. O da var, burada, benim küçük müzede. *Mein Kampf.* Yani «Kavgam»: Üç kez okudum.

Leibich avucu ile kitaba vurdu, yamyassı etmek istiyordu sanki. Fena öfkelenmişti.

— Sana ilginç satırlar göstereceğim küçük Moişe. Yahudilerden söz ettiği yerler, bizlerden yani. Göreceksin o zaman. Hitler tüm Yahudileri öldürmek istiyor, tümünü. Benim ölmemi istiyor, senin ölmeni, ananın, babanın ölmesini. Hepsinin, hepsinin. Şu Rifkaleh'ten tut Léon Blum'a, Rotlhsechild'lere kadar, hepsinin. Kitabında dönüp dönüp aynı söze geliyor. O dayın var' ya, haklı, çoluğunu çocuğunu alıp Amerika'ya gitmekte, çok haklı. Paris Almanya'ya fazla yakın. İşte sınaması bedava. Hitlercik şimdiden Moişe'nin yüreğini ele geçirdi. Führer'in ki, dilerim koleraya yakalansın, kitabında istediği de bu zaten. Korkunç Hitlercik taze yemişte yer eden bir kurt gibi girdi, içine yerleşti.

İhtiyar kunduracının sesi acımaklı bir hal almıştı. Moişe'ye ağır bir hastalığa yakalanmış bir çocuğa bakar gibi bakıyordu. •

— Adolf Hitler'in gerçek niyetlerinin neler olduğunu anladığın zaman, kafanı ve yüreğini kemirmekte olan bu pis şeytanı içinden atmaktan başka birşey düşünmez olacaksın. Yalvarırım inan bana küçük, bu ne Tarzan'dır ne de Mickey. Sana kötülük etmek istiyor, çok kötülük etmek istiyor. O Berlin'deki asıl büyük namuzsuzun gelmesine yol hazırlıyor. Okuyacağım sana .yazdıklarını, okuyacağım. O zaman o senin Hitlercik'i kendi elinle boğup geberteceksin.

Hitler'in eşyasını sinirli ellerle valize yerleştirdi, götürüp dolaba koydu. Camı kırık yuvarlak saati unutmuştu. Saat kaymış, bir kösele parçasının altına girmişti. İhtiyar kunduracı görmeden çabucak alıp cebine atıverdi.

Moişe'nin ara sıra birşeyler aşırmasının, öbür çocukları taklit etmekten başka bir nedeni yoktu. Hoşuna gitmiyor, utanıyordu. Terre-Neuve sokağındaki gazete satıcısı Sarade anadan bir kaç resimli dergi, manavdan bir kaç kiraz ya da erik, hepsi o kadar Hırsızlıktan yana başka bir şeyle suçlayamazdı kendisini.

Daha dükkânın kapısından çıktığı anda Adolf Hitler'in saatini çaldığına pişman oldu. Pantolon cebini sarkıtıp bacağına değen saat, vicdan azabı ile daha da ağırlaşmıştı. Yarı yolda dönüp saati geri vermeyi düşündü, ama çekindi. En iyisi yarın tezgâhın altına bırakırım, kunduracı düşmüş sanır. Şimdi saatin bacağına dokunuşu o kadar tatsız gelmemeye başladı. Az bir zaman için de olsa elinde böyle bir saatin bulunmasının tadını çıkarabilirdi. Kendisi ile alay eden bir sesi, Hitlercik'in sesini duyuncaya kadar.

Eve döndüğünde ana babasını bir dolabın yerini değiştirmekle uğraşır buldu: Spiegel işgalinden kurtulmuş olan ev genişlemişti. Moişe bir an Froym'u düşündü. Önce helada, *kıçı guvno* içinde ve korkudan haykırırken. Sonra dünkü sahne, tam kendisi Rifkaleh'e iğneyi daldıracağı sırada Froym'un sırıtarak gelişi. Froym'dan aklında kalacak olan anı işte bu iki sahne. Bu iki anıdan biri öbürünü silecekti ya hangisi hangisini? Bir bok bir de şişmiş kara damarlar; yeğeninden kalan iki kısa anı yalnız bunlar. Ama dur, Hitlercik de var.

Tateh masanın üzerindeki gazeteyi gösterdi. *Ce Soir* gazetesi. Birinci sayfada kocaman bir başlık.

— Leon Blum ile ilgili yerleri okuyuver bana. Hep ondan söz ediliyor. Hükümetin başında bir Yahudinin bulunması fazla iyi idi. Faşistler düşürdüler sonunda adamı.

Mameh çıngıraklı sesi ile lafa karıştı.

— Gözleri kör olası goy'lar, başlarında bir Yahudinin bulunmasına göz yumarlar mı? Zaten hepsi Yahudi düşmanı. İşte görüyorsun, uzun sürmedi.

Tateh kızdı.

— Yahudiden Yahudiye fark vardır. Öyle bir adam bizim gibi zavallı Yahudilerle bir tutulur mu?

Mameh, elini kolunu salladı.

— Şu kocam olacak adamın söylediği lafa bak hele! İster zengin olsun ister yoksul, ister hükümet başkanı olsun ister terzi-işçi, onların gözünde Yahudi Yahudidir, bir yupin, bir pis Yahudi. Vuy, vuy misyu, (Evet, evet bayım)! Goylar daha çok zaman goy olarak kalacaklar. Eskiden neyseler yine o. Bana sorarsan kardeşim haklı. Biliyorum sen onu sevmezsin ama senden' daha kurnaz' Fransa'da kalmak istemedi, neden, akülı da ondan. «Amerke» de işler buradaki gibi değilmiş, kaç kez duydum, insanlar daha başka imiş. Hepsi başka yerlerden gelme yabancılarmış. Yahudiler ayrı tutulmuyormuş. Ama sen; seni yerinden kımıldatmaya benim gücüm yetmiyor. Sanki duvara konuşuyormuşum gibi.

Tateh bir kaç kez hoşnutsuzlukla yüzünü buruşturdu, iç çekti.

— Amerika, Şmerke, Lerke, Başımın etini yedin Amerke diye diye. Oranın da buradan kalır

yeri yok. Bana da çok anlattılar. Oradakilerin de hepsi zengin değil. Oranın yoksulu da başka yerlerin yoksulları kadar yoksul...

Moişe, Leibich'in sözlerini düşündü. Amerika'da Yahudiler çok daha az korkuyorlardı Adolf Hitler'den. Az daha lafa karışacak, pasajdaki kunduracının da Mameh gibi düşündüğünü söyleyecekti. Kendini tuttu. Kendini ele vermesine ramak kalmıştı.

Gazeteyi okudu babasına, Léon Blum sabaha karşı saat üçte başkanlıktan çekilmişti Radi- eztn karşı saat üçte başkanlıktan çekilmişti. Radikaller Meclis'in kapatılmasına razı gelmişlerdi. Çoğunluğu kaybeden Léon Blum'ün çekilmekten başka çaresi kalmamıştı vJb.

Elbette ki Moişe anlayabildiği kadarını çeviriyordu. Sözlük yardımı ile de olsa bazı sözcükleri açıklayabilecek durumda değildi. Yiddiş dilindeki karşılıklarını bulamıyordu. Ama yeni hükümeti kurma görevinin Camille Chautemps'a verildiğini anlatmakta güçlük çekmedi.

— Camille Chautemps ha! Eh bu sefer Halk Cephesi hapı yuttu demektir.

Bu Tateh'in vardığı sonuç. Buna Mameh de kendininkini ekledi:

— Bir goydan hayır gelir mi? Halk Cephesi der dururken hep, ben ise hiç bir zaman ona bel bağlamadım. Ama sen hep ümit içinde yaşarsın...

Moişe, Léon Blum'ü de Halk Cephesi'ni de kendi hazin kederleri ile başbaşa bırakıp gitti, küçük odaya kapandı. Cebinden saati çıkardı. Yuvarlak, sağlam bir saat. Hemen hemen küçük avucunu dolduracak kadar büyük. Elinde evirip çe-

virdi, baktı, altıyı beş geçiyor, kurmak istedi, tık tak sesi duymak ümidiyle bir kaç kez kulağına dayadı, boşuna. Bir çakıl taşı kadar ölü bir saat. Kırık camı ile kör bir göze benziyor. Bir kaç kez daha salladı, hep altıyı beş geçiyor. Eski saatin okları zamanla ilgiyi kesmişler.

Hitler geldi gözünün önüne. O da bu saatle oynamıştı böyle. O da böyle sallayıp sallayıp kulağına götürmüş, onun gibi sinirlenmişti. Bir büyük bahçe, aile kadınları, analar, çocuklar. Oturduğu sıranın üzerinde, yanında, dün Leibich'in göstermiş olduğu kitap.

Moişe Viyana kentinin bu bahçesini yokluk içinde erimeye bırakıp bugüne döndü, bu Hitler'den Tateh, Mameh ve Leibich kadar kendisinin de tiksinip tiksinmediğini düşündü. Hayır, tiksinmiyordu. Ve Yahudilerin ortak nefretine katılmadığı için utandı. İnsan kendini öldürmek, isteyen birisinden nefret etmez mi?

Sanki kendisini daha iyi görmesine yarayacakmış gibi gözlerini kapadı. Ama bildiği tüm Hitler'ler için yüreğinde dostça olmayan bir düşüncenin kırıntısını bile bulamadı. Ne Leonding okulunun dokuz yaşındaki öğrencisi için, ne o koca kitabı okuyan yirmi yaşındaki adam için, ne de sinemada gördüğü, büyük kalabalıklara karşı uluyan Führer için.

Ya Hitlercik için? Kendini hâlâ, iradesini kolayca eline geçirmiş olan bu kısa pantolonlu küçük Führer'e bağlı 'hissediyordu. Hatta Leibich onu yüreğine saplanmış bir diken ya da bir kötü şeytan saydığı ve boğup öldürmesini salık verdiği halde. Bir kez daha karar verdi, Hitlercik ile dost olarak kalacaktı.

Hitlercik'in bu karar rağmen hâlâ ortaya çıkmayışına şaşıyordu, Ne oldu Hitlercik, dargın mıyız? Yanıt yok. Peki ama kendisine saati çaldıran o değil miydi? Bu düşünce Moişe'yi güldürdü. Artık ne olursa olsun, nasıl olursa olsun, ters bir iş yaptı mı, Hitlercik'in üzerine atacaktı. Kıyak iş doğrusu!

Şu yapacağı işte Hitlercik'in hiç bir katkısı olmadığı belli. Küçük odadan çıktı. Annesi iki elini beline koyup, şaşkın baktı.

— Yine o pis kokulu yere mi girdin? Ne işler karıştırıyorsun orada? Sokağa çıkıp oynasan daha iyi değil mi? Daha gün kavuşmadı... O ne o, elindeki nereden buldun o saati.

Tateh başını önündeki pantolonlardan kaldırdı.

— Kardeşinin kaybettiği saat mı? Yoksa Froym'un mu?

— Değil Tateh. Hitler'in bu saat. İnan olsun doğru söylüyorum.

Tateh omuzlarını kaldırdı. Mameh'in yüzünde alaycı bir gülümseyiş açıldı. Moişe anladı, inanmıyorlardı.

— Sakın Negus'ün olmasın, dedi Mameh. Bu çocuğun hayali çok geniş.

Daha sivri bir sesle ekledi:

— Hem niye sen hâlâ Hitler'le uğraşıyorsun, geçen gün olanlardan sonra? Yine beni kızdırmak mı meramın? Bu iş fazla uzadı artık!

— Annenin hakkı var, dedi Tateh. Ben de istemiyorum artık böyle şeyler işitmeyi. Her şeyle şaka olmaz!

Karısına dönerek Polonya dilinde birşeyler söyledi. Mameh de gözucu ile oğluna bakarak aynı dilde karşılık verdi. Biraz şaşırmış gibiydi.

Ertesi sabah okulda Moişe, saati çocuklara göstererek deneyini yeniledi. Alay ettiler, kimse inanmadı. Bernard Vogel sağ elinin işaret parmağıyle alt gözkapağını çekti, sol elinin işaret parmağını da şakağına dayadı.

— Böyle enayiliklerle beni işleteceğini mi sanıyorsun? Demek bu kırık saat Hitler'in? Böyle şeylerle gülünç ediyorsun kendini. Bak ben sana bir şey söyleyim, bu Hitler'inle sıktın artık, kafa ütüledin. Alçağın alçağı o herif! Sen de, işte söylüyorum, bir Nazisin.

Cogel, bütün gün Moişe'nin ne yüzüne baktı ne de konuştu. Onun girdiği oyunlara girmedi. Okul çıkışı da yumruğunu salladı. Moişe eve dönerken üzgündü, kendinden hoşnut değildi. Kendini herkes tarafından itilmiş, bırakılmış hissediyordu ve kabahat de kendisindeydi. Onunla alay ediyorlar, gözdağı veriyorlar, bir kez daha «Nazi» diyorlardı. En iyi arkadaşı, Vogel... hepsi Froym gibi. Peki ya o? Bir yanıt yok, yokluğun sessizliği! Hitlercik ölü gibi!

Leibich'in dükkânına birkaç adım kala, önce annesinin pencerede olup olmadığına baktı, sonra saati almak üzere elini çantasına daldırdı. Belki bir mucize olur ümidiyle, saati birkaç kez daha salladı. Mucize filan olmadı. Utangaç utangaç kunduracının dükkânına girdi.

Leibich elindeki pabucu paralamak istiyordu sanki; «Lay lay lay» diye eski bir Yahudi türküsü tutturmuş, çekici hızla indiriyordu. Moişe'ye uzun, kirli elini uzattı, sonra bir asker selamı çaktı.

— İşte Sziloviç hanedanından büyük Moişe buyuruyorlar. Dünden daha çok bilen ama dünden daha küçük. Ne var ne yok Yahudiler prensi?

Prens Moişe cebinden saati çıkardı. Ama ilkten tasarladığı gibi saati tezgâhın altına bırakıvermek için Leibich'in arkasını dönmesini beklemedi. Tersine saati, pek şaşırmışa benzemeyen, kunduracıya gösterdi.

— Nereden buldun? Dün akşam bavula koyduğumu sanıyordum. Neredeydi? Senin gözlerin benimkinden daha iyi.

— Bir yerde bulmadım. Dün akşamdan beri bendeydi. Çaldığım gibi de sakladım.

— Saçma sapan konuşup durma, şlomaz'l. Mademki geri getirdin, demekki çalmadın. Eğer bana söyleseydin, olmaz demezdim. İstersen sende dursun.

— Yok, hayır. Hitlercik'in yüzünden. «Çal» dedi, çaldım. İnan olsun!

Leibich'in yüzü, düşünürken, güldüğü zamankinden daha çok kırışıyordu. Moişe'ye bakarak başını salladı.

— Aranız pek iyiye benzemiyor. Bu akşam geri getirmeni de o mu söyledi?

— A yok, hayır. O geri getirmemi istemiyordu. Hatta bir torba misket ile değiştirmemi bile söyledi.

— Bir torba misket. Bir Yahudi olarak iyi bir- esnaf sayılmazsın. Bu saat bir değil düzinelerle, hatta yüzlerce misket torbası eder. Hitler'in saati büyük para getirir küçük.

— Kırık olsa bile mi? Hem işlemiyor da...

Leibich kapıya doğru yürüdü, günışığında, elindeki sarı erkek pabucunun içine baktı.

— Bu saatin işi, zamanı göstermek değildir. Zaten iyi işleyen bir saat kadar aptal bir şey yoktur. Saatin görevi tik tak etmek ve öğleyin öğleyi göstermektir. Oysa bu saat, Adolf Hitler'in saati bambaşka bir şeydir. O konuşur, lafından anlayana konuşur.

Moişe sesinde hafif bir alay vurgusu ile sordu:

— Ne söyler?

— Söylediğini söyler. Sen de tüm Yahudiler gibisin, bir şey dinlemezsin. Bir dakika sabredersen ne söylediğini öğrenirsin.

Leibich, müzesinin saklı olduğu dolabı açarken, Moişe de niye böyle bir yalana başvurduğunu düşünüyordu. Suçu niçin Hitlercik'in üzerine atmıştı? Yavaş yavaş, yaptığı her kötü şeyi onun sırtına yıkıyordu: Saatin çalınması, bir torba misketle değiştirme masalı... Hitlercik ne diyecekti bunlar için?

— Doğru değildi bu söylediklerim, hiç biri doğru değildi.

— Neymiş o doğru olmayan küçük?

Leibich tezgâhın üstüne iki defter ile bir kitap koydu. Sonra cebinden toz bezi gibi bir mendil çıkarıp sesli sesli hımkırdı.

— Saati almak ve bilye ile değiştirmek isteyen Hitlercik değildi. Yalan söyledim. Hitlercik bana bir şey söylemedi. Hatta belki bu yüzden çekip gitti, belki bir daha da dönmeyecek...

Leibich, sesini açmak için birkaç kez öksürdükten sonra uzun uzun mendilini katlayıp cebine yerleştirdi. Sonra döndü, ellerini Moişe'nin omuzlarına koydu.

— Zavallı Moişe, küçük yideleh, yaşamının ilk hayaleti, ile dövüşüyorsun. Başkaları da olacak. Hitlercik gitti, diyorsun; çünkü onu artık görmüyorsun. Ama asıl işte şimdi tehlikelidir. Nereye gitsin istiyorsun Hitlercik? Bir kez senden çıktı mı hava olur, uçar. Kafanın içinde olduğu sürece onunla dövüşür, onu yenebilirsin, hatta kovabilirsin. Ama o kanına işler, görünmez olur, gözünden kaçar. Artık onu ele geçiremezsin. Ondan sonra istediğini yapar. Hayır Moişe yalan değildi söylediğin. Seni saati almaya zorlayan oydu, inan bana! Şeytandır o! Zaten göstereceğim sana, senin Hitlercik'i... Resmi var bende, bak bakalım benziyor mu? Bu sabah müzeyi karıştırırken bu defterleri buldum...

Önce kalın defteri açtı. Moişe baktı, her sayfaya gazetelerden kesilmiş yazılar ve resimler yapıştırılmıştı.

— Bak Moişe, ne dersin buna?

Leibich'in gösterdiği sayfada, çevresi bilmediği bir dilden yazılarla çevrilmiş bir karikatürü vardı. Ressam, Adolf Hitler'i kısa pantolonlu çizmişti. Aptesi gelmiş gibi iki eliyle karnını tutuyor, yüzünü buruşturarak boş bir tabağa bakıyordu. Tabağın altında: *Viennese Pastry* yazıyordu.

— İngiliz'ce; «Viyana Pastanesi» demek. Obur olduğundan hep karnı ağrır bizim Adolf'un. Ne o, sesin çıkmıyor? Senin Hitlercik böyle değil mi? İyi ressam bu Partridge. Ya bunlara ne dersin?

Hayır, bu Hitlerlerin hiç biri kendi Hitlercik'ine benzemiyor. Ama hiç kimseye söylemeye-

çekti, hatta Lelibich'e hile, Hitlercik'in de Pimpf'-ler gibi giyindiğini. Leibich, İngiliz, Alman ve Fransız gazetelerinden kesilmiş başka resimler de gösterdi. Çeşit çeşit Hitlerler... Atlet yapılı, incecik, kısa, uzun; kimi özene bezene, kimi kabaca çizilmiş; Filochard kafalı, nikel ayaklı ve her zaman perçemli ve bıyıklı.

Populaire'in 1936 sayılarından birinde bir karikatür: Fuzier adında biri çizmiş: Hitler ile Mussolini, masanın altına gizlenip bir haltlar karıştıran iki çocuk olarak çizilmiş. Hitlercik ve Mussolinicik diye düşündü Moişe.

— Ya bu? Bu o değil mi?

Leibich Cyrano'dan kesilmiş bir karikatür gösteriyordu, 1933'de çizilmiş. Hitler, camında; «Tehlikeli Oyuncaklar» yazılı bir dükkânın önünde durmuş bakıyor.

Moişe; Evet o, demek isterdi. Hitlercik'in ta kendisi, sırf ihtiyar kunduracının gönlü olsun diye. Ne var ki, kısa pantolonlu da olsa bu Hitler, gönlünün mini-führer'ine benzemiyordu. Zaten kimse görmemişti onu ki, resmini çizebilsin.

Leibich içini çekti, hızlı hızlı ikinci defteri karıştırdı.

— Önemli değil. Asıl şimdi şaşırtacağım seni. Önemli şeyler göreceksin. Şimdi Adolf Hitler'-in saatini konuşturacağım. Bu kitaptan birkaç satır okudum mu anlayacaksın Adolf Hitler'in kim olduğunu. Ve ondan sonra, Moişale, babasının evi gibi senin içine girip yerleşen bu nalet Hitlercik'i kafandan ve gönlünden kesin olarak koparıp atacaksın.

Baştaki sayfalardan birini açtı, öksürdü ve

boğazını ayıkladı.

— Tüm programı bunun içinde. *Mein Kampf,* Hitler'in kavgası. Bunu Yiddiş diline de çevirmeli ki, tüm Yahudiler okuyup anlasınlar. Budalalar, akılları bir işe ermez herifler, hâlâ anlayamıyorlar. Ama sen, küçük, kulağını iyi aç ve iyi dinle, çünkü böyle önemli şeyleri okulda öğrenemezsin...

İlginç yerleri uzun boylu arama gereği duymadan, sayfadan sayfaya kolayca geçerek, kolay anlaşılsın diye tane tane söyleyerek okumaya başladı. Zaten, bir zamanlar Hitler'in de yapmış olduğu gibi, önemli yerlerin altını çizmişti.

Bir gün, eski kentten geçerken, birden bire, kara saçları örgülü, uzun kaftanlı bir adamla karşılaştım. Bir Yahudi olmasın? İlk düşüncem bu oldu (...)

Nereye gitsem karşıma Yahudiler çıkıyordu ve onları tanıdıkça gözlerim başka insanlardan seçmeyi öğreniyordu (...)

Bu halkın maddî, manevî temizliği kendine özgüdür. Sudan pek hoşlanmazlar, İnsan bir kez bakmakla, hatta ne yazık ki çoğu zaman bakmadan da bunu farkedebilir. Üstleri başları da kir pas içindedir (...)

Ama asıl, insanın bu dış kirin altında, Yahudinin ahlaksal pisliğini görünce midesi bulanıyor (...)

Uzun süre için Yahudilerin acımasız düşmanı haline geldiğimi hissediyordum. Bu bir veba idi, bir ahlâk vebası, eski zamanların kara vebasından daha berbat bir veba. Ve bu zehir çok yayılmıştı.

Leibich başını kaldırdı, bir süre durdu, düşündü. Kitaba tokat atar gibi bir şaplak indirdi.

— Şimdi ne diyorsun Moişale? Bu daha başlangıcı. Bir de Meidling yoksullar yurdunda acırdık bu zavallı Hitler'e. Yeryüzünün her yanında okunuyor bu kitap. Almanya'da *Mein Kampf,* İncil gibi kutsal sayılıyor. Okullarda çocuklara öğretiliyor. Milyonlarca Hitlercik işte böyle dünyaya geldi. Hele şunları da dinle küçük Fransız Yahudisi, dinle bak!

İhtiyarın parmağı sayfaların üzerinde uçtu. Birden dalgalara saplanan bir martı gibi bir yere kondu.

Yahudiler, örümcek gibi, önce tatlı tatlı, Alman ulusunun kanını emmeğe başladılar. Ulusun derisini yüzüyordu bu halk zehirleyicisi Yahudiler (...)

Yahudiler, yalanı huy edinmişlerdir (...)

Leibich, yumruklarını sıkmış, tümceleri okumuyor, tükürüyordu. Gözleri dalmıştı, kalabalığa karşı konuşan Hitler'i taklit etmek istiyormuş gibi ağzını eğip, büküyordu. Führer rolünü o kadar güzel oynuyordu ki, Hitler'in de onun içinde olduğu sanılabilirdi. Yahudilerle ilgili satırlara rastladıkça âdeta sevinçten homurdanıyordu.

— Dinle bak, en güzelini daha dinlemedin.

Yahudiler, ancak kendi benzerlerini soymak için birleşirler (...) Yahudiler yeryüzünde yalnız olsalardı pislik içinde boğulurlardı (...) Yahudinin bugün görünüşte 'sahip olduğu uygarlık, başka ulusların malıdır (...)

Yahudinin zekâsı, yapmağa değil yıkmağa yarar (...) Yahudiler başkalarının gövdesine yapışmış asalaklardır, zararlı mikroplardır (...) Yahudi Tanrı'nın yeryüzü uluslarına indirdiği bir cezadır (...) Yahudi doğruyu söylediği zaman bile bir amacı bir büyük aldatmacayı gözden kaçırmaktır. Yahudi \ yalanın büyük, ustasıdır. Yalan ve aldatma onun baş silahıdır.

Leibich bir öksürük nöbeti ile durdu, tezgâha tutundu. Alnından ter damlaları süzülüyordu. Daha yavaş ve kısık bir sesle yeniden başladı.

— Tanrı'yı da tanık tutuyor, İsayı.

Hıristiyan dininin büyük kurucusu olan İsa'nın Yahudi ulusu üzerine düşündükleri bir sır değildir. Dini bir kazanç aracı 'olarak gören bu tüm insanlık düşmanlarını Tapınak'-tan atmak için kamçı kullanmak zorunda kalmıştır. Yahudiler İsa'yı işte bunun için haça gerdiler (...)

Leibich kitabı kapadı, sanki içinden başka kin dalgaları taşmasın diyeymiş gibi dirseğini üzerine bastırdı. Sonra paralayacakmış gibi eline aldı. Soluğu sıklaşmıştı, göğsünden bir hırıltı yükseliyordu, gözleri dalmıştı, öfke nöbetinin geçmesini bekler gibiydi.

Birden, hiç yerinden kımıldamamış olan Moişe'ye takıldı gözleri, sanki yeni görüyormuş gibiydi. Uzun uzun baktı.

— Anladın mi şimdi Adolf Hitler'in nasıl bir adam olduğunu? Anlamadınsa artık aramızda ko-

nuşacak bir şey kalmadı demektir. Hitlercik için de aynı şey. O, onun yarattığı (ir şeydir, suç ortağı, o da onun gibi Yahudi düşmanlığı yayıyor. Ona karşı hoşgörülü olmamalısın, başkalarına da bulaşmasına engel olmalısın. Daha başkalarına. Goyların gözlerinin içine bakarsan onu görürsün, Hitlercik'i... Onlar farkında değiller ama o çoktan girip yerleşti içlerine, gününü saatini bekliyor. Hitlercik bir salgın hastalık gibi yeryüzünü sardı. İnan bana, o sinemada Adolf Hitler'i ıslıklayanlar var ya, onlar bile çoktan zehirlendiler. Bunları bana şu, artık işlemeyen saat söylüyor. Ve o hiç yalan söylemez.

Leibieh yoruluyordu, Moişe artık susar diye düşündü. Ama kunduracı toparlandı, kollarını başının üstüne kaldırıp kutsal kitaptan bir dua okuyormuş gibi bir şeyler 'söylemeye başladı, gözlerinde garip bir ışık yanıyordu. Bu haliyle Yahudi anlatılarından esinlenmiş yalvaçları andırıyordu.

Moişe korkmaya başladı. Yüreği daha hızlı çarpıyordu. Birkaç kez kapıya doğru baktı. Neredeyse Passage Dieu'nün iki ucundan ayakları çizmeli, kafaları çelik başlıklı Hitlercik taburları sökün edecekti sanki. Bir an önce buradan kurtulup eve koşmak, ana-babasının kollarına sığınmak istiyordu. Ama durduğu yerden kıpır dayamıyordu.

— *Oye vay, oye vay!* diye sızlanıyor şimdi ihtiyar kunduracı. *Oye vay!* «Vah başımıza gelenler!» Biz zavallı Yahudiler daha ne kadar düşmanlarımızın önünden kaçıp duracağız? Hangi ülkede, söyleyin bana, bize vebalı Yahudi gözüyle bakılmayacak? Firavunlar, Musa'dan beri bizi oradan oraya sürüyorlar.. Bugünkü firavunun adı

Adolf Hitler. Alman Yahudileri gözyaşları içinde boğuldular. Buradakilerin ne kadar vakti kaldı acaba? Gelecek o, biliyorum, Hitler! Hitler, Hitler. ..

Leibich müşteri iskemlesine çöktü. Dengesini yitirmiş gibi sağa sola sallanmaya başladı. Ağzını açmış soluk almaya çalışıyordu. Soluğu iniltiye dönüşmüştü. Moişe'ye tanımıyormuş gibi bakıyordu. Sesi artık zor duyulacak kadar sönmüştü.

— İhtiyar bir deliyim ben. Görüyorsun ya küçük, ben de herkes gibi şimdiden zehirlenmişim. Dükkânım bir çeşit müze haline geldi, bir Adolf Hitler tapınağı oldu. Biraz işten boşaldım mı hemen bu defterlere, gazetelere, kitaplara dalıyorum. Nazi Almanya'sının bu halet efendisinin yazdıklarını, ayrıca onun için yazılanları okuyorum. Niçin? Her halde sen değilsin bana bunu açıklayacak olan. Kafamdan atamıyorum. Kimi zaman bana görünmeden beni göz altında tuttuğunu sanıyorum. Belki de aklımı kaçırdım. Galiba mahalleli de öyle söylüyor. Eğer bilseler, yirmi beş yıl önceden benim Hitler'i tanıdığımı, kim bilir daha neler söylerlerdi?

Başını salladı, kederle gülümsedi. .

— Sana anlattımdı değil mi, bir gece Viyana'da nasıl kustuğunu? Hastaydı. Şimdi hepimiz hastayız. Hitler hâlâ kusuyor, hem şimdi milyonlarca ağızdan. Ah! Bana senin Hitlercik'i anlatabilirsin. İşte benim ne hale düştüğümü görüyorsun. Hitlercik'e içinde fazla yer kaptırdın mı, işte bu hale düşersin. Bak bana, iyi bak. Ben bu Hitler hastalığına yakalandım. Ama sen, sen henüz kurtulabilirsin.

Moişe, Leibich'in ağzından fışkıran söz dalgası altında boğulmuş, su boyunu aşmış da kova kova su yutmuş gibiydi, bir düşünceyi öbürüne bağlayacak halden çıkmıştı. Küçük kafası için bu kadarı fazlaydı. Özellikle, ömrümde ilk kez olarak, büyüklerden biri ona yüreğini açıyordu. Bu da bir çeşit bir !Lleibich-Palas gösterisiydi, oturma yerlerinin arası kusmuklarla dölü köhne, pis bir sinema. Zira perdede Adolf Hitler adında bir genç kusmayı sürdürüyordu. Buradan tüm Yahudiler, üstleri başları, bir daha temizlenmememek üzere kirlenmiş olarak çıkıyorlardı.

Moişe, alışık olmadığı bir iç sarsıntısıyle ayrıldı dükkandan. Fena sarsılmıştı, artık buraya bu kadar sık uğramayacaktı. Kafası çok yüklü olduğundan Rifkaleh Nu-Nu'nun ağır gölgesinin farkına varamadı. Rifkaleh evlerinin dış kapısından girip, karanlık koridorda kayboluncaya kadar peşinden baktı çocuğun, sonra pis pis güldü.

Hımhım bir ses, radyoda Fransız turunun birinci dönemini anlatıyor. Moişe pencereden sarkmış dinliyor. Bisikletle ilgisi olsun, olmasın; her kiracı bunları dinlemek zorunda, radyo sahibinin kulağı davulluk çünkü. Luxembourglu Jean Majeurs, öbür yarışçıları, Roger Lapébie'yi, René Le Grévès'yi, Pierre Oloarec'i, Louis Thiétârd'i ve ihtiyar Georges Speicher'i geçip sarı mayoyu kazanmış.

— Hey, Moişe, hava mı alıyorsun? O ihtiyar Leibieh delisinin dükkânından daha havadar burası, orada beş dakika dursan boğulursun. E Moişe, bir şey demiyorsun.

Moişe gözlerini açarak anasına baktı.

— Ah anasının kuzusu, sevgili yavrusu, bir de şaşmış gibi yapıyor. Neden sözettiğimi anlamıyor sanki. Sen ne diyorsun Tateh'si? Oğlunun Leibieh ile arkadaş olduğundan haberin yok besbelli. Moişe saatlerce dükkânında oturuyormuş, öyle- söylüyorlar. Bir ihtiyarla bir çocuk ne konuşur böyle saatlerce? Kendisi söyler belki bize ne konuştuklarını, küçük Moişecik.

— Kunduracının bize büyük iyiliği dokundu, unuttun bunu galiba. O gün, o olmasaydı; serseriler Moişe'nin canını çıkarırlardı. Hem niye hepiniz onunla uğraşıyorsunuz anlamıyorum. Yiğit bir adam! Ne olmuş yani? Moişe dükkânına gitmiş, ey sonra? O kadar kulak asma sen bu yarneh'lere.

Mameh yenilgiyi kabul etmiş görünmek istemedi.

— O yaşta bir çocuğun ne işi var orada? Gitti, teşekkür etti, tamam. Her gün her gün gidip oraya kapanması ne oluyor, o sıçan deliğine?

— Ne çıkar bundan? Moişe bir yaramazlık yapmaz, benim ona güvenim var. Neden çekmiyorsun? Kunduracılık öğrenmesinden mi? Biraz daha ciddî olalım lütfen.

Eski pabuç Leibich'in yapışkan kokulu hava-, sını çekmektense, sokakta çocuklarla oynamasını salık veren anasının sözüne uyan Moişe, görünmez bir bisikletin gidonundan tutarak Orteaux sokağında yürüyordu. Roger Lapebie'nin sarı mayosunu giyip bir koşu Vitruve sokağına kadar geldi; şimdi, nefesini idare etmek için yavaş yavaş

Reunion meydanına doğru gidiyor. Bando sahnesinin hizasına vardığı zaman dişleri arasından: «sigal, sigal, birinci geldin, Paris-Berlin, bir solukta,» diyordu.

Kendisiyle acı acı alay ederek bir sıranın üzerine uzandı. Pedalları çeviren Hitlercik değil, onun anısıydı. Bu tekerlekler üzerindeki belli belirsiz yansımayı, yokluğun sisleri arasına geri gönderdi. Leibich'in öğütleri geldi aklına. «Boşuna çaba» demiş olmalıydı kendi kendine. Varolmayan bir hayaleti içinden söküp atamazdı. Kaybolmuş, uçmuş, duman olmuştu Hitlercik. Düşüncesi özgürlüğe kavuşmuştu, ne yazık ki. Ve kuzu gibi uysal olmuştu. Bundan sonra Hitlercik'i yalnız bir anı olarak düşünecekti.

Ama Leibich'in bir başka sözü daha var ki, kafasını gıcıklıyor, tüm ümidini yitirmesine engel oluyordu. Sözleri tam olarak çıkarmaya çalıştı. Hitlercik'in kanına işlediğini, göze görünmez olduğunu ve böylece daha tehlikeli bir hale geldiğini söylemişti. Doğru mu acaba ihtiyarın bu sözleri? Ama elden ne gelir, kendi içine dalamaz ya izini bulmak için. Ümitsizlikle içini çekti.

Keşke kan dolaşımına karışan Hitlercik üzerine daha belirgin ayrıntılar isteseydi Leibich'den. Ama dükkâna gitmeye çekiniyordu. Kollarını havada sallarkenki halini gözünün önüne getirince korkuyordu. Leibich o anda, kendisini o kadar korkutmuş olan Frankestein'e benzemişti. «Hiç korkma anne,» diye cevap verebilirdi annesine: «o dükkâna bir daha gitmek istemem, çünkü korkuyorum.»Ayrıca Leibich, Hitlercik için çok kötü şeyler söyledi; sevmiyor onu.

Meydanda başka çocuk göremeyince kendi sinemasına döndü. Hitlercik, Adolf Hitler'in kitabından parçalar okuyan Leibieh'i dinliyordu. Zavallı, çocuk! Her tümcede kırbaç yemiş gibi yüzünü buruşturuyor. Ama acımalı mı ona? *Mein Kampf'ın* sözleri, bir koşuk masalın dizeleri gibi birer birer zihninden geçiyor. Kunduracının bozuk sesi ile daha da ısırıcı oluyor bu dizeler. Kin ve nefret haykırışlarından örülmüş bir dinsel tekerleme, her sözünün altı kırmızı ile çizilmiş, kan kırmızısıyle. Ve bu kan Yahudi kanı.

Şimdi Hitlercik'in yakasına yapışıp bağırıyordu: «Sen pis köpeğin birisin, çünkü o senin çürümüş Führer'inin kitabı korkunç tehlikeli. Sen bana ondan hiç söz etmedin, kalp para! Yahudiler üstüne uydurulmuş bir sürü yalanla dolu o kitap. Pis oldukları, yalan söyledikleri, herkese kötülük ettikleri doğru değil. Tateh için, Mameh için böyle şeyler söylesen seninle arkadaş olmazdık, yumruğu yerdin ağzının ortasına!»

Moişe sinemadan çıkıp gerçeğe döndü. Gerçek yüzüne gülmüyordu. Kendi kendisiyle konuşmaktan başka bir şey yapmadığını bir an bile unutamıyordu. Sorularından hiç birisine karşılık alamamıştı. Sordukları ruhunun boşluğunda, gidip gelen anlamsız yankılardı.

Maurice Arehamlbaud, Charleville'e tek başına ulaştı. Sarı mayoyu bir Alman kazandı. Fransız ekibi fena yenilmişti. Genel sıralamada başyeri Gino Bartali aldı. Moişe, Leibich'in dükkânının önünden geçiyor, içeriye girmeyi göze alamıyordu.

Belçikalı yarışçı Sylvere Maes geçti bu kez başa, ama az sonra düşüp yarıştan çekilmek zo-

randa kaldı. Moişe, hâlâ ikircikli, bir karar veremiyor. Oysa bir tek Leibich, Hitlercik'i yeniden yaşamaya kavuşturabilirdi. Ona sövüp saymakla onu bir varlık haline getirmiş oluyordu. Ne bekliyordu öyleyse?

Birkaç günden fazla sabredemedi. Bir ikindi üzeri, 22 Temmuzda, Belçikalı bisikletçiler Fransa turundan çekildikleri sırada, Moişe, haftalardan beri kendi kendine sorduğu sorulardan birine bir karşılık alabildi.

Okulda ders yılının son günleri yaşanıyordu. Kitaplar ve defterler çantadan çıkmıyor, ders araları uzadıkça uzuyordu. Öğretmenler çocukları sabahtan bahçeye salıyor, kendi hallerine bırakıyorlardı.

Uzun süre hep aynı oyunları oynamaktan sıkılmış olan çocuklar, yeni eğlenceler arıyorlardı. Başlarını şişman Bardin'in çektiği, altıncı sınıftan birkaç çocuk, küçük bir çete kurmuşlardı. O gün canları sıkıldığından, içlerinden biri, Choplet; (Aslında sıska, çelimsiz ama sözünü dinletmesini bilen bir çocuktu) «Yahudilere karşı saldırıya geçelim,» diye bir laf attı ortaya.

O ara, Belçikalı yarışçıların Fransa turundan çekilmeleri sorununu yorumlamakta olan Moişe kendini ansızın düşman suratlardan oluşan bir çemberin ortasında buldu. Altı küçük Yahudi düşmanı tempo ile; «Kahrolsun Yahudiler!», «Çıfıtlar kenefe!» diye bağırıyor, kurbanlarının çevresine sardıkları cehennem çemberini daraltıyorlardı. Arada bir, ayak bileğine bir pabuç geliyor, burnunun ucunu bir yumruk yalayıp geçiyordu. Yumruk yağmuru başlayacaktı. Moişe korktu, bağırmayı kendine yediremediğinden, ayak parmakları üzerinde yükselip çemberin üzerinden baktı. Gözleri ile Bernard Vogel'i ya da bir başka arkadaşını aradı. Ama yakındakiler, hiç bir şeye karışmayan ya da düşman yanı tutanlardandı.

Bacak kemiğine ilk tekmeyi yediği an, içinden bir ses duydu. Hemen aklına Hitlercik geldi, ama o kendini bırakıp giden döneği anmanın sırası değildi şimdi. O nazi hayaletinin ne yardımı olabilirdi ona? Hemen yumruklarını işletmeye başladı, arada bir tane de kuvvetlice yerleştirdi. Ama öbürleri kalabalıktılar. Gerçekle hayal arasındaki derin uçurumu ilk olarak ve bir daha unutmamacasına anlıyordu. Ah şu Hitlercik birden canlanıverse, masallarda olduğu gibi, şunlara duman attırsa. Altıya karşı bir, bir güzel dayak yemekten başka ne gelirdi elinden?

Arkadan birisi saçlarından yapışmak istedi. Moişe ileri atıldı ve çemberi kırmayı başardı. Ama hemen arkasından daha dar bir çember içine düştü.

Öğretmenler bahçede bir şeyler olduğunu görmemiş olamazlardı. Ama o ara, yeni gelen, dolgun göğüslü bir bayan öğretmene yeşillenmekte olduklarından bu yana ilgi göstermiyorlardı.

Bir kol uzandı, Moişe'nin boynunu kavradı. Alnı, yanağı tırmalandı. Bağırmak istedi, bağıramadı, ağzından bir inilti çıkabildi, yarı yarıya boğulmuş gibiydi. Gözlerinin önünde renkli lekeler uçuşmaya başladı. Sonunda hiç soluk alamaz oldu. İşte tam o sırada kafasının içinde tüm öbür sesleri bastıran bir ses duydu. Bildik bir ses! Sen misin Hitlercik?

Moişe'nin gövdesini bir sevinç dalgası 'kapladı. Sonradan o günkü olayları anımsadığı zaman kendini ünlü *spinach'ını* yutmuş Mathurin Popeye'e benzetecektir. Ispanağın büyülü erdemlerini Hitlercik'in göze görünmez varlığına yakıştırmakla bir abartma yapmış oluyordu. Ne var iki, olaylar da bu düşünceyi doğrulayacak biçimde gelişmişti.

İçinden kopup gelen ses, bir insan sesi değildi. Daha çok kızgın bir hayvan kükremesi denebilirdi. «Sigal, sigal» yok, anlamı olan bir tek sözcük yok. Bir Hitlercik'in gösterisi olduğunu belirtecek hiç bir şey yok. Moişe yine öyle parmaklarının ucuna kadar titriyor ama aynı zamanda içinde bir yanardağ gürlüyordu. Attığı yumruk sanki kendi elinden çıkmamıştı, kendi yaptığını bir seyirci gibi dışardan seyrediyordu; Bardin'in burnu kırılmış, yanındaki çocuğun dudağı yarılmıştı. Rastgele iki kafa yakaladı, çat diye alınlarını birbirine çarptı. Attığı tekmeler, dizleri, bacakları, ayak bileklerini buluyordu. Çevresini saran çember kırıldı, parçalandı, uzaktan seyredenlerin üzerine doğru geriledi.

Ohoplet, bu mini-pogrom'u kışkırtan çocuk, helalara doğru kaçmaya başladı. Moişe gördü, Hitlercik de gördü belki, kim bilir? Moişe sesini duydu: «Sigal, sigal! Choplet'ye ölüm! Yahudi düşmanlarına ölüm! Yaşasın Yahudiler!»

Bu sesin, Hitlercik'in sesi olup olmadığını araştıracak zamanı yoktu. Belki de doğrudan doğruya kendi sesiydi. Kafasını koç gibi ileri uzatıp Choplet'nin peşinden atıldı, tam hela kapısını açarken enseledi. *Guvno* içinde bocalayan Froym vardı önünde şimdi. Aynı şey bu bet suratlı Choplet'nin de başına gelecekti. Hem de bu sefer halis Fransız boku içerisinde.

Oğlanı, şimdi kendisine on kat artmış gibi gelen tüm gücü ile içeriye doğru itti. Choplet'nin kafası küt diye kapının demir sürgüsüne çarptı. Moişe'nin ayakları dibine yığıldı. Yarılan dudağından kan akıyor, gözlerinin yalnız akları görünüyordu.

— Sigal, sigal! diye bir ses gürlüyordu içinde. Bu kadarı yetmez. Bas tekmeyi şuna, neresine rastgelirse, kafasına, böğrüne...

Öğrencilerin koşup haber- verdikleri öğretmen Berthon yetişti, Choplet'nin suratının üstünde tepinen Moişe'yi tutup geri çekti. Ama Moişe öyle debeleniyordu ki sonunda öğretmenin elinden kurtulup, hâlâ aklı başına gelmemiş olan Choplet'nin çenesine son bir tekme daha yapıştırdı.

Küçük Sziloviç'i yakalamak üzere bir başka öğretmen daha koşmuştu ama Moişe elini ısırınca o da bıraktı. Moişe şimdi yumruklarını sıkmış dosdoğru koşuyordu. İçindeki ses hâlâ bağırıyordu. Şakaklarında gonklar yankılanıyordu. Birden durduğunu, sonra havaya uçtuğunu hissetti. Jimnastik öğretmeni, atlet yapılı Gerbault önünü kesmiş, top gibi yakalayıp havaya kaldırmıştı.

Öğretmenler düdük çalıyor, çocuklar sınıflarına göre sıraya sokmaya çalışıyorlardı. Çocukların gözleri pırıl pırıl yanıyordu. Bardin ve çetesi ise başlarını eğmiş, öğretmenlerin kendilerini çağırmalarını bekliyorlardı. Kurbanları elbette adlarını verecekti.

Sınıfta fısıltı, mırıltı. Çocuklar hep olayı konuşuyorlar. Choplet'ye değil, Moişe'ye ne yapa-

caklar, onu düşünüyorlardı. Jimnastik öğretmeni alıp götürmüştü. Ne ceza verirlerdi? Kovarlar mıydı acaba?

Çocuklardan çoğunun düşündükleri gibi Moişe okul müdürü M. Sallee'nin odasındaydı. Müdür iri yarı, dazlak bir adam, güleç yüzlü olduğundan sert görünmek ister, bunun için de yerli yersiz suratını çarpıtırdı.

— Yedi yıldan beri bu okulun müdürüyüm böyle yaban bir dövüş görmedim. Şimdi hastabakıcının odasında gördüm, korkunç. Yahu ne ile vurdun öyle o zavallı Choplet'ye? Doktor getirtmek zorunda kaldım. Hali duman fıkaranın. Aferin Sziloviç, senin yerinde olsaydım fasulye gibi iri gözyaşları dökerdim.

Fasulye değil, mercimek kadarını bile göremediler. Moişe'nin gözleri kuruydu. Müdür odasına, girerken göğsünden bir hıçkırık kopmuş boğazına oturmuştu. Göğsü hâlâ kalkıp iniyordu. Kendini bırakmamak için dudaklarını kemiriyordu. Hitlercik'in ona çaktırmadan, tetikte durduğunu, kendisine yardım ettiğini düşünüyor, bu düşünce ile gücü artıyordu. Karşısında duran, kendinden cevap bekleyen adamın önünde yalnız değildi. Müdür hem öfkeli hem şaşkın görünüyordu.

— Ne yapayım şimdi ben sana oğlum? Bugüne kadar kimse senden şikâyetçi olmadı. Çok iyi öğrencisin. Ama bu ders yılını kötü bitiliyorsun. Epeyce başımızı ağrıttın. Anlat bakalım şimdi, ne oldu da böyle kıyasıya vurdun?

Moişe ne söylemesi gerektiğini önceden düşünmüştü. Biliyordu ucuz kurtulmak için ne yapması, ne söylemesi gerektiğini. Sızlanmalı, gözyaşlan dökmeliydi, hem de müdürün istediği gibi fasulye iriliğinde gözyaşları. Ayrıca, iki hıçkırık arasında, o zavallı, sıska, çelimsiz, saz benizli Choplet'yi bu hale koyduğu için çok üzüldüğünü, pişman olduğunu söylemeliydi. Böyle yaparsa cezası hafif olurdu. Bu suretle, farkında olmadan, yirmi beş yüzyıldan beri süregelen bir geleneğe uymuş olacaktı. Müdür odasında, Kudüs'ün yıkımına ağlayan bir kutsal kitap peygamberinin, zamanla yıpranmış ve sağırlaşmış ilenmeleri yankılanacaktı. Evet, küçük Sziloviç, teremiah gibi gözyaşları dökmeli, ağlayıp sızlamalıydı, böylesi daha yararlıydı.

Ama bu, Hitlercik'i hesaba katmamak olurdu. O, «scann'dall» günündeki hali ile olmasa bile, bir saatten beri edinmiş olduğu yeni durumu ile bu işin içindeydi. Gözle görünmez ama varolan bir Hitlercik. Sesi çıkmıyor .belki ama sesini duyuruyor. Moişe onun varlığına yürekten inanmak istiyordu. Hele şimdi, Nuremberg'deki asıl örneği ile ilgisini kesip Yahudilerin safına katıldığı bir zamanda.

İşte bu yüzden okul müdürü, bir Jeremiah ilenmesi yerine, Davud peygamberin ağzına yakışır bir direnme kükremesi ile karşılaşınca şaşırıp kaldı.

— Choplet layığını buldu. İsterse canı çıksın bitlinin. Beni rahat bıraksaydı başına bunlar gelmezdi. İyi ettim de dövdüm. Nakavt ettim ineği. Öbürlerinin de sırası gelecek, o Bardin olacak şişko da payını alacak. Kimseden korkum yok benim, kimseden!

Babacan müdürün ağzı bir karış açık kaldı.

Masayı dolanıp gitti, koltuğuna çöktü, ağzından bir inilti çıktı. Verdiği, karşılıktan şimdi kendisi de ürkmüş olan Moişe, «İşte bu da nakavt oldu,» dedi. Yüreği sevinçle çarpmaya başladı. Sigal, müdür bile eşekten düşmüşe dönmüştü.

Müdür, sinirli sinirli, okul başlıklı bir kâğıt çekti, acele bir şeyler yazdı, imzaladı, gözden geçirdi, bir zarfa koydu ve zile bastı. Sokağa bakan pencereden bağrışmalar duyuluyordu. Paydos saati gelmişti, çocuklar evlerine dönüyorlardı.

— Bekleyelim herkes gitsin. Sonra seni de eve göndereceğim, bu mektubu da babana verecekler. Yarın sabah buraya gelmelerini yazdım. Ceza için düşüneceğim. Yasa yapmak senin işin değildir oğlum, bunu öğreneceksin. Okulumda senin gibi haylaz çocuk istemem. Ama mademki sen bir şey söylemek istemiyorsun, ben kendim işi kurcalayacağım, bu kavganın neden çıktığını öğrenmek istiyorum.

Koca inek... Senin mektubun bana vızgelir. Ne Tateh okuyabilir o mektubu ne Mameh. Bana verecekler... Kafasını dolduran bir sürü düşünce arasında bir yenisi belirmiş, kendine bir yol açmaya başlamıştı. Ya hademe kadın gelmeden önce Hitlercik işini açarsam! Kim bilir ne hale gelirdi moruk!

Moişe kendini tuttu, Yahudilerin yeni bağlaşığı Hitlercik'ten söz etmedi. Cezaya kalkan çocukların yaptıkları gibi, elleri arkasında iki yanına sallamaya başladı.

İçeriye ufak tefek bir kadın girdi. Ayak işlerine bakan bir hademe olduğundan müdürün yanında daha da ufak görünüyordu.

— Hemen gelemedim. Zavallı Choplet, ne hale sokmuşlar çocuğu. Pek acınacak halde zavallı. Evine götürdüler.

— Suçlu bu işte madam Julie. Bunu size emanet ediyorum. Bu haylazla birlikte gideceksiniz. Hemen yanda oturuyorlar, Passage Dieu'de. Kendisi size gösterir. Bu mektubu babasına verirsiniz.

Tam bir kapıkulu bu madam Julie. Moişe'nin eli sanki bir mengeneye sıkıştı. Önce çocuğa kötü kötü baktı, sonra öyle kabaca itti ki az daha merdivenlerden aşağıya yuvarlanıyordu.

— Yürü bakalım, kötü tohum, serseri! Şimdi horozlan bakalım da görelim. Kendimi tutmasam bir temiz ıslatırdım seni. Choplet'nin babasından yiyeceğin dayak gibi, gör bak.

Moişe'nin kolu acımaya başlamıştı, kolunu kurtarmaya çalıştı, olmayınca bağırdı. Sokaktan geçenler dönüp baktılar.

— Susar mısın sen piç kurusu. Debelenip durma öyle. Bana böyle numaralar sökmez. Yoksa döverim ha!

Korkutmak için elini kaldırdı. Moişe gibi yedeğinde hâlâ Berlin'de doldurulmuş bir kutu *spinach* bulunan bir çocuk için bu kadarı fazlaydı. Küçük Popeye, bir okul hademesi kadın elinde hırpalanamazdı. Usturuplu bir tekme yiyince, kadının eli gevşedi. Moişe kurtulup kalabalığın içinde kayboldu.

Okul çantasını göğsüne bastırmış koşarken, artık peşine bir sürü yarışçı düşmüş bir Roger Lapefoie ya da Paul Chauque değildi. Şimdi o sadece, kendisine düşman olan büyüklerin öfkesinden kaçmakta olan bir küçük çocuktu. Evlerinin alt kori-

doruna daldığı anda bir yanlışlık yapmakta olduğunu anladı. Hademe kadın gelecek müdürün mektubunu getirecekti. Elinden nasıl kaçtığını anlatacaktı. Babası o zaman onun önünde Moişe'yi dövecekti. Aklına Clos sokağındaki kulübe ve Jeannine'lerin evinin altındaki merdivenaltı geldi. Yine koşarak sokağa fırladı. Öbür uçtan doğru madam Julie'nin tıknaz gölgesi göründü. O zaman gözü Leibich'in dükkânına takıldı. Ama Hitlercik ne derdi buna? Moişe ona danışmaktan çekindi, yalnız kendi kendisini dinleyerek kunduracının dükkânına girdi.

Çabucak Leibich'in arkasından dolanıp, kolunu da acıtarak, kundura yığınının içine daldı. İhtiyar şaşırmıştı.

— Ne var, ne oluyor? Savaş mı? Fırtına gibi daldın içeriye. Yine ne işler becerdin bakalım?

— Saklayın beni. Peşime düştüler, bir kadın. Beni tutmak istiyor. Neredeyse eve gelecek.

— Ne? Şimdi de kadınlar mı?

Kalktı, dükkânın kapısını kapadı. İçerisi bir anda karanlığa gömülmüştü.

— Anlat bakalım şimdi, yine ne oldu?

Moişe ürperdi. Gömleği derisine yapışmış, rahatsızlık veriyordu. Jimnastik derslerindeki gibi birkaç kez derin derin soluk aldı.

— Hitlercik geri geldi, bugün öğleden sonra. Ama eskisi gibi değil. Şimdi Yahudilerden yana, artık Yahudileri öldürmek istemiyor. Yahudi düşmanlarına kızıyor şimdi.

Leibich ensesini kaşıdı. Ve gülüşü, sessiz filmlerdeki gibi, yüzünü şaşılacak kadar değiştirdi.

— Bunun için mi peşine düştü o kadın? Kim o kadın?

— Okulda hademe, Julie ana. Müdürün mektubu ile birlikte beni eve getiriyordu ama ben tüydüm.

. — Ne ilgisi var bunun Hitlercikle? Sahiden döndü mü o? Hiç bir şey anlamadım.

— Bir sürü Yahudi düşmanı ile dövüşürken bana yardım etti. Altı kişiydiler.

Leibich'in sabrı tükendi.

— Kim yardım etti? Kimden sözediyorsun sen? Peki Hitlercik yine eskisi kadar Nazi mi?

— Hayır, artık Nazi değil. Gamalı haçı yok artık. Kolundaki kollukta Yahudi yıldızı gördüm. Artık Yahudilerden yana olduğunu söylüyor. Artık hep onlar için dövüşecek...Sahi söylüyorum.

Moişe Hitlercik'i Leibich'e sevdirmek için her yalanı söylemeye hazırdı.

— Hitlercik Yahudilerin dostu! Önemli haber. Kimin aklına gelirdi! Peki yüzüne ne oldu, karanlıkta pek iyi göremiyorum. Yine dövüş mü?

Moişe, kendisini bir kez daha kaçak duruma getiren o günkü olayları anlatmaya koyuldu. İhtiyar kunduracı *oye, oye* diyerek dinledi. Birisi kapıyı itmek isteyince sustular. İkisi de soluğunu tuttu.. Müşteriydi her halde, baktı kapı kapalı dönüp gitti.

— Annen geldi sandım. Biliyor musun, buraya geldi bir hafta önce. Sık sık görüştüğümüzü söyletmek istedi. Zavallı Moişe bizim kimseye zararımız var mı? Bir yameh haber vermiş olacak. Eğer yine Rifkaleh ise bu sefer pabucunu tabanına çakarım kocakarının, bir daha ayağından

çıkaramaz.

Leibich'in hışırtılı gülüşü Moişe'yi de güldürdü. Pek yaban bir kuruntuydu bu Leibich'inki.

— Şimdi küçük, doğru eve git. Seninkiler merak etmeye başlamışlardır. Bence olanları bana anlattığın gibi onlara anlat. Yoksa seni azarlarlar.

— Hitlercik'i anlatamam; onu hiç söylemedim onlara.

— Ya, evet. Ben onu unutmuştum, bu yeni Yahudi dostunu. Güldürüyorsun beni. Çok hayalcisin. Benim gibi feleğin çemberinden geçmiş bir ihtiyara yutturamazsın bunları.

— Hitlercik benim arkadaşım. Evet.

— İyi, iyi. Anladık, arkadaşın! Eğer sahiden Yahudileri savunuyorsa öbür alçakla, Nazilerin Führer'i ile ilgisi kalmadı demektir. Artık bu Hitlercik adını taşıyamaz, gamalı haç da taşıyamaz. Sieg Heil diye de bağıramaz. Ona şimdi başka bir ad takmalı, değil mi? Samson desek, nasıl? Ya da Davud. Bunlar gerçek Yahudi yiğitleri! İstersen sana öykülerini de anlatırım bir gün.

— Olmaz, adı Hitlercik. Başka ad takamayız.

Moişe üzüldü. Leibich onun sevincine katılacak yerde bu sevinci köreltmeye bakıyordu. Küçük arkadaşının canını sıkmak için elinden geleni yapıyordu. Dönüp dönüp hep aynı yere geliyordu.

— Onun için söylediklerinin hepsi, onu senin kendi kafanda uydurduğunu gösteriyor. Herkesten iyi sen biliyorsun ki, böyle birisi yok. O halde ona Napoleon da desek olur Fernandel de... Senin yerinde olsam ona... Sziloviç derdim. Evet senin kendi adın. Sen üzerine saldıranlara karşı tek başına savaştın, dövüştün, kimse sana yardım etmedi, bunu böyle bil. O kadar düşmana karşı kendini savunan bir tek sen kendinsin. En güzeli de bu zaten. Niye bu kadar büyük olan yeteneğini küçültmek istiyorsun?

Leibich böyle söylüyordu ama, ister melek olsun ister şeytan, bir hayalete karşı direnmenin ne kadar zor olduğunu kendisi de biliyordu. Hitlercik tüm sınavlara göğüs geriyordu. Oysa geçen gün *Mein Kampf"tan* okuduğu parçalarla ona öldürücü darbeler indirdiğini sanmıştı. Ama küçük Nazi, gerçek bir sülük gibi yapışmıştı. Moişe'nin dalgın gözlerle düşündüğü yine o değil miydi?

Hayır Moişe'nin düşündüğü o değildi. O şimdi, ertesi gün okulda çocukların kendi yararına yapacakları yorumları düşünüyordu: «Choplet'nin çenesini amma da dağıtmışsın! Herifin her yerinden kan akıyordu, nakavt ettin oğlanı. Ama Bardin! O daha yapılı. Benim doğrusu onunla dövüşmek işime gelmez. Herif ayı gibi. Ama Sziloviç altısını birden düzeltti. Hiç göstermiyor bu Moişe ama adamakıllı güçlü çocuk!»

Bir müzik dinliyor gibiydi Moişe, falsosuz bir övgü konseri; bir çocuk korosunun ağzından çıkan, kendi başarılarını anlatan ve içine okul müdürlerinin, öğretmenlerin kalın seslerinden bir org notası dahi katılmayan bir oratorya! Adının altına kırmızı mürekkeple iki çizgi çekecek olan müdürü, öğretmenleri düşünmek istemiyordu. Bundan sonra, o da artık gözaltında tutulan, yakından izlenen çocuklar sırasına katılacaktı. Toplumdan

atılma, kimi zaman okul sıralarında başlar. Ama Moişe daha misket oynama çağındaydı, sözcüklerle oynama çağına gelmemişti.

Leibich'i kızdırmak için: «Sigal, sigal» diye bağırarak zıplaya zıplaya dükkândan çıktı. İhtiyar kunduracı başını kaldırıp bakmadı bile, yalnız kara tırnaklarını çıtırdatarak ensesini kaşıdı. Yezit Hitlercik yenilecek gibi değildi. 1908 Viyana'sında tanımış olduğu o uçuk benizli, çelimsiz delikanlının, nasıl, tüm uygar insanlardan oluşan koskoca bir ulusu uyutup da başlarına geçtiğini, tartışma dışı führer'leri haline geldiğini, şimdi daha iyi anlıyordu. İşte bu Yahudi çocuğu bile kendi ölçüsünde ona alkış tutuyordu.

— Ama geberteceğim seni, küçük şeytan, pis şeytan! Ergeç geberteceğim!

Güldü, kendi kendisiyle alay etti. Evet, evet! Hitlercik var. O nalet Nuremberg korkuluğuna kızdığı kadar ona da kızmasından belli bu!

Sziloviçlerin evinde, Polonya usulü, ağza atılan tek şekerle içilen çay, yokluk yüzünden şampanya yerine geçer. O akşam da Tateh ve Mameh, Moişe'nin varlığından haberdar olmadığı şampan ya yerine çay içiyorlardı.

Eğer Vitruve ilkokulunun babacan müdürü bu sahnede hazır bulunabilseydi, özellikle mektubun başına gelenleri bilseydi pek üzülürdü. Hademe kadın, açıklamalarda bulunmak zahmetinden kaçındığı için mektubu kapının altından atıp gitmişti. Mektubu Tateh ve Mameh görmemişlerdi. Moişe mektubu aldı, zarfı yırtmaya çekindiğinden

acele götürüp küçük odaya koydu. Müdür beklesindi, bekleyebildiği kadar.

Evet, M. Sallée, Sziloviçleri böyle pek keyifli görse şaşkınlıktan sırtüstü düşüp bayılabilirdi. Sayın okul müdürü, iyi saatlerse olunuz, hiç bir zaman anlayamazsınız ki, sizin kusur saydığınız şey bu Polonya Yahudilerinin gözünde bir yiğitlik sayılır. Moişe olayı iki üç kez anlatmak zorunda kaldı, ayrıntılarla süsledi, saldırıcıların adlarını saydı, okul bahçesinde uyanan ilgiyi belirtti. Her anlatışta daha da güzelleştirdi ama düşmanların sayısını arttırmadı, yalnız bağırtılara, yumruk sayısına filan biraz zam yaptı, olaya bir destan havası verdi.

Tateh ve Mameh olayı kendi gözleri ile görmüş kadar oldular. Choplet, Bardin gibi yeni Yahudi düşmanı adları öğrendiler. Onların gözünde bunlar, dünyanın dört köşesinde Yahudilere yumruk sallayan sayısız goyların çocuklarıydılar. Bu goy ister Fransız olsun ister Alman ya da Polonyalı, Kazak, Romanyalı, Mısırlı, ya da Monakolu, hepsi birbirinin aynı idi, hiç birinden hayır gelmezdi. Bundan ötürü, bir okulda bile, ara sıra pogrom olmasına hiç şaşmıyorlardı. Bu durumun bir gün değişebileceğini düşünemiyorlardı. Öyle babaya, böyle oğul demişler. Atasözü cellatlar için olduğu kadar kurbanlar için de geçerliydi. Atalardan kalma bir inanışla, Yahudi düşmanlığının, ancak yeryüzünde tek Yahudi kalmadığı zaman sona erebileceğini düşünüyorlardı.

İşte bu nedenlerden ötürü bayram ediyorlardı. Bu akşam Moişecikleri, hem Samson hem Esther, hem Yahudi Süss, hem de yüzbaşı Dreyfus'dü.

Bir düşman alayına karşı yalnız kafa tutmakla kalmamış, goyların ayrıcalıklarını, kendi öz gücü ile, ellerinden alarak onlara bu kez yenilgiyi tattırmıştı.

Sevgili yavruları onların öcünü almıştı, tüm ömrü boyunca kem gözden ırak olsundu. Yeryüzünün tüm «Misyu» Sallée'leri çağrı üstüne çağrı göndersindi, böyle şeyler Szilovičlerin coşkusuna soğuk su katamazdı. *Vuy, vuy,* Sayın Bay Müdür, mektubunuz açılmadan kalacaktır.

Mameh çayları tazelemeye davrandığı sırada, zaten tetik üzerinde duran Moişe, Hitlercik'ten söz açmak için havanın uygun olduğuna hükmetti. Zafer çelenginden payını almalı değil miydi? İster gerçekten varolsun, isterse, Leibich'in dediği gibi yalnızca kendi, kafasında uydurulmuş bir şey olsun, gizlilikten kurtulmak için büyük bir istek gösteriyordu. Hemen öbür odaya geçip nasıl söylemesi gerektiğini düşünmeye koyuldu... Sevgili Tateh, sevgili Mameh size en iyi arkadaşım Hitlercik'i anlatacağım. Yo yo yo, geçen gün benim gibi Hitler kılığına girdiğine bakıp korkmayın. İnan olsun, Yahudilerin en iyi dostudur o. Yiddiş dilini öğrenmekten de çok sevinç duyacağına eminim. Evet, kabul ediyorum, bana densizler yaptırdı. Ama bu gün bana güç veren, korkuyu gözümden silen odur. O olmasaydı belki de fena halde dayak yiyecektim. Ah, Tateh ve Mameh, ne olur Hitlercik'i de oğlunuz gibi aranıza alınız. İzin verin evimizde onun da küçük bir yeri olsun...

Bir an; «Yoksa bunu da Hitlercik mi sokuyor kafana», diye düşündü. Sonra oturma odasına geçip teker teker ana babasına baktı. Gamsız, mutlu görünüyorlardı. Gözlerinde dingin bir sevinçten başka bir şey yoktu. Yüzleri sanki akşam güneşi ile aydınlanmıştı. Öyle tatlı bir tablo çiziyorlardı ki, insan ister istemez etkisi altında kalıyordu. Yüreğinde Jeannine'in *tsikeh zis* öpüşünden kalma tadı duydu. Deminki düşünce sessizce geriledi. Hayır, bu binde bir rastlanan mutluluk anını bozmak olmazdı. Ve Hitlercik'i onlara açmadı, konuyu ertesi gün yine Leibich ile konuşacaktı.

Okulda hiç bir cezaya çarptırılmayan Moişe, buna pek şaştı. Öğretmen Berthon gelip de müdür odasına çağırdığı zaman başına kim bilir neler gelecek diye epeyce burkulmuştu oysa.

M. Sallée önce tüm belâların kaynağı olan kaba kuvvet üzerine on dakika süren bir ahlâk dersi verdi. Sonra olup bitenler üzerine sorgular sordu. Elinden kaçtığı hademe kadın üzerine tek söz söylenmedi. Ana-babasının çağırılması üzerine de bir şey sorulmadı. Müdür sert davranmamaya karar vermiş gibi görünüyordu. Moişe neredeyse hayal kırıklığına uğrayacaktı. Başarısı gölgelenmişti sanki. Herkese ibret olacak bir ceza vermemekle zaferini budamış oluyorlardı.

Bununla beraber öğretmenlerin kendisine meraklı gözlerle baktıkları dikkatinden kaçmıyordu. Öğrencilerden de hayranlıklarını belirtenler vardı ama öbürleri inatla kendisinden uzak duruyorlardı. Karantinaya alınıyordu Moişe, ama bu da ona vızgelirdi.

Yeniden her gün kunduracının dükkânına gitmeye başladı. Anasının kaygılarını uyandırma-

mak için, dükkâna girmeden önce, sokağın iki ucunu da dikkatle gözlüyordu. İçeri girer girmez, ta dibe gidip, küçük *tures*'inin ağrımaması için, oturacağı yeri dikkatle seçiyor, arkasını duvara verek, Hitlercik sözünü işitir işitmez dırdıra başlayan Leibich'in sözlü saldırısını bekliyordu.

İhtiyar kunduracı, söyleyeceği sözü ağzında eveleyip gevelemiyordu. Onun gözünde Hitlercik bir tuzaktı ve Moişe o tuzağa düşmek için sabırsızlanıyordu. Kendisinden her kötülüğün beklenebileceği kalleş bir Nazi olarak Moişe'nin gözüne girmek için şimdi de Yahudi dostu olmuştu. Moişe asıl şimdi çekinmeliydi ondan. Besbelli yakında Moişe'ye yine birtakım ters işler yaptıracaktı. Bu kötü ruhtan her şey beklenebilirdi.

Sözün kısası Leibich, Hitlercik'e ve kendi düşüncesine göre, çevresini saran tüm kötü düşünce ordularına karşı savaş açmıştı, ona sert darbeler indirmeye çalışıyordu. *Mein Kampf*'dan parçalar okumanın işe yaramadığını, hatta tersine etki yaptığını görünce, şimdi de Yahudi tarihinin ünlülerini yardıma çağırmaya başlamıştı. Mısır Yahudilerine yurt olarak Sion'u gösteren Musa'dan başlayıp, ondan kırk yüzyıl sonra diaspora'nm kahrını çeken tüm Yahudilere yine aynı yeri gösteren Siyonizm havarisi Theodor Herzl'e kadar Davud, Josue, Deborah, Esther, Saloman, Samson, Bar-Kokheba, Juda-Makhabe ve daha, Moişe'nin adını bile duymamış olduğu, nice Yahudi büyüğünün adlarını sayıp döküyordu.

Bunların hepsinden beklenen son görev: Adolf Hitler'in sadık suç ortağı olan ve yalancılıktan Yahudilere dost görünüp çocukların gönüllerinde

yer eden Hitlercik'i alt etmekti. Leibich'e göre, Moişe için, utanmadan güvenebileceği gerçek bir yiğit gerekliydi, oysa bu Hitlercik alçağından, işte anasına babasına bile söz edemiyordu. *Neberr!*

Bir hafta sonra Leibich yenilgiyi kabul etmek zorunda kalıyordu. Yardıma çağırdıklarını kutsal kitabın sayfalarındaki eski yerlerine göndermekten başka yapacak bir şey yoktu. Hiç biri, öykülerini dikkatle dinlemesine karşın, Moişe'nin üzerinde bir etki yapmamıştı. Bir kez olsun bir soru sormadı. Buna karşılık Leibich sözünü bitirir bitirmez lafı hemen kendisi kapıp Hitlercik'i anlatmaya başlıyordu. Zihnine girmişti bir kez, üzerinde dilediği gibi hüküm sürüyordu. Dikkatini bir tek o uyandırıyor, hayalini bir tek o işletiyordu.

— Zavallı Moişe, beni Hitlercik'ten söz ettirip anısını tazelemek istiyorsun. Dilerim, tüm dişleri dökülsün de yalnız bir tanesi kalsın ve gece gündüz ağrısın! Ne kadar şlomaz'l imişim ben. Bunca nefesi boşuna tükettik: Annen bana kızmakta haklı. Seni gidi yumurcak seni, iyi işlettin beni, ha? Buraya gelişin hep onun için.

Moişe karşılık vermiyordu ama ne kadar hoşlandığı gözlerindeki kurnaz parıltılardan okunuyordu. Hakkında kötü de konuşsa, ihtiyar kunduracı ona böylece can vermiş oluyordu. Musa, Davud, Esther... Masal bunlar! Oysa, yalnızca bir anı kalıbı içinde de olsa, Hitlercik yaşıyordu. Mersi, Mösyö Leibich!

«İhtiyar sıfırı tüketti,» diyordu kendi kendine. Bocalaması hoşuna gidiyordu. Sigalli küçük arkadaşından sırf onu kızdırmak için söz açtığı bile oluyordu. Bazı günler daha da ileri gidiyor.

Adamcağızı üzmek için sarı valizi açıp içindeki hazineyi, «museum»un az bulunur parçalarını göstermesini istiyordu. Leibich önce sadece yüzünü buruşturmakla yetiniyordu. Ama Moişe üsteliyor, meramına ermek için ayak diriyordu. Bir seferinde kunduracı, tiyatro oyuncuları gibi, elindeki pabuçla konuşmaya başladı:

— Ey eski, delik pabuç, lütfen söyler misin bana, şu çocuğa ne diyeyim? Beni işimden alıkoyuyormuş, daha bir sürü derdim 'varmış, başım ağrıyormuş, hepsi vızgeliyor buna, tek isteği o tüm etleri didik didik olası Adolf Hitler'den söz açmam. Her akşam gelir, aynı şeyi ister. Biliyorum nedenini. Onu iten Hitlercik, çünkü patronundan haber almak istiyor, sabırsızlanıyor. Şimdi yine kim bilir nasıl bir kötülük hazırlamakta, kölesi Moişe'ye neler yaptıracak kim bilir! Yeni kurbanı kim olacak acaba? Belki de ben! Ah, delik pabuç, ne kadar patavatsızlık etmişim, otuz yıl önce Hitler'i tanıdığımı söylemiş olmakla. Sence bütün o anlattıklarımın yalan olduklarını söylemek için vakit geçti mi dersin? Viyana'ya ömrümde ayak basmadım, belki de rüya görmüş olacağım. Hitler'i herkes gibi ben de yalnız sinemada gördüm. Doğru değil mi, ihtiyar Leibich ile yaşıt olan eski pabuç?

Moişe kunduracının sözlerine gülüyordu, oysa sesindeki acılığı duyup düşünmesi gerekirdi. Öyle yapmaması bir yana, istediğini elde etmek için adamın üstüne düşüyordu. Ama Leibich, bir gün öfkesini tutamadı.

— Canımı sıkmaya başladın küçük. Ne diyeyim sana? Senin yaşında bir çocuğun konuşacak

başka şeyleri olmalı. Hitler, hep Hitler, sonra yine Hitler! Hiç bana sinema artistlerinden, okuduğun kitaplardan, okulda neler yaptığınızdan, futboldan, bisikletten filan söz etmiyorsun. Diyelim Laurel-Hardy'nin, Florelle'in, Danielle Darieux'nün son filmleri. Ya Mickey? Bana yeni bir öyküsünü anlatsan ya.

— Bunlar çocukça şeyler, diye cevap verdi Moişe, küçümseyerek. Ben öyle şeyler okumuyorum artık.

— Vay, kerataya bak. Ya Hitler olacak, ya Hitlercik değil mi? Usandım artık, haberin var mı? Senin yaşında, dokuz yaşında bir çocuğa göre şeyler değil bunlar...

Öfkeden mi kekeliyor böyle. Sözleri zorlukla çıkarıyor sanki, elini kolunu sallıyor.

— Bu işe bir son verelim artık. Bak sana söyliyeyim Hitler ile Hitlercik'in ne olduklarını... Kaka! Evet, kaka! Duyuyor musun küçük budala! Hitler kaka, Hitlercik de öyle, o da kaka. Kaka, kaka! Püff! Amma da pis! Kaka, yani bok, *dreck, scheiss, guvno!* kafaları bok tulumu!

Leibich birden durup baktı, Moişe'nin benzi solmuştu. Hatta neredeyse hıçkırıklarla boğulacaktı, çenesi titriyordu.

— Kaka, kaka! Benimle bir bebe ile, küçük bir çocukla konuşur gibi konuşuyorsunuz. Niçin?

Bir anda birbirlerinden çok uzaklara düşmüşlerdi. Aralarında açılan boşluğu doldurmaya bir okyanusun suları yetmezdi. Konuşma durmuştu. Moişe küçük düşürülmüştü, anaokulu çağına indirilmişti, kendini o kadar küçülmüş görüyordu ki, bir sıçan deliğine bile, başını eğmeden gi-

rebilirdi.

Kunduracı bu kadar sert davrandığına çoktan pişman olmuştu, sırıtmaya çalışıyor, kendi yüzünden kesilen konuşmaya yeniden başlamak istiyordu. Aralarındaki sessizlik ağırdı. Bu sessizliği kıran Moişe oldu:

— Siz... Siz bir ihtiyar, çok ihtiyar... Evet, bir ihtiyar budalasınız!

Kapıyı hızla vurup çıktı, arkasına bakmadan Haies sokağına kadar koştu. Leibich yetişebilir miyim diye bir on metre kadar peşinden koştu ise de önce uzaklaşmasını sonra da gözden kaybolmasını izlemekten başka bir şey yapamadı. Homurdana homurdana dükkâna döndü. «Fransız atasözü doğru söylemiş,» diyordu kendi kendine, sözün doğrusu çocuk ağzından çıkar. Kendi kendine kızdığından tezgâha çivi çakmaya başladı, arkasından eline bir pabuç alıp çekiçle dövdü, pabuçluktan çıkıncaya kadar vurdu. «Evet,» diyordu, çekiç vuruşları ile tempo tutarak; «Ben, ihtiyar bir budaladan başka bir şey değilim.» Bir daha ne zaman görebilecek Moişe'yi? Çocuğu küstürmüştü, bir daha dükkâna ayak atmayacaktı. Çocuğun onuru ile oynamıştı.

Günlük yaşamında, bu çocuk kaç aydan beri önemli bir yer tutmuştu. Dükkânın kapısı açıktı, içeriye temmuz güneşinin acı ışığı doluyordu, ama bu dükkân hiç bir zaman bu kadar karanlık, bu kadar sevimsiz olmamıştı.

Moişe ertesi gün ve daha ertesi gün görünmedi. Sokaktan bir çocuk sesi gelse yüreği oynuyordu. Dükkânın kapısında her zamankinden daha uzun kalıyor, gözlerini kırpıştırarak, sokağın iki

ucunu gözlüyordu. Birkaç kez Moişe'nin ana-babasını gördü, hatta az daha «Moişe nasıl?» diye soracaktı. Ama utandı, soramadı.

Bir hafta sonra Moişe'nin kendisine görünmek istemediğini anladı. Peki eve nasıl gidiyor? Lleibich'in dükkânı ağzına kadar doluydu ama ona boş görünüyordu.

Başka nedenlerle de olsa Moişe de büyük bir boşluk içindeydi. Küskünlüğü altı günden fazla sürmedi. Kunduracı ile saklambaç oynamak onu eğlendirmiyordu. Ayrıca ona görünmemek kolay bir şeydi. Gözleri iyi seçmiyordu. Kaç kez ta burnunun dibinden geçtiği halde görmemişti.

Pekâlâ farkında; Leibich olmadı mı Hitlercik de gözden siliniyor, anısı geçmişin sisleri arasında ufalanıyor «Moişe-Palas»ın perdesinde bile şöyle böyle görünüyor. Hitlercik elden gidiyordu, onu tutamıyordu.

Yeniden buluştukları zaman birkaç dakika sessiz durdular. Leibich havadaki sıkıntıyı dağıtmak istedi.

— E, artık küs değil misin ihtiyar Leibich ile?

— Hayır, değilim. Ya siz?

— Ben? Ben neden dargın olayım ki?

— Geçen gün söylediğim için...

İkisi birden güldüler. Buluşmuş olmaktan mutluydular.

Leibich hemen konuya girdi.

— Aslında sen haklısın. Kimi zaman ben de diyorum kendi kendime sen ihtiyar bir *...mişigner'sin* diye. Böyle densizlikler yaptığım zaman bana kızmamalı. Çünkü ben yaşlandım küçük. Nasıl anlatmalı bunu sana? Bir zamandan beri ken-

dimi üç bin yaşında duyuyorum. Yahudi ırkı kadar yaşlı. Sanki ta Musa zamanında çölde dünyaya gelmişim. Üç (bin yıl, oldukça ağır, omuzlarım için. Bir Yahudinin ihtiyarlığı budur belki de. Ama sen buraya benim bu saçma sapan laflarımı dinlemeye gelmemişsindir...

Kalktı, sarı bavulu getirip tezgâhın üzerine koydu.

— Hazineyi görmek istiyor musun?

— Bilmem. Bu gün görmesek de olur.

— Bırak şimdi numarayı. Yalnız bu eşyalar için sana baştan haber vereyim... bütün bu Hitler anılarını çöpe atacak gibi oluyorum. Yok, senin yüzünden değil. Son günlerde epeyce düşündüm, bana düşünecek vakit vermiştin, şunu anladım ki onu fazla düşünüyorum. Boyuna ya onun yazdıklarını okuyorum ya da onun için yazılanları. Büyülenmiş gibiyim, bir yılan gibi gözümü alıyor. Bir türlü elinden kurtulamıyorum. Hitlercik'ten sözettiğin zaman, seni anlayabilecek birisi varsa o da benim. Bu şeytan içime işlemiş. Bana ihtiyar kaçık diyen yarneh'ler haksız değiller.

Moişe şaşırmış, üzülmüştü. Leibich'in sözlerini dinlerken; «Acaba benimle eğleniyor mu?» diye düşündü. Zaten sözlerini de iyice anlayamıyordu. «Büyülenmek» sözünün anlamını bilmiyordu. Adamcağız o kadar yılgın görünüyordu ki, onun artık Adolf Hitler'e keyfini kaçırmamaya yemin etti. Ertesi gün kendi Hitlercik'inden bile sözetmedi.

Sonuç belirmekte gecikmedi. Bu sefer Hitler'i —hem gerçek Hitler'i, hem de rakibini— ortaya

çıkaran kendisi oldu.

— Sen küçük, arada sırada Hitlercik'i anlatabilirsin. Herkese kendisininki. Ama ben... Benimki seninkinden daha beter. Bir bilsen ıbu alçak yüzünden nice gecelerim uykusuz geçiyor. Uyuyabildiğim zaman da rüyamda yine onu görüyorum. Hep aynı rüya. Viyana sokaklarında yürüyorum, bir de bakıyorum arkamdan birisi koşuyor. Hitler bu, beni tutmak isteyen. Tuttu mu boğmaya kalkıyor. Bağıra bağıra uyanıyorum. Bu rüya, bir uyarı gibi geliyor bana. Sık sık hep aynı rüyayı görmek boşuna olmasa gerek. Bir nedeni olmalı...

— Ben hiç Hitlercik'i rüyada görmedim.

— Şansın varmış. Hele o senin koruyucu meleğin olduktan sonra. Böyle bir ayrıcalıkla, bir Nazi tarafından savunulmuş olmakla hangi Yahudi övünebilir? Senin hesabına sevindim küçük, çok sevindim.

Moişe böylesine bir değişikliğin nasıl açıklanabileceğini soruyordu kendi kendine. Leibich Hitlercik'i kötülemiyordu artık. Tersine.

— Çatmayacağım artık ona, inan olsun, diyordu.

Zavallı Leibich, pisliğini Hitlercik'e de bulaştırmış olduğu Hitler kakasını unutturmak için elinden geleni yapıyordu. Moişe ile arayı bozmamak için böyle bir şey söylememeliydi. Çok patavatsızlık etmişti. Deney eksikliği 'belki de. Bir çocukla nasıl konuşulur, bilmiyordu. Üstelik sevimli de bir çocuk, insanın içine dokunuyor. Sahiden çocuk mu? Bakışında hem bir öğrenci saflığı, hem de büyük adam bilmişliği, hatta bir yalvaç bil-

geliği okunuyordu. Yoksa o da mı üç bin yaşındaydı?

Ertesi gün öbür öğrencilerle birlikte toplu olarak tatile gideceğini söylediği zaman ihtiyar kunduracı üzülmüş görünmedi.

— Ah, bana söylememiştin. Nereye gidiyorsun?

— Deniz kıyısına, Berek-plage'a.

— Ne kadar kalacaksınız, üç hafta?

— Hayır, altı hafta. Bütün tatil oradayız,

Leibich sorsam mı sormasam mı gibilerden duraladı.

— Şimdi kiminle konuşacaksın Hitlercik'i?

— Kimseyle! Bu ikimiz arasında olan birşey.

Kunduracı sevindi.

— Haklısın. Ben bu gizliyi açığa vurmam. Bir sen biliyorsun bir de ben. Ayrıca bir kaç hafta için de olsa onu unutmuş olursun.

Moişe'nin aklı başka yerdeydi şimdi.

— Bu kez yüzme öğreneceğim. Bazı yerler derin oluyor, su insanın boyunu geçiyor, kovayla su yutuyorsun...

Hitlercik boğuluyor, şimdiden kafasını dolduran suların altında kaldı bile. Moişe, hiç birisi kendi küçük Führer'i ile ilgili olmayan bir düşünceler dalgası içinde, şimdiden kumların üzerinde koşuyor, deniz kabukları topluyor. İşte şimdi dokuz yaşını bulabildi diye düşünüyor Leibich, şimdi kurtuldu hayaletlerden, şimdiden denizle güneşle tunçlaşıyor, sıcak kumun kokusunu dolduruyor ciğerlerine.

İhtiyar kunduracı Tanrıya inanmaz. Ama Moişe dükkândan çıkar çıkmaz bir dua yükseliyor

dudaklarının ucuna. Kendisiyle alay ediyor. Şimdi de duygusallığa mı düşüyorsun koca moruk? Onu görmeyeceğim haftaların acısı şimdiden çöktü yüreğime. Ne ilgim var bu çocukla, niye bağlandım böyle ona? Birtek bana dostluk göstermesi, bana güvenmesi, güneşe konmuş buz gibi çözülüvermeme yetti de arttı bile. Bu yaşta tam sana göre bir iş koca bunak, koca şlomaz'l.

Birden farkına vardı, eli dizindeki pabucu okşuyordu. Güldü, pabucu karşı duvara fırlattı. O günkü işlerini yüzüstü bırakıp dükkândan çıktı. Bir daha dönmemek üzere kaçıyormuş gibi zor bir duygu çökmüştü yüreğine.

4
HİTLER

Altı hafta sonra Paris'e döndüğünde hava kapalıydı. Her ne kadar köpüklerini kumsala yayan dalgaların biteviye sesi henüz kulaklarında ise de, bu bulanık gökyüzü hayale yer verir gibi değildi. Sabahları tersine accent cirgonflexe'ler gibi uçuşan martıların gökyüzüne gerdikleri mavi perde, rüzgârda süzülen uçurtmalar yoktu artık. Tatil bitmişti.

Moişe'nin bu ikinci uzun ayrılışıydı mahalleden Moişe pek şaştı bir değişiklik göremeyince. Sokaklar, yine aynı sokak, değişen birtek sinema afişleri. Üst yanı nasıl bıraktıysa öyle. Daha dün gitmiş gibi oldu.

Şimdi farkına varıyordu, Paris'in özel bir kokusu vardı, hele metro girişlerinde. Tatlı tatlı içine çekti bu kokuyu, mahallesi ona: «Hoş geldin,» diyordu. İşte şu her zamanki tozlu camekân, şu yıkık çit, şu sokağa taşmış yapı iskelesi; başka bir camekânda bir süs eşyası, duvardaki yazı, çiçek saksıları ile gizlenmiş kapıcı penceresi.

Herşey bildik bir dille konuşuyor onunla, yeniden tanımağa başladığı kentin öbür seslerine göre daha sessiz bir konuşma. Birbirine çarpan çöp kutularından çıkan sesler, ağır arabalar çeken atların nal şakırtıları, pazar satıcılarının birbirine karışan, sözü anlaşılmayan bağırtıları, pencerelerden sarkıp çocuklarına seslenen anaların ulumaları, bir kaldırımdan öbürüne bağıranların sesleri... Passage Dieu'den geçerken bile üzerinden atamamış olduğu tuhaflık bu birtek sabahın içinde eri yip dağılmıştı.

Evin odaları şimdi daha küçükmüş gibi geliyor Moişe'ye, ama onun kendisine baktıkları zaman yüzleri bir sevinç ışığı ile aydınlanan Tateh ve Mameh arasında, kendini mutlu bulduğu tek yer bu ev. «Ne güzel çocuk bu bizim Moişiniu,» diyorlar. «Deniz havası yaradı, yanakları doldu zengin çocuğu gibi güneş yanığı oldu.» İyiydi ev içi, sıcaktı, hele yağmurun kaldırımları ağlattığı günlerde.

Jeannine biraz soğuk durdu bu kez, eh ne yapalım, öyle olsun, o çırpı bacaklı kızın *tsikeh zis* öpüşleri varsın olmayıversin; Bernard Vogel'in derisi kendisininki kadar yanmamış. Bir tek Leibich kalıyor. Güzel, güneşli tatil günlerini ona anlatarak yeniden yaşamak isteği ile dükkâna gitti.

İlk olarak o kuvvetli pabuç kokusu vurdu burnuna. İçinde hepsi de bu özel Leibich kokusuna batırılmış bir çok anı uyandı. İhtiyar kunduracıdan da umduğu ilgiyi göremeyince şaşırdı. Nasıl yüzdüklerini, kumsalda nasıl deliler gibi koştuklarını, geceleri nasıl bir ağızdan türküler söylediklerini üstün körü dinlemişti. Dalgın görünüyordu. Başını iki elinin arasına almış, parmakları ile durmadan şakaklarını oğuşturuyordu.

— Darılma bana küçük, korkunç bir başağrısı yapıştı, geçmek bilmiyor. Seni pek iyi karşılayamadım, oysa hep bu günü düşünüyordum. Başka birgün yine anlatırsın bana bunları, olur mu?

Moişe kapıya doğru yürürken Leibich omuzunu tuttu.

— Hitlercik'ten hiç söz etmedin. İlk olarak beş dakika onun adını anmadan durabildin. Aferin, aferin! Sonunda unuttun demek?

Sahi, diye düşündü, biraz da şaştı. Daha altı hafta önce, çocukların, ana-babaların bağırtıları arasında trene binerlerken onu aşağıda unutmuş olmalıydı. Sigal'siz ayrılmışlardı birbirlerinden, mendil bile sallamamışlardı.

— İyi küçük, böyle olduğu iyi. Çok sevindim. Deniz havası sana yaramış. Yüzünden sağlık taşıyor. Annen baban da sevinmişlerdir. Şimdi koş onların yanına. Eğer bu Hitlercik yine canını sıkmağa kalkarsa karışmam, bu sefer karşısında beni bulur. Bunu böyle bilsin.

Gülümsemek istedi, beceremedi, yalnız yüzünü buruşturmakla kaldı. Moişe o zaman farkına vardı, kunduracı bu altı hafta içinde çok yaşlanmış, âdeta çökmüştü.

Leibich'in hali ertesi günler daha da içler acısı oldu. İhtiyarın içinde birşey kırılmıştı sanki, 'beli bükülmüştü. Sürekli başağrılarından yakınıyordu ama doktora görünmeye de yanaşmıyordu.

— Ne olacak görüneceğim de? Ben hapı yuttum küçük, benden hayır kalmadı. Hep bu başağrıları yüzünden. Bir zamandan beri garip şeyler oluyor kafamda. Artık inandım, hep o namussuz vuruyor kafama. Bir saniye yakamı bırakmıyor.

— Kim bırakmıyor?

— Kim olacak? Aylardan beri kimden konuşuyorsak o. Adolf, Führer. Hitlercik onun yanında hiç kalır. Bilmeyen, duymayan kalmadı. O da zaten tüm dünyaya kendini göstermek, sesini duyurmak için herşeyi yapıyor. Ağzından Yahudiden başka laf yok. Ama artık sana bunları anlatmanın yeri değil, sen kurtuldun. Hadi küçük, git arkadaşlarında oyna. Senin yaşında insan o kadar hızlı koşar ki *tsures'ler* peşinden yetişemezler.

Tsures'ler bana yetişemezler diyebilirdi Moişe, ama Adolf Hitler ile iş başkaydı, o her zaman yetişiyordu. Ondan kurtuluş yoktu. Tatilden döndüğünden beri onunla daha sık karşılaşıyordu. Bir yandan gazeteler, dergiler, 'öbür yandan sinema afişleri. Duvarlarda yazılar belirmişti, kimisi yaşasın diyor, kimisi kahrolsun diyor, bok diyor, kenef diyor. Ama en çok konuşmalarda, tartışmalarda meydana çıkıyor, herkes sabah akşam sanki onunla berabermiş gibi yalnız onunla uğraşıyor. Okulda bile, çocuklar, öğretmenler hep onu konuşuyorlar. O kadar ki, bir sabah yeni öğretmeni ödev konusu olarak onu verdi. Niye Adolf Hitler, okul programına da alınmasındı?

Kasına ayında bir sabah Tateh, eline *Ce Soir* gazetesini tutuşturup bir yazıyı okuttu. Nuremberg'deki dev bir Nazi mitingi anlatılıyordu. Gazetecinin pek şaşırtıcı dediği olayı okurken toplantının yapıldığı staddaki havayı kendisi de oradaymış gibi yakından duyuyordu. Üzerine pek yakından tutulan iki yüz projektörün ışıkları, içinde Adolf Hitler; önünden yüz bin kara gömlekli asker akıyor. Sayılamayacak kadar çok bayrak, diyor yazar, belki yirmi bin, rüzgârda çırpınıyor, stadyum çok renkli bir deniz gibi dalgalanıyor.

— Neler söylemiş Moişe, Yahudilere mi çatıyor yine?

Moişe birtek kaz adımı ile Nuremberg'den Oharonne'a atladı. Başını kaldırdı.

— Parasite diyor Tateh. Parasite ne demek? Hitler Yahudiler için pis parasite'ler diyor.

— Parasite mi dedin? Bilmem. Hitler'in ağzından çıktığına göre kötü birşey olmalı. Sözlüğe bakarsın sonra...

— Parazit, smarazit, diye söylendi Mameh. Dilerim kolera olsun da canı çıksın...

— Kolera kolerayı öldürür mü, diye karşılık verdi, acı bir sesle, Tateh. Almanyadakilerin hepsi hasta zaten. Birenbaum'un yeğenlerinden birisi gelmiş Frankfurt'tan. Fransa'da bile kalmak istemiyormuş. Ona kalsa Avrupa'nın hiç bir yerinde Nazilerden kurtuluş yok. Bir Yahudi için Avrupa'nın her yeri Berlin'e yakın, hem de çok yakın. Onun için dünyanın öbür ucuna, ta Avusturalya'ya kadar gidecekmiş. Elinden gelse aya uçacak. İnsan ne düşüneceğini şaşırıyor. Her yerde yalnız bu konuşuluyor, işte, sokaklarda, Pletz'lde, dük-

kânlarda hep bu lakırdı. Umacının gerçek amacı ne, herkes hu soruyu soruyor.

Ertesi günler Reunion meydanında Moişe de aynı şeyi görecekti. Yahudileri hiç bu kadar telâşlı görmemişti, Yüzlerde tedirginlik ve korku okunuyordu. En az karamsarları olan İstik Brenbaum, Thorez'in, Cachin'in, Duelos'un «Partail» ine olan güvenini belirtmek için ne kadar yırtınsa da öbürlerini yatıştıramıyordu. Bir başka' komünist militanı olan Vladek bile eskisi gibi güvenli değildi. Nazi görüşleri tüm Avrupa'yı sardı diyordu. Kim düşünecekti Alman Yahudilerini bekleyen korkuyu? Öbür ülkelerdeki Yahudilerin başınada aynı şey gelecekti. Ona göre, Hitler, Göring ve Goebbels Fransa'ya savaş açmaya hazırlanıyorlardı.

Bir başka grupta nazizmin, güçlü bağlaşık ülkeler birliği karşısında fazla tutunamayacağı ileri sürülüyordu. Gazetelerde yazılanlara bakarak şunun şu kadar tümeni, şu kadar uçağı, tankı, gemisi var diye hesaplar çıkarılıyor, karşılaştırmalar yapılıyordu. Führer daha baştan hapı yutmuştu. Ve sanır mısınız ki, mon cher Avrorı, Alman halkı daha uzun süre tereyağı yerine top yemeğe katlanacaktır? Ben korkuya kapılmayı doğru bulmuyorum. Ayrıca iyi haber alan kaynaklardan öğrendiğime göre anti-nazi Almanlar, ki onlar da var elbet, Führer'i ve yardakçılarını devirmeğe hazırlanıyorlarmış.

Ama ileriye bakıp da korkmayan yalnız küçük bir azınlıktı. Öbürlerinin gündelik *tsures*'lerine, birkaç haftadan beri, bu ne olduğunu iyice kestirilemeyen ama yine de haberleri olması gereken korku ekleniyordu. Bu, babaları tutmuş gibi, sabah akşam, yürek donduran isterik bir sesle Yahudilere sövüp sayan adamdan korkuyorlardı.

Moişe oyun arkadaşlarından ayrılarak bu gruplardan birine yaklaşıyor, ayak parmaklarının ucunda yükselerek, konuşana bakıyor ve dinliyordu. Arada bir sertçe iterek ne işin var burada, git arkadaşlarınla oyna, diye çıkışıyorlardı. Ama Moişe biraz ötede başka bir yarık buluyor, oradan dinlemeğe başlıyordu.

En çok, konuşanların yüzleri ile ilgileniyordu. O kadar dikkatle bakıyordu ki, kısa bir süre sonra söylenenleri işitmez oluyordu. Sözler bir ses zinciri halinde uzuyor, sürekli, tuhaf bir gürültüye dönüşüyor, anlamlarını yitiriyorlardı. O zaman baktığı adamın neler söyleyebileceğini çıkarmağa çalışıyordu. Bu biraz da başkasının özel sinemasına girmek, gibi birşey oluyordu. Ve film yalnız Hitler'i gösteriyordu, bir tek onu, her zaman onu.

Bir akşam gözleri pırıl pırıl yanarak boyuna birbirleriyle çekişen, Hitler adını bir lastik top gibi ağızdan ağıza atan büyükleri dinlemekten usandı. Duygusu çukulata ya da şekeri fazla yediği zaman duyduğu bulantı gibi birşeydi. Söz hazımsızlığı mideye dokunmazdı. Ama Hitler, Göring, Goebbels, Rudolf Hess, nazizm, ırkçılık lafları, işkence hikâyeleri mide bulandırmaya başlamıştı. Öğrenci dilinde; «Bıktım artık, tümünün içine sıçayım», denilen şeydi bu.

Meydanda toplananlar arasında ana-babasını göremeyince eve gitti. Tateh'in romatizmaları depreşmiş, evden çıkamamışlardı. Ya evde ne yapıyorlardı, Moişe kapıyı açtığı zaman, ne konuşuyorlardı? Onu konuşuyorlardı. Mameh her zaman-

ki gibi Adolf Hitler'i kalaylıyordu. Bildiği tüm bedduaları, ilençleri, sövgüleri tükettiğinden yenilerini üretiyordu.

Birşey söylemeden öbür odaya geçip kulaklarını tıkadı. Ne oluyor bu insanlara, ana-babası, Leibich, mahallenin tüm Yahudileri, okuldaki öğretmenler bir Führer tutturmuşlar, yalnız onunla uğraşıyorlar? Bıktım artık, usandım bu Hitler'den, Hitlercik'ten.

Eski kitapları, dergileri, Robinson'u filan karıştırdı biraz. Oyalanamadı, hep taklit seslerle konuşan bu serüven kişilerinden de usanmıştı. «Splaf», «smoock», »Floteh», «strump» yapan bu kahramanlar, ona ilk kez olarak, ancak küçük çocukların ilgisini çekebilecek kadar gülünç göründüler. «Sblang», «omph», «grr»! Sanki yeğeni Froym'un ana-babası gibi tümü de Polonya dilinde konuşuyorlardı.

Dergileri, kitapları bir yana atıp belki Führer'in yakasını bırakmışlardır diye içeride konuşulanlara kulak verdi. Birden birbirlerinin sözünü keserek bağrışmaya başlamışlardı, yine bir çekişme vardı, Moişe, ne oluyor diye öbür odaya koştu.

Tateh ve Mameh çocuklarına aldırmadan birbirlerine veriştiriyorlardı. Yine Adolf Hitler'in yüzünde mi? Hayır, değil. Moişe çekişmenin nedenini anlayabilmek için ortalığın yatışmasını bekledi. Tartışma başladığı gibi ansızın bitti. Tateh açık seçik, tane tane konuştu:

— Bu evin başı ben miyim değil miyim? Bana sormadan böyle bir şey yapamazsın, Yine söylüyorum, dört yıl önceki gibi yine veresiye eşya almak istemiyorum. Senetleri ödemek için neler

çektiğimizi unuttun mu? İş azaldı mı yine aynı duruma düşeriz...

Mameh de aynı tonda karşılık verdi.

- İyi iyi, anladık. Bağırmadan konuşamaz mısın sanki? Bağırdığın zaman o deliye benziyorsun, Nuremberg'deki korkuluğa.

Bu sefer Moişe-Palas özel bir gösteriye sahne oldu. Nuremberg stadının podyumunda Tateh duruyordu, bir bayrak denizi karşısında, ağızından tükürükler saçarak haykırıyordu. Birdenbire kolunu uzattı: «Sigal, sigal! Nazi Almanyası, Mameh'in Levitan'dan veresiye mobilya alıp aile ekonomisini yıkmasına izin vermeyecektir. Önce top! Divan, yatak ve iskemle ondan sonra...» Duyguları gıcıklamasını bilen şeflerinin karşısında binlerce gırtlaktan bir bağırtı yükseldi: «Sigal Tateh sigal!»

Komik bir film. Moişe'nin hoşuna gitti. Ama kendi kafasının içinde Hitlercik'in hangi koşullar altında doğmuş olduğunu düşününce yüzündeki gülümseme yitip, gitti. Böyle birşey, düşünülemeyecek kadar gülünçtü. Her halde Tateh olamazdı. Belki Adolf Hitler'in yakasını bırakmadığı, kafasına kafasına vurduğu, özellikle geceleri uyutmadığı Leibich olabilirdi. Yine yüreğine bir sıkıntı oturdu ve ertesi gün tezi yok, gidip kunduracı ile konuşmağa karar verdi.

Leibich başını tezgâha dayamış uyuyordu. Uyandırmak istemedi. İhtiyarın ağzından bir inilti çıkıyor, omuzlan inip kalkıyordu. Moişe gerisingeriye, kapıya doğru çekilirken başını kaldırdı. Arkasında birini durduğunu sezince, yerinden sıçradı.

—¡ Ah, sen miydin küçük? Uyuyakalmışım, çok oldu mu geleli?

Birkaç gün öncekinden daha da yaşlıydı. Yüzünün kırışıkları derinleşmişti. Gözlerindeki alaycı parıltı sönmüştü.

— Ne kadar yorgunum bilsen. Azıcık uyuyabilseydim! Dün gece gözümü kırpmadım. Hoşuma gitmiyor bu. Doktora bir görünmeli.

Dükkânın içi kadar karanlık ağzını açarak üstüste esnedi, gözlerini şakaklarını oğuşturdu.

— E, ne var ne yok bakalım prens?

— Herkes Hitler'den söz ediyor, herkes. Bizim evde bile. Hatta Mameh, Tateh'e dedi ki...

Moişe duraksadı, sonra Leibich'e söylemekten vazgeçti.

— E, küçük, ne diyordun?

— Hitler'den çok korkuyorlar, herkes korkuyor.

— Ama sen korkmuyorsun değil mi? Hatta belki hoşuna bile gidiyor, evet evet, pekâlâ belli işte. Zavallı Leibich ondan başka birşey düşünemiyormuş, ne çıkar. Benim de, bir çok Yahudi gibi uykularım kaçmış kime ne! Doğrusu bu çocuklara hiç aklım ermiyor. Bu kadar kısa zamanda ne kadar da değiştin. Deniz kıyısından döndüğünden beri artık aynı insan değilsin.

— Beş santim boy attım ve Mameh bana yeni bir çift kundura aldı. Eskileri küçülmüştü, ayağımı sıkıyordu.

Leibich'in yüzü güldü. Moişe'yi sevgiyle bakıyordu.

— Büyüdün sahiden. Artık sana küçük diye seslenmek olmaz. Koskoca adam oldun.

Elini sertçe sallayıp tezgâhın üzerindeki pabuçları ve kunduracı takımlarını süpürdü, yere attı. Bir daha esnedi.

— İşte görüyorsun herkesin ağzında bu nalet Hitler adı. Çocuksun ama sen de anlıyorsun nedenini. Neler yazdığını okudum sana, neler yapabileceğini anlattım. Büyükler senin gibi değil, onlar korkuyorlar. Hele Yahudiler. Korkmakta haklılar.

— Ama Hitler Almanya'da, burası Fransa. Burada birşey yapamaz ki, ne hakkı var...

Leibich bir öksürük nöbeti ile sarsılmaya başladı. Yoksa gülüyor muydu?

— Neye hakkı yok? Buraya gelmeye mi? Senin gözün bir şey görmüyor, ya gösterirsem sana onun buraya çoktan gelmiş olduğunu? Unutmayayım diye yazmıştım hepsini...

Dükkânın dibine doğru yürüdü, bir sandığın içinden birkaç gazete, bir de kabı yırtık bir defter çıkardı.

— Gazetelerden birkaç parça kesmiştim. Bu da Alphonse de Châteaubriant adında birinin kitabından alınma.

Moişe bilgisini gösterme fırsatı çıktığı için mutlu, atıldı:

— Bize ondan bir parça yazdırmışlardı. Bretagne'da otururdu ve...

— Bu o değil. O senin dediğin başka. O Châteaubriand geçen yüzyılda yaşadı ve şimdi sana okuyacağım gibi şeyler yazmadı. Şimdi dinle bak, uzun değil...

Hitler'in bir eli, bildiğimiz biçimde, halk yığınlarına uzanıp selamı verirken, öbür eli, bakışın

uzanamadığı katlarda Tarının eline satılmaktadır.

Leibich sustu, gözlerini Moişe'nin gözlerine dikti.

— Anlayabildin mi? Hitler ile Tanrı, iki eski arkadaş gibi, el sıkışıyorlar. İnanılır gibi değil, değil mi? Ve bunu yazan da bir Fransız (*).

Defteri, iki, zamanlı bir müzik temposu vurur gibi sallıyordu. Öfke ile yorgunluk arasında bocalamaktaydı. Azğı acı bir gülümseme ile büzüldü.

— Bana inanmayacaksın, Ama olaylar beni haklı çıkarırlarsa, Fransız okullarında o senin bildiğin Châteaubriant'ın değil bu Châteaubriant'ın yazdıklarını okutacaklar. Ah, daha niceleri var senin gibi, şeytan götüresi Hitler'in buradan uzakta, binlerce kilometre uzakta olduğunu sanıyorlar. Büyük yanlış, çünkü o çoktan geldi buralar, aramıza girdi, bir çok Fransızın yüreğine yan gelip yattı. İşte Cagoulardlar. Duydun mu bu Cagoulardları? Dünkü gazetelerde vardı. Hepsinin yakalanmadığına kalıbımı basarım. Bunları Hitler oynatıyor, onlar da Hitler'in elini Tanrının tuttuğuna inanıyorlar. Naziler buraya gelecekleri zaman işte bunlar, Albay de La Rocque, Jacques Doriot, Chiappe, Flandin, Maurras gibileri ve bunlar gibi sağcılar ve faşistler açacaklar Fransa'nın kapısını, ardına kadar, Nazilere. Hitler bunların içine girmiş, onların gözleri ile görüyor, onların söylevlerinde konuşuyor. Yakında harekete geçecekler ama asıl harekete geçecek olan o alacak. Senin Hitlercik'in yaptığı gibi. Bu da öyle.

(*) Alphonse de Châteanubriant (1877-1951). Fransa Alman işgalinde iken la Gerbe adında bir haftalık yayınlıyor, Almanlarla İşbirliği yapıyordu. Kurtuluştan sonra ölüm cezasına çarptırılan vatan hainlerindendir. Avusturya'ya kaçmış ve orada ölmüştür, (çevirenin notu).

Yorgunluğunu ve baş ağrılarını unutmuş gibi görünen Leibich'in etkisi altında kalan Moişe, birşey soracak oldu ama vakit bulamadı. İhtiyar sinirli sinirli defterini karıştırdıktan sonra yeniden başladı.

— İşte bir tane daha. O da Hitler kadar seviyor Yahudileri. O da Boche değil. *Celine* adında bir Fransız yazarı. *«Bagatelles pour un massacre»* adındaki kitabını almıştım. Ben yalnız birkaç parçasını aldım. Daha böyle nice sayfaları var...

«Tüm Fransa'nın Yahudi dehasına parmak ısırması, Yahudi önünde secde etmesi gerek; yiyeceğini Yahudiden yemeli, içeceğini Yahudiden içmeli, parasını Yahudiye vermeli.»

Yine sayfaları çevirdi.

— Bu alçağın yazdığı kitabın bir başka özeti daha olacaktı...

Bu ara Moişe ağzını açabildi:

— *Celine* kadın adı değil mi?

— Kadın adı ama aynı zamanda Hitler ve Goebbels kadar Yahudi düşmanı olan bir adamın, bir alçağın da adı. Bu kitabı yazmak için kim bilir kaç para almıştır. Bak dinle, burası daha ilginç.

«Kısır, budala, yıkıcı, korkunç, kendini beğenmiş, sefih Yahudiler bugün aynı bayrak altında dünyanın fethini tamamladılar, en doğal coşkularımız tüm temel sanatlarımız canavarca ayaklar altında çiğnendi, hırpalandı, yok edildi.-»

Zavallı Moişe çoğunun anlamını bilmediği bir söz dalgası altında boğuluyordu. Berck-plage'da olduğu gibi bardak bardak su yutuyordu. Leibich ona soluk alacak zaman bırakmıyordu. O boyuna Louis-Ferdinand Celine'den, Brasillach'dan, Drieu la Rochelle'den sayfalar okuyordu.

— Bir de Hitler'in bizim için bir tehlike olmadığını söylüyorsun. İşte görüyorsun ki, o çoktan geldi. Askerlerini Fransa üstüne saldığı zaman yolu temizlenmiş bulacaktır.

— Ya uçaklar, tanklar ne olacak?

Moişe yenik düşmeyi kabul etmiyordu. Yedekte daha çok coşkusu vardı, Bayard vardı, Jeanne d'Arc vardı, Turenne vardı, Foch vardı. Toplar, havan topları, roketatarlar, mermiler...

— Keşke doğru olsaydı dediklerin küçük.

Leibich öyle derin soludu ki; Moişe, Avron sokağındaki garajın kapısında gördüğü lastik Michelin gibi şişeceğini sandı.

— Daha ne diyeyim Moişeciğim. Şunu bil ki, Hitler'in, Goebbels'in, Göring'in ağzından çıkan her söz, Fransa'da, milyonlarca yürekte yankılar buluyor, hele Yahudilerle ilgili sözler? Kana işleyen bir zehir gibi bu. En güzel örneği Hitlercik. Bir sabah derinin altında bir Hitlercik ile uyanıyorsun. Haberin bile olmadan bir faşist, bir Nazi kesiliveriyorsun. Dışarıdan bakan bir şey görmez, ama Hitler bir adam daha kazanmıştır...

— Ben Hitler'den yana değilim. Hitlercik varken bile Hitler'den yana değildim.

Moişe gücenmişti, dövüşecek gibi yumruklarını sıkıyordu. Leibich heyecanlandı, saçlarını okşadı.

— Sen mahallenin en ince çocuğusun. Duygulu, zeki, açık zihinli bir çocuksun. Her şeyi bilmek, öğrenmek istersin, hem de hemen. Senin Hitlercik tehlikeli değildi. O da senin gibiydi.

Birdenbire yeri göğü inleten acı bir ses duyuldu, sanki yüz bin köpek burnunu gökyüzüne dikmiş uluyordu. Moişe yerinden sıçradı. Leibich yatıştırmak ister gibi kolundan tuttu.

— Canavar düdükleri. Gazeteler saat ayarı için diye yazdılar. Bundan sonra her perşembe öğle üzeri ötecek. Ama bence bu halkı savaşa hazırlamak için uydurulmuş bir şey. Yukarıdakiler de anladılar durumu...

Korkunç hayvanlar şimdi son nefeslerini veriyorlardı. Uzun bir cançekişme içinde eridiler, duyulmaz hale geldiler, sokağın her zamanki sesleri işitilmeye başladı.

— Fazla canını sıkmadım ya? Sen geldin mi bana da biraz konuşma fırsatı çıkıyor. Artık semtime uğrayan kalmadı. Şuracıkta ölecek olsam kimsenin haberi olmayacak, bizim mahallenin Yahudileri başlarını çevirip bakmazlar bile. Bereket versin sen varsın küçük. Bana iyi geliyorsun, başağrılarımı filan unutuyorum. Dilerim; kem göz, karanlık bakışlarını senden yana çevirmesin.

Moişe gittikten sonra Leibich bir süre daldı. Pinekler gibi bir hali vardı. Birden bu yarı uyku halinden sıyrılıp sokağa fırladı. Sokaktan geçen bir kadın, onun, korkunç bir şeye bakar gibi, dükkânın dibine doğru baktığını gördü.

Tezgâhın başına dönerken, günışığı girsin diye dükkânın kapısını açık bıraktı.

— Aklımı oynatıyorum, dedi korkmuş bir sesle, deli oluyorum. Elden ne gelir!

1938 yılı Ocak ayının 25'inci günü uzun Flandin (*) kürsüye çıkarken benzi her zamankinden daha uçuktu ve komünist milletvekillerinin kendisine karşı nasıl bir gösteri hazırladıklarından haberi yoktu.

Komünistler hep birden ayağa kalkıp, kollarını ileri doğru uzatarak *Heil Hitler!* diye bağırdılar. Ertesi gün L'intransigeant gazetesi, komünistleri bunu Flandin'in pro-nazi tutumunu belirtmek için yaptıklarını yazdı. Leibich yazının çevresini kurşun kalemle çember içine aldı.

— Ne demiştim sana daha birkaç hafta önce. Şu Flandin alçağı ki, dilerim aptesi gelsin de apteshaneye yetişemesin, işte sandalye kapıyor. Bir değil, beş değil yüz binlercesi var onun gibi, hepsinin gönlünde bir küçük palavracı Hitler yatıyor, bir Hitlercik! *Sieg Heil Flandin!* İyi yakaladılar komünistler.

Leibich baktı Moişe kendisini dinlemiyor, dalmış gitmiş,

— Anneni o kadar merak etme küçük. Ağır bir hastalık değil, biliyorsun, çabuk düzelir.

Moişe sıkkın bir tavırla omuzlarını kaldırdı. Ona ne Flandin'in ya da başkasının Hitlerciğinden! Dünden beri aklı fikri anasında. Dün bir ara

(*) Pierre-Etienne Flandin. İkinci Dünya Savaşı öncesinde 'başbakanlık yapmış Fransız sağcılarındandır. Kurtuluştan sonra mahkûm olmuştur. (Çevirenin notu).

öldü sanmıştı. Çok uzun süren bir on dakika kendini yetim gibi duymuştu. Üşüyen yüreği hâlâ ısınmış değildi.

Okula gitmek için hazırlanıyordu. Annesi mutfakta idi. Birdenbire bağırdı. Çocuk koştu, baktı annesi büyük bir tabak çanak gürültüsü arasında sırtüstü düşüyor.

Tateh'in canı çıktı Mameh'i yatağa taşıyıp yatırana kadar. Moişe annesinin ağır bacaklarını tutup yardım edebildi. Mameh'in ayılmadığını gören Tateh ne yapacağını şaşırmış, merdivenlere atılarak; «Öldü, öldü» diye bağırmaya başlamıştı. Sonra doktor Dasson'u getirmek üzere Orteaux sokağına koşmuştu.

Moişe boğazına bir yumruk oturmuş, eli anasının elinde, bir heykel gibi hiç kımıldamadan bekledi.. Çocuğu asıl korkutan gözlerinin yalnız akının görülmesiydi. Öldü, Mameh öldü! Tateh, öldü dedi.

Birden içinin ta derinliklerinden doğru bir ses... Uzaktan uzağa düşüncelerinin arasından birisi inliyormuş gibi bir yakarış. Pesten tize doğru yükseliyor, sonra düşüyor, perşembe günkü canavar düdüklerini andıran bir ses. O andaki telaşına rağmen, bu Hitlercik değil, dedi. Yine de bıyıklı yumurcağı gözyaşları dökerken görür gibi oldu. Dostluk göstermek istiyor, acısını paylaşıyordu. Mameh, yüzü yeşile çalmış, bakışları bulanmış yatarken biliyordu ki, bu iniltiler kendi çaresizliğini açığa vuran seslerdir. Ama şu andaki yalnızlığından kurtulmak için Hitlercik'in varlığını gösteren her dala tutunmak istiyordu.

Tateh, yüzü karısının yüzünden daha da sa-

rarmış olarak döndüğü zaman karısı birkaç dakikadan beri ayılmış bulunuyordu. Tateh'in arkasından doktor da geldi. Moişe artık boğazına oturmuş olan hıçkırığı boşaltabilirdi. Hüngür hüngür boşandı. O gözyaşları içinde çırpınırken annesi saçlarını okşuyor, doğrulmaya çalışıyordu.

Yaman bir yiddiş karısı bu Mameh. Doktor, «Bir hafta kımıldamadan yatacaksın» dedi ya o bir saat sonra ayakta idi. Azıcık tansiyonu yükseldi diye ev işlerini yüzüstü bırakacak değildi ya. Hiç bir öğüde kulak asmadı, daha ertesi sabah, hâlâ başı döndüğü halde her günkü işlerine koyulmuştu bile.

— Seni avutmak için söylemiyorum, dedi Leibich, annenin hastalığı benimkinin yanında hiç kalır, üzülmene gerek yok. Birkaç güne kalmaz dipdiri ayağa kalkar. Ama benimki öyle birkaç hap yutuvermekle geçecek hastalıklardan değil bir bilsen... Hem yalnız geceleri de değil. Şimdi bak sana söyleyeyim ama sakın sen kimseye söyleme, hep çevremde dolanıyor, hep beni gözlüyor, boğazımı sıkıp boğuverecek sanıyorum... Hitler, Hitler beni öldürmek istiyor.

Moişe kendini tutamayıp bağırdı:

— Hiç öyle şey olur mu! Size öyle geliyor, o burada değil ki. Sizinkisi kuruntu.

Leibich tezgâha dayanarak güçlükle doğruldu.

— Kuruntu diyorsun. Hitlercik de mi kuruntuydu? Suratına gamalı haçlar boyamanı emreden o değil miydi? Sen kendin söyledin. Düşünsene, sesini duyuyordun, görüyordun. Nasıl oluyordu bu?

Leibich Moişe'ye hayal görüyormuş gibi garip bir bakışla bakıyor, olağanüstü bir açıklama bekliyordu sanki.

— Aynı şey değil, dedi Moişe. O beni hiç bir zaman öldürmek istemedi. Hem ben artık Hitlercik'ten konuşmak istemiyorum. O bitti artık, bir daha geri gelmez.

Leibich bir şey demedi, Moişe'nin ne anlama alınması gerektiğini kestiremediği biçimde başını sallamakla yetindi. Hitlercik bir daha geri gelmez, gelmez, gelmez... diye tekrar ediyordu. Sanki bu haberin onun düşüncesini değiştiremeyeceğini göstermek istiyordu.

Bir süre sonra bu kez Tateh böbrek ağrılarından yakınmaya başladı. Dikiş makinesinin başında bir çeyrekten fazla oturamıyor, ikide bir belini oğuşturarak ayağa kalkıyordu. Moişe dikkat etti, babasının şakaklarına kır düşmüştü. Yüzü çöküyordu. Nöbet geldiği zamanlar alnında öbürlerinden çok daha derin bir kırışık beliriyordu.

Moişe babasının sağlığından söz açtığı zaman Leibich:

— Zaman Moişale, dedi, zaman geçiyor. Zaman gözle görülmez ama varlığını böyle simgelerle belirtir.

— Doğru, dedi Moişe de çok ciddî bir sesle, gözle görülmez.

— Düşün bir. Saatlere bak; cep saatlerine, duvar saatlerine. Oklar dönüp dönüp hep aynı yere gelir. Sanırsın ki, işleri hep böyle dönüp durmak. Zamanın köleleridirler. O, ona hepimizin hesabını çıkarmak görevini vermiştir. Bir gün, bir gün daha derken yıllar birikir. Ben kendi hesa-

bıma galiba benim hesabı karıştırdılar diyorum. Saatin bir kez dönüşü bana bir yıl gibi geliyor, gücümün birazını daha götürüyor. Yataktan kalkar kalkmaz yine hemen yatmak istiyorum.

Moişe ilk kez olarak varolmanın yeni bir boyutunu keşfediyordu. Zaman, zaman! Henüz okulda öğretilmeyen bir dersti bu.

— Bilmem neden söylüyorum sana bunları. Böyle şeyler yaşlılar için. Sen geçen zamana yanacak yaşta değilsin, o seni her gün biraz; daha güçlendiriyor. Bu son haftalarda boy atmadın mı?

— Attım, hem de epeyce, diye tam bir Paris delikanlısı gibi işi şakaya vurdu. Altı yaşındaki hazırlık sınıfı öğrencileri benim yanımda oldukça küçük kalıyorlar.

Şunları da ekledi: Bütünleme derslerine gelen koskoca delikanlılar bile, uzun pantolonlarına, şaşılacak kadar fırlak gırtlak çıkıntılarına, çatal seslerine, üst dudaklarında beliren gölgeye rağmen artık o kadar etkilemiyordu kendisini. Şimdi Bernard Vogel ve öbür arkadaşlarla bir olup onları takmadıklarını göstermekten çekinmiyordu.

Evde de gururunu arttıran şeyler oluyordu. Masa, mutfak tezgâhı, dikiş makinesi, kapı tokmağı eskisi kadar yüksek değildiler, buna karşılık küçük odadaki tavana yakın pencere, dolapların üstü, büfenin üst rafı biraz aşağıya inmişlerdi. Mameh bile kısalmıştı sanki. Öpmek için o eğilmeden, parmaklarının ucunda hafifçe yükselmesi yetiyordu.

— Ne çabuk büyüdün, diyordu annesi. Koskoca adam oldun. Karakterin de iyi. Bak şimdi eskisi gibi peşinden bağırıyor muyum? O zamanlar

bağırıyordum ama kabahat benim değildi, hiç söz dinlemiyordun. Şeytan gibiydin, tam bir *dibbuk. Sana* Hitler derdim, unuttun mu?

Unutmasına unutmamıştı. Daha dün gibi aklındaydı Mameh'in Hitlercik adını ilk olarak andığı zamanki hali. Sonrasını Moişe-Palas'ın özel gösterisine sakladı,: *Hitlercik'in serüvenleri.* Üç harfli «Son»u ile birlikte gerçek bir Tarzan ya da zamanın moda kovboyu Tom Mix filmi. Yalnız bu *made in* Moişe Szyloviç Pimf filminin sonu olmayacaktı.

Sahiden öldü mü Hitlercik? Pek kestiremiyor, belki de şu aralık «yaşam alanını» diline dolamış olan Hitler öldürmüştü onu da, istemeyerek. Kim bilebilirdi bunu? Leibich desen olmaz, onun da şimdi kırbaçlayacak başka şeytanları var.

13 Mart sabahı Moişe her zamankinden erken kalktı. Önündeki günü düşünerek sevinci artıyordu. Doğum yıldönümüydü. «Tateh, on yaşına basmak ne güzel değil mi?» *«Mazel Tov* Moişecik, senin için güzel bir armağan arayacağız. Ne istersin? Bisiklet diyeceksin, biliyorum. Ama pahalı, çok pahalı. Bakalım belki ilerde...» «Aldırma Tateh, sen ne istersen onu al.» «Ey, anne bu gün on yaşıma bastım, ne güzel değil mi?» «Ya, işte on yaşına geldin, yüz yıl kemgöz ırak olsun senden. Gel, on yaşını öpeyim senin. Yalnız hırkanı giymeyi unutma, hava bu sabah serin yine.»

Öğleye doğru radyo Alman askerlerinin Avusturya'ya girdiğini haber verdi. Hızla başkent Viyana'ya doğru ilerliyordu. Anschluss diyorlardı bu-

na. Radyo yorumcusu Hitler'in, Seyss-İnquart'ı şansölye yapmak için Schusehnigg'in çekilmesini istediğini bildiriyordu.

Moişe okuldan dönerken Orteaux sokağı ile Vignoles sokağının birleştiği yerde köşede Leibich'i gördü. Bernard Vogel'in babasını yakalamış, elini kolunu sallayarak bir şeyler anlatıyor, o da hiç lâfını kesmeden dinliyordu. Hizalarına geldiği zaman ihtiyar kunduracının her zamankinden daha taşkın olduğunu gördü, koşmuş gibi soluğu hızlanmıştı. Hava hiç de sıcak olmadığı halde alnında terler boncuklanmıştı. Bir şeye daha dikkat etti, Leibich'in yanına gelince dükkânın kokusunu duymuştu, demek gittiği yere o kokuyu da beraber götürüyordu.

Moişe durmadan geçecekti ki Leibich işaret etti.

— Ne koşuyorsun öyle küçük, günaydın demek yok mu?. Hele böyle bir günde. Hitler Avusturya'ya girdi, biliyor musun? Birkaç saate varmaz Viyana'da olur. Nedenini biliyorsun.

Anlarsın ya gibilerden göz kırptı. Leibich'in arkasını dönmesinden yararlanan Bernard Vogel'in babası, çenesi ile kunduracıyı gösterip parmağını şakağına dayadı, üzgün bir tavırla, «sapıtmış» diye işaret etti. Moişe'nin içinden adama dilini çıkarmak geldi.

Leibich, Moişe'ye eğilmiş söyleniyordu:

— Sarı valizi arıyor, saatini, kitaplarını istiyor, asıl kitaplarını. Ama hava alacak. Kimsenin bulamayacağı bir yere saklayacağım. Aptal! Casusları da on para etmez. Ben Paris'teyim o beni hâlâ Viyana'da arıyor. Bak göreceksin orada bulamayınca, topunu tüfeğini peşine katıp, doğru buraya gelecek. Beni arayacak, nerede Leibich, nerede o pis Yahudi... Sen bir şey söylemeyeceksin, söz. Tamam mı?

Bir yandan konuşuyor bir yandan da, gelip geçenin alaycı bakışları altında, bir derviş gibi olduğu yerde dönüyordu. Moişe herkesin içinde, gösteri yapar gibi, Yiddiş dilinde bağırıp çağıran bir adamla beraber olmaktan sıkıldı, adım adım gerileyerek uzaklaşmak istedi. Ama Leibich kolundan tutuyordu. Goy'lar onu büyükbabasından azar işiten bir çocuk sanabilirlerdi. Ne bilsinlerdi ki, bu ihtiyar Führer'in baş düşmanıdır ve elinde onunla ilgili belgeler tutmaktadır.

Vogel baba sonunda Moişe'nin yardımına koştu, Leibich'in sözünü keserek; «Evde karı bekliyor, hadi bana izin» derken Moişe de Leibich'in elinden sıyrılıp eve doğru koşmaya başladı.

Öğleden sonra okulda çok dalgındı. Leibich aklından çıkmıyordu, onu hiç böyle görmemişti. Okul çıkışı arkadaşları ile fazla oyalanmadan doğru Passage Dieu'ye koştu. Dükkân kapalıydı. Moişe'nin canı sıkıldı, korktu, kapıyı birkaç kez vurdu, içeriden ses çıkmadı. Tateh ve Mameh gibi, Vogel baba gibi onun deli olduğunu kabul edemiyordu. Ama birkaç saat önceki durumuna göre onu deli sananlar pek de haksız olmasalar gerekti.

Serince bir rüzgâr vardı ama güzel bir akşam başlıyordu, Réunion meydanındaki küçük bahçe dolmuştu. Gruplarda tek konuşma konusu zavallı Avusturya Yahudileriydi. Moişe'nin bakışları genç bir kadına kaydı. Kadın ağlıyordu. Elinde Viyana'daki yeğenlerinden aldığı iki mektup vardı. Çek-

tikleri büyük korkuyu anlatıyorlardı. Serseri grupları mahalleleri basıyor, Yahudileri hırpalıyorlardı. Dükkânların, evlerin camlarını kırıyorlar, mezarlara saygısızlık ediyorlardı, hatta bir sinagogu yakmaya kalkışmışlardı. Cebinde parası olan Yahudi soluğu yurt dışında alıyordu, ama sayıları çok daha fazla olan öbürleri için Şansölye Schusehnigg'in daha sıkı önlemler almasını beklemekten başka yapacak bir şey yoktu.

Mektuplar geçen ay yazılmıştı, şimdi oraları artık Nazilerin eline geçmişti, Avusturya Yahudileri kan ağlıyorlardı.

Saat yirmi biri geçiyordu, batan güneşin son ışıkları gölgeleri çekip uzatmıştı. Birden bütün gözler Vitruve sokağının köşesine doğru çevrildi. Bağırtılar oldu sonra gülüşmeler işitildi. Moişe, Tateh'in elini bıraktı, önündeki grubu dolanıp öbür yana geçti.

Geniş yakalı, koyu renk bir ceket, ak çizgili kara pantolon, kafasına büyükçe gelen üstü düz bir hasır şapkanın altında, alnı yan yarıya görünmez olmuş, elinde bir kamış baston, sanki; herkes rahat rahat görsün de hayran kalsın, gibilerden salına salına yürüyen bir adam.

Moişe birden tanıyamadı. İnsanlara yukardan bakar gibi görünen bu yakışıklı adamın uyandırdığı ilgiye bir anlam veremezken kulağına Leibich adı çarptı. Hemen bir sıranın üzerine tırmanıp baktı. Leibich'di, dipten doruğa değişmiş, tanınmaz hale gelmişti.

14 Temmuz da değil, buna ne olmuş böyle, diye bağırdı birisi. Bence bir kadınla buluşmaya gidiyor, dedi bir başkası. Ceketi naftalin kokuyordur. Karılarınıza sahip çıkın baylar, Leibich'in niyeti kötü, O ayağındaki pabuçlar da benim galiba.

Leibich arkasında alaylı bir hayranlık çizgisi sürüyerek kalabalığın arasından geçiyordu, yüzü, Moişe'nin iyi tanıdığı, sessiz gülüşü ile gençleşmişti. Uyandırdığı ilginin farkındaydı. Ayrı ayrı duran gruplar birleşmiş, bir züppe kılığına girmiş olan Leibich'in çevresini sarmıştı.

Önce elindeki bastonu birkaç Yahudiye doğru uzattı, bunların arasında Sziloviçlerin dostları olan karı koca Birenbaumlar da vardı. Ellerinde olmadan bir iki adım gerilediler. Leibich aynı hareketi öbür yönlere doğru da iki kez tekrarladı. Herkes sustu. Meraklıların da katılması ile çember genişlemiş, kalınlaşmıştı. Yüzlerde şaşkınlıkla beraber alay da okunuyordu. Şu anda zavallı Avusturya Yahudilerinin başlarına gelenler kimsenin umurunda değildi. Bir tek, iki şişman yarneh arasına sığışmış olan Moişe, Leibich'in dikkatleri bu konuya çekeceğini düşünüyordu ve iki duygu arasında bocalıyordu. Hem neler olacağını merak ediyor hem de hemen buradan kaçmak, tenhalaşmış sokaklarda koşmak istiyordu.

Leibich önce bir kükredi, sonra bastonu tüfek gibi omuzuna dayayıp kalabalığın üzerine ateş açtı, kısa ve yoğun atışlarla çevreyi taradı.

— Geberdi! Hepsi geberdi! Canlı bir tek Yahudi kalmayacak. Adolf Hitler böyle istiyor. Bugün Avusturya, yarın Fransa, İngiltere, Amerika. Nerede Yahudi varsa orada. Bu pis ırk yeryüzünden silinecektir. Biliyor musunuz niçin? Bilmiyorsunuz, çünkü hepiniz bilinçsiz budalalarsınız. Sizi

bir tek; bir Yahudi kurtarabilirdi ama siz onu küçük gördünüz. Kiminiz «Rabbi Godasse» diye ad taktınız, kiminiz deli dediniz. Yani ben! Bir tek ben biliyorum onun püf noktasını, Hitler'in; onun neyin peşinde olduğunu biliyorum. Sizin için hiç bir şey yapmayacağım. Wermacht ve S.S. «Totenkopf» tümenleri Fransa'ya yürüdükleri zaman parmağımı bile oynatmayacağım. Ne haliniz varsa görün, isterseniz karılarınız ve çocuklarınızla beraber hepiniz geberin!

Kalabalıktan mırıltılar yükseldi, hatta Moişe'nin karşısına rastlayan sıralarda itişmeler oldu. İstik, Avrom, Birenbaum ve Tateh halkı yatıştırmaya çalıştılar, aklı başında değil, sarhoş filan dediler. Zavallıya kızmak olmazdı. Leibich bir iki öksürdü, sesini düzeltti ve yeniden başladı:

— Bakıyorum içinizde bana inanmayanlar var. Nasıl diye soruyorlar kendi kendilerine nasıl oluyor da dükkânından bir adım ötesini bilmeyen bu ihtiyar, bu bitli kunduracı, tüm Almanya'nın efendisinin, dünyayı yıldıran Führer'in gizlilerini biliyor? Bilemez diyorlar. Yalancının biri, kafadan atıyor diyorlar. İşte şimdi size her zaman dükkânıma gelip benimle konuştuğunun kanıtını göstereceğim. Evet, evet, evet... Ve her seferinde bana armağanlar sunar. İşte bakın, görün, daha birkaç gün önce bana ne getirdi...

Elini ceketinin cebine soktu, «museum» unun parçalarından biri olan camı kırık cep saatini çıkarırken mendilini düşürdü. Saati kısa zincirinden tutup sallıyor, ucuz mal satan işportacı gibi herkese gösteriyordu. Arkada kalanlar ayak parmakları üzerinde yükselerek boyunlarını uzatıyor,

görmeye çalışıyorlardı. Birçokları vah vah diye başlarını sallıyor, işaret parmağının ucunu şakağına dayayarak döndürüyor, gözlerini yusyuvarlak açıyorlardı. Sağdan soldan laf atmalar başladı.

— Donu yok mu donu? Hitler'in donunu da göstersene!

— Bitpazarından mı aldın bu arabayı?

— Rabbi Godasse bir daha sefere, Hitler geldiğinde bizi de çağırsana.

— Beni kayır da Reieh'a bakan yapsın ne olur!

Gülmeyen bir tek Moişe idi, bir de Leibich. İhtiyar kunduracı ağzı açık bakıyor, saat bacaklarının önünde terazileniyordu. Gittikçe rahatı kaçan Moişe gözlerini açmış dimdik bakıyordu. Leibich'in kafasındaki üstü düz, yuvarlak hasır şapka ensesine doğru kaymış, Charles Trenet'nin kaba bir taklidine dönmüştü.

Leibich yeniden bağırmaya başladı ama bu kez çevresini saran gülme seslerini bastıramadı. Herkes ona bakıp gülüyor, parmağı ile onu (gösteriyordu. Sözünü işittirebilmek için kalabalığa doğru yaklaştı, İttiler, tartakladılar. Bu sefer bir sıranın üstüne çıkıp elini kolunu sallamaya başladı.

— Gülün bakalım, Yahudiler... Gülün! Haklısınız, çünkü pek yakında isteseniz de gülemeyeceksiniz. O günler gelmeden gülüp eğlenmeli, düğün bayram yapmalı. Nerede kemanlar?

Gözüne Rifkaleh Nu-Nu ilişti, koşup yakaladı, vals yapmak için sürüklemeye başladı, öyle hoplayıp zıplıyordu ki kadın düşecek gibi oluyordu. Hemen küçük bir çember oluşmuş, halk ellerini

çırparak *Marinella veY'a d'la joie* söylemeye başlamıştı.

Kocakarı güçbelâ Leibich'in elinden kurtuldu; «Pis kokulu ihtiyar teke», dedi, «faşist» diye sövdü. Sağdan soldan bağırışıyor; «Aman da pek yakıştılar, şunları everelim», diyorlardı. *Mazel T v,* ne güzel bir kına gecesi olurdu'.

Az sonra sesler duruldu. Alnından terler boşanan ihtiyara şimdi yalnız çocuklar bakıyorlardı. Halk eve dönmeye başlamıştı. Kalanlar yeniden tartışmaya koyuldular. Leibich'in gösterisi küçük bir ara eğlence gibi geçmişti.

Leibich yürüdü, meydanı geçerken Moişe peşinden baktı, adımlarını sürüklüyordu. Tüm gövdesi ile bastona abanıyordu. Başı önünde uzaklaştı. Mameh bir an oğlunun, ihtiyarın peşinden atılacağını sandı, sıkıca eline yapıştı, çocuğun canı yandı; «Uy uy uy» diye bağırdı.

Ertesi sabah okula giderken baktı dükkânın kapısı kapalı, pek şaşmadı. Zavallı Leibich. Tateh'in dediği doğru, aklı başında değil. Hafta sonuna doğru korkmaya başladı. Her gün, belki bu gün açılır ümidi ile kapıyı çalıyordu. Leibich'in uzun süredir göze görünmemesi yüreğini kederle doldurmuştu. Şimdi daha iyi anlıyordu bu ihtiyar adamı ne kadar sevdiğini, ne kadar aradığını. Günler Moişe'ye bomboş görünüyordu.

Mameh, Clos sokağındaki kasapta duymuştu, Leibich acele hastaneye kaldırılmıştı. Hastalığının ne olduğu belli değildi. Yarneh'lerden birisi kafadan olsa gerek, diye alay etmiş, her halde bu yakınlarda dönmez, demiş. Kimse acımıyor, bir *ne-*

berr bile diyen yok. Kaltaklar! diye sövdü içinden Moişe.

İhtiyar kunduracının hangi hastaneye kaldırıldığını sorduğu zaman annesinin gözlerinden bir öfke pırıltısının geçtiğini gördü. Kadın içini çekti, hangi hastanede olduğunu bilmediğini, zaten kimsenin de ihtiyar deli ile ilgilenmediğini söyledi. Geçen gün tüm Yahudilerin ölümünü istediğini söylememiş miydi?

Passage Dieu'nün tadı kaçmıştı, üzerinde karanlık bir keder havası, asılıydı. Moişe dükkânın çevresinde dolanıyordu, ihtiyar sır ortağının yokluğuna alışamıyordu. Çoktan beri kapalı durduğu için kapıya afişler yapıştırmışlardı.

Yapacak bir işi olmadığı zamanlar, özellikle akşamları, içindeki sıkıntıyı dağıtmak için, her gün biraz daha dolan küçük odaya kapanmaya başladı. Aylardan beri kendi kendine kaldığı olmamıştı. Moişe-Palas'a ayıracak, anılarının ceplerini boşaltıp, içindekileri inceleyecek zaman bulamamıştı.

Ama beklediği gibi olmadı, özel sinemasının programına karşı eski ilgiyi duymuyordu. Kurşunlar altında yere yuvarlanan Peter Lorre, sırtına atladığı gergedanı öldüren Johnny Weismuller, bir sabah tanyerleri ağarırken kendini öldürmeden önce topluma karşı duyduğu kini haykıran Jean Gabin, çocuğu oyalayamadılar. Hatta ıspanak kutularını boşaltan Mathurin Popeye bile iştahını açamadı.

O zaman birden aklını kaçıran bir sinema makinisti gibi tüm bobinleri birbirine karıştırdı, anıların sırasını bozdu, karmakarışık bir seyir çıktı ortaya.

Daha Tino Rossi, *Tant qu'il y aura des étoiles'i* bitirmeden Léon Blum görünüyordu perdede, bir şarkının dediği gibi le front toujours populaire (yüzü her zamanki gibi halka dönük) ama başı önünde (*). Franco'nun askerleri «La Quintonine donne bonne mine,» diye bağırarak Teruel'e giriyorlardı,

Birden dekor değişiyor, Edith Piaf eve gelip Tateh ve Mameh için Le Lycée Papillon'u söylüyor. Sonra elele tutuşup bir ağızdan Tout va très bien, madame la marquise! ve Aliò, allô James quelles nouvelles? Söylüyorlar... Bize marquise dedi, çok yaşasın bu küçük Sziloviç, notları hep pekiyi olsun! Ne iyi öğrenci desinler!

Şu Südet'leri kimden sorup öğrenmeli? Dur, Léon Blum geliyor, General Weygand'a buyruk sallıyor, passage Dieu'nün iki ucuna asker dizilecek, ihtiyar kunduracı Leibich'i koruyacaklar. Evet, elinde Hitler'e ait pek değerli şeyler var. Evet, evet kitaplar var bir de o sözünü ettiği saat...

Deli bir rüya, Moişe kendisiyle alay ediyor, ufaktan ufağa dünkü kendisi ile arası açılıyor. Bu sinema oynatma dalgası diyelim, artık hiç sarmıyor.

Leibich tarafından sürekli olarak tazelenmediği için Hitlercik'in, anısı uçtu gitti. Leibich'in kendisi bile unutulmuşa benziyor. Adını anan yok. Çoktan ölmüş, gömülmüş gibi. Koca mahallede onu düşünen bir tek Moişe var ki, o da artık pek

(*) Kelime oyunu yapıyor. Front hem yüz, hem de cephe anlamına gelir. Leon Blum, Front Populalre-Halk Cephesi hükümetinin başkanıydı (çevirenin notu).

seyrek düşünüyor. Gün geldi, artık büsbütün afişlerle örtülmüş olan dükkâna başını çevirip bakmaz oldu.

Hazirandan beri radyodan haberleri dinlemek için pencere de açmıyorlardı. Radyonun sağır sahibini prostat ameliyatı diye yatırmışlar, kısa yoldan öbür dünyaya göndermişlerdi.

Temmuzda, Moişe'nin aylardan beri görmediği küçük Jeannine, Pyrénées sokağında bir at arabasının altında kaldı, atlardan biri ensesini kırdı, Tenon hastanesine kaldırdılar, birkaç saat sonra da öldü,

Moişe kıza kendince bir cenaze alayı düzenledi. Moiıe-Palas'da *tsikeh zis* öpüş filmi gösterildi. Film Clos sokağındaki evin merdiven altında, çöp kutularının arkasında başlıyordu. Ayrıca «scann'-dall» günü kulübede geçen olay da vardı. O gün de öpmüş müydü? Pek bilemiyor. Ama az sonra köprünün altındaki sahne,geliyordu, en güzel anı o. Dudaklarının tadını bulmaya çalıştı yeniden, daha kolay olsun diye nane şekeri aldı ağzına, gözlerini yumdu ama olmadı. Boşuna çaba. Adieu Jeannine, adieu küçük Jeannine! Gökyüzünde melekler de seni *tsikeh zis* öpsünler.

Anılar zinciri Leibich'i yine birinci plana çıkardı. Dükkân her zamanki gibi loş. Leibich Viyana'yı, Adolf Hitler'in gençliğini anlatıyor, havada her zamanki sıcak, acı koku...

İhtiyarın gitmesiyle açılan boşluk, günden güne büyüyor. Kimse alamaz onun gönlündeki yerini. Bir gün yine onu görecek, ümidini yitirmiyor.

Bir eylül sabahı, okulların açılmasına birkaç gün kala, yağmur var mı, diye bakmak üzere pen-

cereye gitti; bir süreden beri dükkânı kapatan afişler yırtılmıştı. Yüreği hop etti. Leibich döndü mü yoksa?

Koşarken, az daha ıslak yaya kaldırımında kayıp düşüyordu. Kapıya vardığı zaman, vurup girmeden önce bir korku düştü yüreğine. Sakın bir başkası olmasındı içerde? Dükkân başkasına satılmış olabilirdi. Başka bir kunduracı? Yüreği daraldı. Bütün gücünü toplayıp girdi.

Yine ilk bakışta tanıyamadı Leibich'i; ama son olarak Reunion meydanında olduğu gibi, tepeden tırnağa başka türlü giyindiği için değil. Acınacak halde idi zavallı. Çok zayıflamıştı, kafası tüyü yolunmuş bir kuşu andırıyordu, hemen hemen bir tek saç kalmamıştı. Burnu daha iri görünüyordu. Moişe'yi gördüğü zaman bile yüzü gülmedi.

— Sen misin küçük! Demek mahallede beni unutmayan bir kişi kalmış. Neler çektim bilsen...

Az sonra biraz yumuşadı.

— Çok yaşayasın, hemen geldiğin için. Seni görmek bana iyi gelir. Annen baban nasıl, bir şeyleri yok ya. Haa gelmişken... Daladier ve Ohamberlain için neler söylüyorlar? Galiba Hitler ile görüşmek üzere Berlin'e ya da Munich'e gidecekler-miş. Hoşuma gitmiyor bu iş. Herkes için kötü ya, benim için daha da kötü.

Pabuç yığınını karıştırdı, birini aldı. Şöyle bir baktıktan sonra arkaya doğru attı.

— Benim işim bitik. Eski pabucun onarılacak yeri kalmadı artık, at çöpe gitsin... Yaşamak bu işte.

Moişe, Leibich'in döndüğünü söylediği zaman

ana-babası şaşkınlıklarını gizleyemediler. Onları asıl şaşırtan Moişe'nin bu haberi meydan okur gibi vermiş olmasıydı.

— Ne oluyor buna? diye sordu Tateh.

Mameh'in kaşları çatıldı,

— Ben biliyorum ne olduğunu, dedi.

Moişe'nin sevinci uzun sürmedi. Daha ertesi günden itibaren kendine sormaya başladı. Bu dükkâna gelip yerleşen sahiden Leibich miydi? Yoksa eskiden içinde yaşadığı yerleri görmeye gelmiş bir hortlak mı?

İhtiyar kunduracının ilk işi, kendisine işini hatırlatan her şeyi toplayıp karmakarışık bir halde bir köşeye yığmak oldu. Arada bir kapıya gidip, birisini bekliyormuş gibi, kulak kabartıyordu. «Birisini mi bekliyorsunuz,» diye sordu Moişe, karşılık alamadı. Burada bulunmadığı sürece neler olup bittiğine dair de tek kelime söylemedi. Zaten ne sorsan sinirleniyor, cevap vermiyordu.

Daha ertesi günler, tezgâhta oturmaktan çok kapı dibinde bekler oldu. Kimsenin girmediği kutsal bir yeri bekleyen gülünç bir nöbetçiyi andırıyordu. Eli alnında, gözlerini kırpıştırarak sokağın iki başını kolluyordu. Ne idi gözlediği?

Tateh bir akşam karısına,

— Leibich'in hali pek garip, dedi. Döndüğünden beri bana bir merhaba demedi. Sanki beni tanımıyor. Çok çökmüş zavallı. Altı ayda on yıl yaşlanmış.

— Benim de bildiklerim var, onun hakkında. Bana sorarsan yine eskisi gibi, hatta daha da fazla

deli. Bu gün öğleden sonra gördüm. Saatlerce dükkânın önünde duruyor, arada bir Hitler'in dediği saati kulağına dayıyor, kimi zaman da, birisi ile konuşuyormuş gibi. elini kolunu sallıyor.

Moişe kendini tuttu, büyüklerin lafının arasına girmedi. O da daha başka, daha önemli ayrıntılar katabilirdi bu gözlemlere. Dün, okul çıkışı, onu dükkânda sırtüstü yere yatmış bulmuştu. Başının altında bir iki eski pabuç vardı. Moişe'nin ayak sesine doğruldu, gözlerini dikip baktı, irkildi, korkmuş ya da kızmış gibi geri çekilecek oldu. Dişleri arasından çıkan ıslık gibi bir sesle:

— İşte geldin! dedi. Bir gün nasıl olsa gelecektin. Kim olduğunu bilmiyor değilim, Hitlercik - sin sen, iyi tanırım seni. Bakıyorum benim küçük arkadaşımı, karşı evde oturan arkadaşım Moişe Sziloviç'i hâlâ rahat bırakmıyorsun...

Moişe şaşırdı, acaba bir şaka mı bu yoksa oyun mu? Görünüşe bakılırsa değil. Kunduracının bakışlarında öyle bir şey yok.

— Ama boşuna arıyorsun. Moişe saklandı Hitlercik. Onu bulamazsın. Yahudiler düşmanlarının gözünden kaçmasını iyi bilirler, binlerce yıldan beri kovalana kovalana edinilmiş bir sanattır bu.

Moişe korktu:

— Yanılıyorsunuz. Ben Moişe'yim, tanımadınız mı beni?

Leibich güldü, tezgâha tutunarak kalktı:

— Sen konuş istediğin kadar Hitlercik, kim inanır sana. Sen kendini bana küçük arkadaşım Moişe olarak yutturamazsın. Doğrusu epeyce benzetmişsin kendini ona ama böyle şeyler benim gibi feleğin çemberinden geçmiş bir ihtiyara sökmez.

Ayrıca sana hiç güvenim yok. Senin Yahudiler için beslediğin kötü niyetlerden haberim var. Sana boşuna Hitlercik, küçük Hitler dememişler. Daladier'-nin Munich anlaşmasından sonra Paris'e dönüşünde neler söylemiş olduğunu bilmiyor olamazsın. Bütün gazeteler yazdı, «Budalalar, bir bilseler neyi alkışladıklarını!» Evet, böyle dedi. Sen Hitlercik, biliyorum sen de savaşa hazırlanıyorsun. Yanlış mı?

Moişe omuzlarını kaldırdı. Şu anda tek istediği bir an önce buradan savuşmaktı. Leibich yine başladı.

— Daladier haklı. Bunların hepsi *şmok,* hepsi, Yahudilerin de goy'lardan kalır yeri yok Belki daha da fazla. Yahudilerin bunlara kulak vermeleri gerek. *Neberr, neberr,* zavallı Alman Yahudileri, *neberr, neberr* zavallı Avusturya Yahudileri, *neberr, neberr* zavallı Çekoslavakya Yahudileri. Ya onlar peki? Kim diyecek *neberr, neberr* zavallı Fransız Yahudisi için?

Soluk almak için bir an durdu, içini çekti. Boğuk sesi neredeyse duyulamayaeak kadar sönük çıkmaya başlamıştı. Moişe sözünü kesecek gücü bulamıyordu, o gücü dönüp kaçmamak, bu tutkulu bakışlardan kurtulup herkes gibi adamların arasına karışmak isteğine gem vurmak için harcıyordu.

— Gitmek istiyorsan gidebilirsin Hitlercik, Zaten ustanla başım dertte, Adolf Hitler'le, başımın etini yiyip yiyip duruyor.

Leibich'den ayrıldığı zaman bunun yeni bir oyun olduğuna inandırmak istedi kendisini. Bernard Vogel'in Clos sokağındaki kulübede oynadığı

oyun gibi bir oyun. Kunduracı ghetto'ya kapatılmış Yahudiler, kendisi Moişe de Naziler, Hitler ya da Hitlercik... Eski pabuçlar arasında pogrom yapmaya gelmişti. Kovboylarla kızılderililer, hırsızlarla polisler arasındaki oyunlar gibi bir oyun.

Bu varsayım uzun süre dayanamadı. Leibich şaka etmiyordu. Tam tersine. O halde? Küçük kafasının içinde soru işareti ile biten bir sürü düşünce bale yapıyor. Bu sorulara verilebilecek bir tek yanıt var, o da mahallenin tüm Yahudilerinin ortak yanıtı: Leibich *mişigeh'*di, deli, kaçık, divane... İyice kafayı üşütmüştü.

Passage Dieu'de herkes böyle düşünüyor. Birçok kez Moişe, Mameh'in anlattıklarını kendi gözüyle de gördü. Leibich gösteri yapıyor gibiydi. Kendisinden başka kimsenin görmediği birileri ile konuşuyor, yüzünü gözünü buruşturuyor, elini kolunu sallıyordu. Sürekli bir festival. Ara sıra susuyor, bir şey dinliyormuş gibi kafasını bir yana eğiyor, sonra yine birden doğrulup karşısındaki görünmez adama bir şeyler anlatmaya başlıyordu.

Çevresine çocuklar birikmeye başlamışlardı, ağzı açık seyrediyor, eğleniyorlardı. Moişe birkaç kez kovalayacak oldu, yine geldiler. Büyükler önce yavaşlıyorlar sonra parmaklarını alınlarına vurarak acele uzaklaşıyorlardı.

— En iyisi bunu kapamalı, diyordu Mameh. Bir *mişigner'in* ne yapacağı belli olmaz. Çocukları düşünmeli. Dikkat et Moişale, fazla sokulayım deme. Bundan sonra onunla konuşmak yasak. Günaydın der, geçersin. Gözünü aç... Eğer işitirsem ki... Zaten gözüm hep üstünde ya!

Anasının verdiği gözdağı işe yaramadı. Mameh'in görmediğine iyice emin olduğu bir gün dükkânın kapısını itti. İlk şaşkınlık geçtikten sonra Hitlercik ile karıştırılmadığını görüp ferahladı. İhtiyarı üzmemek için ses çıkarmadan dinliyor, tek heceli karşılıklarla yetiniyordu.

Bir iki kez aklı başına gelir gibi oldu. Bakışları daha uysal,, sesi daha düzgündü. Küçük Szyloviç'e «Moişe» diyerek yanağını okşadı, ana-babası nasıl diye hatır sordu, çocuğun yüreğinde ümit kuşu çırpınmaya başlamıştı. İşte düzeliyor, iyileşiyordu. Saf saf, «Benim dost varlığım ona yardımcı oluyor», diye düşündü.

Ama Leibich, mişigner'lerin esrarlı evrenine dönmekte gecikmedi. Karanlık bir evren; kıyısında küçük Moişe iki kolunu açmış duruyor, ihtiyar arkadaşının düşmesini önlemeye çalışıyordu.

Kendisinin bu delilik evrenine sürüklenme korkusu yoktu. Tam tersine Hitlercik'i, hem de perçemsiz ve bıyıksız olarak canlandırmak, eskiden kuzu gibi baş eğdiği, kul köle olduğu gamalı haçlı şeytanla arasının kesin olarak açılmasına olanak sağlamıştı. Hâlâ ara sıra ona yöneliyorsa bu yalnızca kendi kendine konuşmak içindi. Varolmayan birisi ile konuşulabilir mi? Sigal, sigal Hitlercik bundan sonra seni yalnız anılarımda göreceğim! Orada iyi arkadaşlar arasındasın: Popeye, Jeanne d'Arc, Roland, Robespierre, Guy il'Eclair, Frank Sauvage, Tarzan, Spencer Tracy, Guynemer, Bibi Fricotin ve benim öbür büyük dostlarım hep oradalar. Leibich'e gelince, o biraz yaş, ha!

Çünkü anladığına göre, ihtiyar kunduracının başı, kendisininkinden daha baskın bir şeytanla belâya girmişti, şimdi de kendisi onu bu çember-

den kurtarmak istiyor, bunun için de Hitlercik'i yardıma çağırıyordu. Böylece Hitlercik'ten, öz babası Hitler'e karşı durması istenmiş oluyordu. Öyle ya, kendisi de, her Pimpf gibi bir Nazi yaratığı olduğuna göre Hitler'in oğluydu. Tam trajedi konusu; dekoru pis kokulu bir eskici dükkânı olan bir trajedi.

Kendi kendine kabullendiği bu görev ona rolleri değiştirme olanağını da veriyordu. Bundan sonra kendisi Hitlercik'in derisine bürünüyordu. Güzel revanş! Şimdi Pimf ben oluyorum. Bir zaman kendi düşüncelerini ateşe vermiş olan küçük şeytanın kendisi bu kez alevler içinde çırpınıyor, yiğit, küçük yangın söndürücü, eskiden yaktıklarını, on yaşın bilinçsizliği ile, şimdi kendisi giyiniyor, Leibich'in bakışlarına deli pırıltılar fırlatarak ruhunu kavuran yangını söndürmek istiyor.

Moişe, ilk güz yağmurları ile yıkanmış bir perşembe sabahı dükkâna giderken annesine yakalandı. Mameh, tek söz söylemeden oğlunu dirseğinden tutup sürükledi. Evlerinin bulunduğu binanın alt katına soktu. Fazla öfkeli görünmemekle beraber Moişe'nin yanaklarına iki tokat aşketti.

— Kaç gündür gözüm üstünde, sana demedim miydi! Sen kendin zorladın beni buna. Hiç şimdi sızlanmaya hakkın yok.

Yok, evet. Mameh'e kızmıyor, hatta Leibich'e karşı duyduğu bağlılığa karşılık bu iki tokat pek az. Sertelmiş bir yiğit yüreği ile kendini bir sille tokat fırtınasına hatta atasal bir baba köteğine bile hazır buluyor, kunduracıyı görebilmek için olduktan sonra önemi yok. Yanında olursa daha kolay iyileşeceği düşüncesine daha çok yatıyor.

Birkaç saat, kimseye çaktırmadan dükkâna nasıl girebilirim, diye planlar kurdu. İşe yarar bir şey düşünemiyordu ama vaz da geçmiyordu.

Öğleden sonra Bernard Vogel ve sınıfın tek bacakları kıllı çocuğu olan Muravah ile Charonne bulvarındaki *Palermo* sinemasına gittiler. Bir Laurel-Hardy filmi ile artistlerini tanımadığı bir kovboy filmi vardı. Ne Amerikan komiklerine gülebildi ne de otuz iki dişi meydanda bir şerifin kovaladığı haydutlarla ilgilendi. Düşüncesi başka yerde, zihnini oynatmış ihtiyarda idi.

Saat on sekize doğru sinemadan çıktılar, arkadaşlarının protestolarına aldırmadan onlardan ayrıldı, bu saatlerde pek canlı olan Bagnolet sokağını tutturdu, sonra Orteaux sokağına doğru hızlandı. Birkaç gün Leibich'e uğramamalı diye düşünüyordu. Böylece Mameh'e sözünü dinlediğini göstermiş olacaktı. Bir haftaya kadar nasıl olsa kimseye çaktırmadan dükkâna girmenin yolunu bulabilirdi. Belki avlunun arkasından... Bakalım, düşünürüz.

Vitruve sokağına geldiği zaman bir meraklı kalabalığına rastladı, arkada yangın söndürücülerin başlıkları görünüyordu. Yangın vardı. Passage Dieu'nün ortasında, kendi evlerine çok yakın bir yerde, başka yangın söndürücüler de görünce korktu, titremeye başladı. Kalabalık sıkıca kenetlenmişti, kendine yol açamıyordu.

Leibich'in dükkânının önüne varmadan epeyce önce kuvvetli bir yanık kokusu duydu. Dükkânın kapısı kopmuştu, yalnız bir menteşe tutuyordu. İçeriden mavi, saydam bir duman çıkıyordu. Moişe'nin boğazı tıkanır gibi oldu, içeri bir göz

atmak için yanaşmak istedi. Bir şey göremedi, elindeki kısa saplı kürekle dışarıya yanık pabuçlar, kösele parçaları ve kömür karasına dönüşmüş kıvır zıvır küreyen iri yarı bir itfaiyeci kapıyı tutmuştu.

Ya Leibich? Leibich nerede? Dokunsan ağlayacak Moişe, kimseye soramıyor. İki polis, meraklıları dağıtmak için bağırmaya başladı. Kollarını açıp ona doğru yürüdüler.

— Hadi bakalım, seyir bitti, siz de evinize yumurcaklar!

Moişe kolundan yakalanıp geriye çekldiğinin farkında olmadı. Kalabalık seyrelince duvarın dibinde bir küçük yığın gördü, Leibich'in küçük iş masası, deri önlüğü, iş araçları karmakarışık o köşeye atılmıştı. Karnı deşilmiş olan «museum» da onların yanındaydı. Arkada pabuçların altında sarı valiz, hazine valizi. Ateşten zarar görmemiş. Moişe neredeyse ağlayacak.

Tam oraya doğru yürüyecekken babasını gördü. İleri geçemediğinden ayak parmaklarının ucuna basarak görmeye çalışıyordu. Moişe koştu.

-Tateh, Tateh! Leibich? Leibioh ne oldu? Yandı mı?

Babası karşılık vermedi, saçlarını okşadı. O da çok üzülmüştü, oğlunun telâşına, yüzünden okunan acıya şaşmış görünmüyordu.

— Korkma Moişecik, korkma! Bir şey olmamış diyorlar. Ben de şimdi geldim, pek bir şey öğrenemedim. Bu kadar çok mu seviyorsun Leibich'i?

Yanıt beklemedi. Çocuğun gözlerinden belliydi ne kadar sevdiği.

— Gel oğul, burada beklemek olmaz. Eve gidelim.

Yolda Bernard Vogel'in babasına rastladılar. Neşeli görünüyordu. Moişe adamdan soğudu.

— Gördün mü delinin yaptığı işi. Mahalleyi ateşe verecekti. Bağıra bağıra Haies sokağına doğru kaçmış. Alevleri görünce korkmuş olacak.

Moişe kundurasının burnu ile tam ayak bileğine vuracakken kendini tuttu. O ara komünist İstik ile Kasketçi Birenbaum da geldi. Kalabalıkta itilip kakılmamak için Sziloviç'lerin alt koridoruna girdiler.

— Öğleden sonra radyo dinlediniz mi?

— Evet, evet! Şu büyükelçiyi öldüren Yahudi genci. Neydi adı, Gryuszpan mı?

— Ölen elçi mi değil mi bilmiyorum. Sekreter diyenler var. Ya sen bir şey duymadın mı Sziloviç?

Tateh, hayır anlamına başını salladı. Haberi yoktu. O da Rifkaleh gibi *nu nu* demeye başladı.

— Akşam gazeteleri yazar, dedi İstik. Yarın sabah her şey anlaşılır. Olur iş değil. Daha on altı, on yedi yaşlarında bir Yahudi delikanlısı. Adı Herohel... Herchel Gryuszpan. Ailesi Polonya'dan atılanlardanmış. Öcalmak için Alman elçiliğine gitmiş. Ama ölen elçi mi, değil mi bilmem. Dolu bir gün. Bir de şu ihtiyar kaçık. Az daha mahalleyi yakacaktı.

Az sonra yukarı çıktıkları vakit Mameh'i telâşlı buldular.

— Ah, hele şükür gelebildiniz. Nerelerdeydiniz? Anlatacak çok şeylerim var. Hepsini gördüm pencereden. Moişe, demedim miydi sana, bu adam-

dan uzak durmalı diye. *Oye vay, oye vay, oye vay!* Bu sefer sağlama Charenton tımarhanesine kapatırlar.

Tateh Alman elçiliğindeki ölüm olayını anlatacaktı karısına ama vakit bulamadı. Mameh yerinde duramıyordu, oturacak gibi oluyor, iskemleyi çekiyor sonra vazgeçip geri itiyordu.

— Saat dörde doğru dükkânın kapısına eski kunduraları yığdı, üstüne gazete, tahta parçası' ve daha bilmem neler koydu. Ben çöpe atacak sanıyordum. Ama değil, bakın sonra... '

Moişe pencerenin demirlerine tutunup aşağıya baktı. Sarı valiz oradaydı. Arkasında Mameh anlatıyordu:

— Adam *mişigner,* her şey beklenir, her şey yapar ama bu tuhaf bir şey. Merak etmeye başladım. Hele kunduraların üzerine kutu, fırça, sağlam öteberiler, gazete paketleri ve kitaplar da koyunca işin rengi değişti. Kitapları yığının üzerine atmadan önce sayfalarını karıştırıyordu. Hatta arada bazı yerlerini yüksek sesle okuyordu. Ama gürültüden anlayamıyordum. En son dükkândan küçük bir valiz çıkardı, içini boşalttı. Bir boyun atkısı iki de eldiven gördüm...

Moişe gözlerini dikmiş henüz dumanı tüten yığına bakıyor, annesinin anlattığı sahneyi yaşıyordu.

— Sonra yığının çevresinde dolanmaya başladı. Öyle sallanıyordu ki sanırsın dans ediyor. Bir yandan da durmadan kendi kendine konuşuyor. Beni görünce haykırmaya başladı. Suratı tam bir deli suratıydı. Birkaç kez Hitler, Göring adlarını duydum. Sonra ne yaptı biliyor musunuz?

— Nereden bilelim yahu? Lakırdıyı uzatmasana.

İşin sonunu merak eden Tateh sabırsızlanıyordu. Moişe ondan da sabırsızdı.

— Bırakmıyorsunuz ki, anlatayım. Bir ara dükkândan içeri 'girdi, az sonra elinde bir şişe ile dışarı çıktı, şişenin içindekini kâğıtların üzerine döktü. Ben sanıyorum ki, su döküyor. Adam *mişigner,* her şeyi yapar, belli mi olur? Sonra iki kolunu havaya kaldırarak gökyüzüne doğru ulumaya başladı. Bu sefer anladım, Yiddiş dili ile konuşuyordu. Naziler Yahudilerin yazdıkları kitapları yaktılar ben de onların yazdıklarını yakıyorum, diyordu. Kitaplardan birini alıp bana doğru sallamaya başladı. *Mein Kampf* diye bağırdı. Sonra yine dükkâna girdi, bir başka şişe alıp geldi. Kırmızı etiketi görünce anladım ki, alkol. Şişe elinden kaydı, tam kapının önüne düşüp kırıldı.

— Aşağı koşsaydın ya, belki de ateşe vermesini önleyebilirdin.

— Vakit kalmadı ki, Bundan sonra ne olduysa çabucak oldu. Korkunç! Bir gazete kâğıdını tutuşturup yığının üzerine attı. Korkunç bir alev yükseldi. Gitgide neşesi artan Leibich kaldırımda dans ediyordu. Ateşin dükkânı da sardığını ondan önce gördüm. Kapı ateş almış yanıyordu. Birden bir kara duman kalktı, ihtiyar görünmez oldu. Ben başladım haykırmaya. Birileri koşuştular. Birisi dükkâna girmek istedi, girmesiyle, elleri gözlerinde, çıkması bir oldu. İçerisi yanıyordu. Sokak birden kalabalıklaştı. Yangın söndürücüler halkın arasından zor geçebildiler.

— E, Leibich ne oldu?

— Kayboldu. Kimse görmediğine göre bir yere saklanmış olmalı. Siz bir şey duymadınız mı? O kadar çok duman çıktı ki yangın yandaki eve de sıçradı sandım. Ortalık fena karıştı. Korkudan herkes oradan oraya koşuşuyordu. Leibich nereye savuştu acaba? Zavallı ihtiyar *mişigner.* Ne de olsa insan üzülüyor bu başına gelenlere. Hastalık, yangın... *Neberr, neberr!*

Moişe baktı ki Mameh'in gözlerine yaş yürüyor. Bir sevgi dalgası kabardı içinden. Boynuna sarılmak, öpmek istedi. Anasının ihtiyar Leibich için duyduğu üzüntü, Moişe'ye güç veriyordu. Tokatlar, alaylar, azarlamalar unutulmuştu. «Mameh, benim gözyaşlarım pırıldıyor senin gözlerinde.»

İçinden kabaran duyguları göstermemek için pencereden eğildi. Yangın-söndürücüler gitmişlerdi. Dükkânın önünde birileri toplanmış bakıyorlardı. Bir polis başka bir polisle konuşuyor, notlar alıyordu. Yangından artakalan şeylerin çevresinde çocuklar dolanıyorlardı. İçlerinden birisi uzanıp valizi çekti.

Moişe tek söz söylemeden aşağıya koştu. Dükkânın önüne vardığında Hitlerîin saati çocuklardan birinin kirli ellerindeydi. Ateş madeni karartmıştı; oklardan birisi, büyüğü yok olmuştu. Ama Moişe bu saati alabilmek için tüm oyuncaklarını verebilirdi.

Oğlana: «On santim vereyim onu bana ver,» dedi; «istersen bir torba misket vereyim,» dedi. Saati elinde tutan sarı oğlan durumu kavrayamadı, bakışında güvensizlik vardı. Fiyat iyi değildi belki ama saati Moişe'ye uzattı. Tam o sırada yığının içinden bir pabuç çekmiş olan bir başka çocuk saati havada kaptı ve Haies sokağına doğru kaçmaya başladı.

Moişe çocuğa ancak Providence çıkmazında yetişebildi. Velet sırtını duvara dayamış, Moişe'yi önemsemez gibi duruyordu.

— Vermem onu sana! Saat benim oldu.

Burun deliklerinin birinden sümük sızmaya başladı.

Moişe üzerine doğru yürüyünce bir tekme attı ve saati tutan elini arkaya sakladı. Burnunu çekerek bir daha:

— Vermiyeceğim işte, serseri! diye bağırdı.

Moişe alttan aldı.

— İşlemiyor ki bu saat. Sana ne istersen vereyim, onu bana ver. Oyuncak ister misin? İnanmıyor musun?

Çocuk başını salladı ve kaçmaya davrandı. Moişe kazağından yakaladı. Kımıldamasın diye kolunu arkaya büktü. Saat yere düştü, öbür iğnesi de kayboldu. Moişe hemen eğilip aldı ve cebine attı.

Ama küçük yenilmiş olmayı kendine yediremedi, daha beş altı yaşında bir bacaksız olduğuna bakmadan Moişe'nin kemerine yapıştı, elini ısırmak istedi. Moişe çocuğu, canını yakmamaya dikkat ederek itti. Hadi küçük, hadi! Ben ana okulu çocukları ile dövüşmek istemem. İstersen gel benimle sana kendi kendine yürüyen bir araba vereyim, öyle hızlı gidiyor ki bayılırsın...

Çocuk dinlemiyor, bir bir daha saldırmaya çalışıyor. Moişe bir iki yumruk atmak zorunda kaldı. Bir iki yumruk yeterdi zaten. Ama kendini tuta-

madı. Çocuk çoktan düşmüş kolları ile başını korumaya çalışıyordu.

Kendi içinden duydukları sadece kendi öfkesinin sesiydi, başka bir şey değil. Zavallı küçük! Bu dayağı başkaları hesabına yiyordu, Yahudilere işkence edenler, ihtiyar kunduracıları hor görenler hesabına; Naziler hesabına olduğu kadar da yarneh'ler hesabına.

Bir de baktı ki, küçük kurbanın burnu kanamış, dudağı çatlamış, hıçkırıklar içinde yerlerde sürünüyor. Üzüldü, utandı. Kendinden kaçar gibi koşmaya başladı. Şimdi hiç övünmüyordu kendisiyle. İçinden doğru ulumalar yükseliyordu, kulakları zonkluyordu. Bir yıl önce, olsaydı Hitlercik mi diye sorardı kendi kendine. Ama şimdi eve dönmeden önce şurada durup, bir an soluk alırken gamalı haçlı Pimpf aklının ucundan bile geçmiyordu.

Elini cebine sokmuş, saati okşuyordu. Saati bacağına bastırıyor ve bu ona, şimdi uzaklarda kalan bir anıyı, onu Leibich.den aşırdığı günü düşündürtüyordu. Şimdi artık onun olmuştu saat, düşmanın elinden dövüşerek almıştı. İsterse sahiden Adolf Hitler'e ait olsun ya da olmasın, ister işlesin, ister işlemesin önemi yoktu. Onun gözünde o şimdi büyülü bir şeydi. Kulağına götürdü mü ihtiyar dostunun sesini duyacaktı. Tıpkı deniz kabuklarında denizin sesini dinler gibi.

Bir kez Tateh ile Mameh'in yanına döndükten sonra, kendi kendini acı acı azarladı. Gidip Leibich'i arayacak yerde o sümüklünün elinden bu saati alacağım diye değerli bir zamanı boşa harcamıştı. Zavallı ihtiyar. Çılgın düşünceleriyle tek başınaydı, herkes bırakmıştı onu, bir başına ne ya-

pardı şimdi? Mameh oğluna baktı bir an, sonra onu, üzerinde çorba kâsesinin tütmekte olduğu masaya doğru itti.

O akşam bir tek Yahudi evde kalmadı. Tüm mahalle Reunion meydanına boşalmıştı. Kalabalık ve gürültülü gruplar halinde toplanıp didişmeye, konuşmaya koyulmuşlardı.. Lâfı birbirlerinin ağzından kaparak, hep birden konuşarak, birbirinin sözüne içerliyerek, sinirlenerek bağırışıp duruyorlardı. Her ağızdan bir sürü *oye, oye oye,* ya da *ott, ott, ott,* ya da *nu-nu, neberr, oye* vay'lar çıkıyordu. Boşlukta sallanan eller, kollar, sanki bu gözle görülmez ama ateşli heceleri havada kapmak ister gibiydiler.

Bu akşamın baş konusu; İhtiyar Leibich, bir de genç Herchel Grynszpan, tüm düşünceleri tutuşturan iki ateş. Bazıları ve bu arada her zamanki kadar çekingen olmayan Tateh, genç Grynszpan'ın Alman büyükelçiliği sekreteri von Rath'ı öldürmek suretiyle yakmış olduğu ateşin yanında Leibich'in dükkanındaki yangının bir kibrit çöpü gibi kaldığını söylüyordu. Uaziler ortalığı şamataya boğmak için bunu fırsat bileceklerdi. Şimdiden ellerine düşmüş olan ülkelerdeki Yahudilerin, yarından tezi yok, neler gelecekti kim bilir başlarına.

Ama bu düşünceye karşı çıkanlar da vardı, küçük Herchel'in yiğit eli, Adolf Hitler'den tüm dünya Yahudilerinin öcünü almıştı. Hitler'in attığı isteri çığlıklarına verilmiş yüce bir karşılıktı bu. Bu kendi halinde ev işçisi terzi, alçak gönüllü kasketçi, kimsenin etlisine sütlüsüne karışmayan kürk işçisi, çelimsiz eskici-antikacı, korkudan çenesi attığı için lafı iyi anlaşılmayan maroken se-

picisi, şimdi yumruklarını sıkıyor, başlarını kaldırıyor, von Rath'a kurşun sıkıyorlardı. Küçük sinemalarının perdesinde koyu Nazi kanları akıyordu. Kuzular, rüyalarında, Yahudi kanına susamış korkunç kurdun ölümünü görüyorlardı. Kuzular kurdu paralayıp yiyorlardı. Bir Yahudi için yanında bayır turbu ile yenen ya da uskumru dolması gibi doldurulmuş bir Nazi yüreğinden daha lezzetli bir yemek olamazdı. Rifkaleh Nu-Nu bile, Yahudi Jean d'Arc'ları Rachel ve Deborah kadar yürekli buluyordu kendini.

Ama daha ertesi gün Almanya'dan gelen yeni haberlerle fıkara Yahudilerin süngüsü düşüverdi, eskisinden daha uysal kuzular haline geldiler. Sanki Hitler her birine ayrı ayrı mektup yazıp, cevap vermişti. Tüm daha önceki geceler gibi bir gece olması gereken On Kasım gecesi, pek önemli, özel bir gece oldu. Reich'in en kuzey noktasından, en güney noktasına kadar bir tek Yiddiş çığlığı koptu, yükseldi, uzadı. Kentlerde, köylerde kin rüzgârları ile azan yangınlar çıktı. Sinagoglar, mağazalar, dükkânlar, evler yandı, kül oldu. Almanlar her Yahudiyi -genç ve yakışıklı von Rath'ın katili olarak görüyorlardı. Bü özel geceye «billur gece» diye duyulmamış, şiirsel bir ad verilecekti. Sokaklara, kaldırımlara dağılan cam kırıkları ay ışığında pırıl pırıl yanıyorlardı. Böylece trajedi tüm ışıkları ile yeri göğü aydınlatmış oluyordu.

Ertesi akşam Charonne mahallesi Yahudilerinin Reunion meydanındaki toplantıları daha da kalabalık oldu. Bu kendi halinde ev işçisi terzi, alçak gönüllü kasketçi, kimsenin etlisine sütlüsüne karışmayan kürk işçisi, çelimsiz eskici-antikacı, korkudan çenesi attığı için lâfı anlaşılmayan maroken sepicisi başlarını önlerine eğmişlerdi, çenelerini bıçak açmıyordu. Dün akşamki yiğitlikleri bir sinagog yangınında eriyen kar gibi akıp gitmişti. Genel ve ortak korkuya karışmakla, kişisel kaygılarından kurtulurlarmış gibi sanki, buraya koşmuşlardı.

Daha hepsi gelmemişti, gruplar yeni yeni oluşuyor, selâm veriliyor, hal hatır soruluyordu ki, birdenbire Leibich ortaya çıkıverdi.

Moişe sonradan, yalnız ilk gelenlerin bulunabildiği sahnenin değişik anlatılarını ve yorumlarını dinleyecekti. İhtiyar kunduracı bir çığlık atarak kalabalığın ortasına dalmış. O akşam hava oldukça serin olduğu halde sırtında yalnız bir kolu kopuk ince bir gömlek varmış. Pantolonu lekeler içindeymiş. Günlerden beri traş olmadığı için en yoksul clochardlardan daha berbat görünüyormuş.

Kimse konuşmak istememiş, hele yüzüne kocaman bir gamalı haç çizmiş olduğunu görünce büsbütün çekinmişler. Haçın kollarından biri ince, kırmızı bir bıyık gibi burnunun altından geçiyormuş. Kimileri, sesini Hitler'in sesine benzeterek Almanca konuşuyordu diyor, kimisi de Yiddiş diliydi diye yemin ediyor. Leibich, gelecekten haber verir gibi haller takınarak Yahudi ırkının yok edileceğini söylüyor, hemen evlerinize gidin, kapıyı bacayı tıkayın diye öğütler veriyor. Çünkü gece Naziler gelecek, von Rath'ın öcünü alacaklar. Bir gruptan ötekine koşuyor, zavallı Leibich, içkiyi fazlaca kaçırmış gibi sendeliyor.

Kimse ses çıkarmamış, gülen eden de olmamış, yapma gitme diyen de çıkmamış. Belli, adam

elden yitmiş bir kez, o uzak deliler evrenine göçmüş, bir daha döneceği de yok. Yalnız kimsenin dilinin varıp da söyleyemediği bir şey var ki, o da Leibich'in o korkunç gamalı haçla mühürlenmiş korkuyu, her Yahudinin yüreğinde çöreklenmiş olan korkuyu canlandırdığı, onu temsil ettiği...

Belki Hitler usulü kolunu ileri doğru uzatarak sokaklarda dolaşan, sigal sigal diye bağıran çocuğu hatırlayan olmuştur o ara. O da yüzüne böyle gamalı haçlar çizmişti. Ha, evet! Sziloviçlerin oğlu değil miydi? Bir yıl geçti üzerinden. Belki daha fazla. Ne «scann'dall»! Ama o çocuktu,

Leibich, bir S.S. askeri gibi kaskatı kalabalığın arasına dalıyor, sağı solu iterek kendine yol açmaya çalışıyor. Beş adımda bir durup *Sieg Heil* ya da *Heil Hitler!* diye bağırıyor. Goy'lar elleri ile dizlerini döverek gülüyorlar. İçkiyi fazla kaçırmış bir Yahudi her zaman rastlanan bir şey değildir. Bundan iyi seyir mi olur?

Bakanlar ha düştü, ha düşecek diyorlar. Leibich karşısında bir hayalet varmış da onunla dövüşüyormuş gibi ellerini kollarını sallaya sallaya meydanı geçip Vitruve sokağına giriyor. Hep yolun ortasını izliyor, bir eğiliyor bir doğruluyor, ayak burunları üzerinde yükseliyor. Her hareketini Nazilere benzetiyor.

Yahudiler aralarında danışıyorlar. Kimileri ve bu arada İstik, Mendel; bir «scann'dall» olmasın diye ihtiyar delinin peşine takılıp adımlarını şaşırtmayı kuruyorlar. Bu nalet gösteriyi bir yerinde durdurmak gerek.

Leibich bakıyor ki peşinden gelenler var, diye anlatıyorlardı sonradan, hemen Vitruve sokağı

ile Orteaux sokağının birleştiği köşede bulunan binaya dalıyor. Peşindekiler koşuyorlarsa da yetişemiyorlar. İç avluyu, en karanlık köşelerine kadar arıyorlar, her iki merdiveni ve birinci katları arıyorlar, bulamıyorlar, ne yapalım, kayboldu diyorlar.

Anlaşılmayacak yanı yok, kunduracı apartmanlardan birine sığınmış olmalı. Bu binada oturan epeyce Yahudi aile var. Meydana dönelim bari, diyorlar. Leibich kaçığı dört duvar arasında olduktan sonra kime isterse göstersin gamalı haçını, hatta isterse kıçını, bir aile içinde kaldıktan sonra önemi yok.

Tam kapıdan çıkacakları sırada çığlıklar duyuluyor. Bir kadın pencereden eğilip damı gösteriyor. Karşı kaldırıma geçip yukarı bakıyorlar. Dilleri tutuluyor. Leibich bir eli ile bacaya tutunmuş, hiç kımıldamadan duruyor. Tam ensesinde ay, gökyüzünden tutulmuş bir projektör gibi. Son derece ilginç bir görünüş.

Az sonra her iki yol da kapkara kalabalığa kesiyor. Birbiri peşinden pencereler açılıyor, her birine insanlar birikiyor. Bazısı dürbünle seyrediyor. Polisler geliyorlar, öfkeli öfkeli dirseklerini çalıştırıp kendilerine yol açıyorlar.

İşte Moişe ile ana-babası tam o sırada geldiler. Mameh iki kolunu kavuşturmuş sızlanıyordu: *oye vay, oye vay!* Yanında başka bir kadın durmadan Semah İsrael diyor. Tateh, daha fazla bakamayacağım, dedi ama herkes gibi kafası ensesinde gözünü ayıramıyor. Sanki bir gökyüzü mitingi yapılıyordu.

Moişe binanın katlarını saydı, tutturamadı,

beş kat olduğunu saptayıncaya kadar belki on kez saymak zorunda kaldı, gözünü Leibich'den ayıramıyordu. O zavallı, tehlikenin farkında değil. Olukların kenarında yürüyor. Arada bir durup kolunu uzatıyor, Heil Hitler! diye bağırıyor. Sesi açık seçik duyuluyor, zira aşağıda çıt çıkmıyor. Belki korkar düşer diye kalabalık ağzını bile açmıyor.

Damda polis görününce kalabalıkta bir mırıltı dolaştı. Polis yavaş yavaş, çekinerek yaklaşıyordu. Arkasından iki tane daha göründü, onlar da binbir dikkatle ilerlemeye çalışıyorlardı. Kunduracı sonunda onları gördü, yumruklarını gösterdi, görmek istemiyormuş gibi arkasını döndü, biraz daha yaklaştı boşluğa doğru, sonunda gelip, damın kenarına oturdu.

Bir an boşluğa doğru eğildi, aşağıda bekleşen kalabalık korktu, bir uğultu yükseldi. Leibich çocuk gibi bacaklarını sallıyordu. Üç polis ne yapacaklarını kestiremiyorlardı, oldukları yerde kalmışlar, yatık damın üzerinde dengelerini korumaya çalışıyorlardı.

Leibich birisini arıyormuş gibi bir daha eğildi ve Yiddiş dilinde bağırmaya başladı.

— Ne haber, Yahudi kardeşler, hakkım yok muymuş? İşte geldi, Hitler, S.S.'lerini gönderdi üzerime. Ama hazinemi elimden alamayacak, hepsini ateşe verdim, yaktım. Geç kaldı, çok geç kaldı.

Dönüp baktı. İki polis yaklaşmış, iki yanına doğru sarkmıştı. Polisleri korkutup kaçırmak ister gibi elini salladı, kovalayacakmış gibi ayağa kalkmaya davrandı. Arkaya doğru kaydı. Tutunacak bir yer olmadığından, oluklara tutunayım derken dengesi bozuldu. Bir an polislerden birisi tutabilecek sandılar. Tutamadı. Leibich, peşinden birkaç kiremit sürükleyerek boşluğa uçtu.

Leibich! Bu dramda hazır bulunanların anısında, ölüm yarası almış bir kuş gibi, döne döne düşmekte devam edeceksin. Kalabalığın çığlığı içinde, sessizliğin patladığı bir anda düştün. Kaldırımın üzerinde ezildiğin zaman, iki yana uzanmış kolların iki kanada benziyordu. Ama onlar sana yardım etmediler. Şimdi hiç birşeye aldırmadan bir bulutun arkasında kaybolan aya doğru uçurmadılar. Korku ile merak arasında ikiye bölünmüş olan insanların çemberi ortasında gözlerin açık yatıyordun, başın bir kan aylası üzerinde dinleniyordu.

Sonrası mı? Anlatıp ne olacak? Ağlama, sızlama; bağırma, çağırma! Ses çıkarmadan duran şaşkın insanlar, beni yanda durmadan aynı şeyleri söyleyen başkaları. Bayılan ve kahveye taşınan iki kadın. Kalabalıkta ana babalarını yitiren, ağlaşan çocuklar.

Cankurtaranın gelişi, halkı iki yana ayırıp yolun ortasını boşaltmaya çalışan polisler. Birtakım ayrıntılar bunlar, başka birşey değil, hepsi de, çoktan *Mişigner'ler* cennetine uçmuş olan senin için önemsiz ayrıntılar, Leibich. Bir koridorun dibine çömelmiş, göğsü hıçkırıklarla sarsılan Moişe de öyle...

Moişe! Hey, Moişale! Seni böyle yüzün gözün gözyaşlarıyla ıslak, derin acılar içinde görmek ve bu halinde sana yardımcı olamamak pek acı. Elden birşey gelmemesi, hatırlamak yalnız, belki, şu

dibine sığındığın koridorun duvarına dayanıp hatırlamak. .

Ben de bir yere sığınmalıyım, yağmur hızlandı. Fırtına ile beraber kalabalık dağıldı, Vitruve sokağında kimseler kalmadı. Yarın dramın bütün izleri silinmiş olacak., Yağmur Leibich'in kanını yıkıyor kaldırımlardan.

Moişale, geç kalıyorsun, seninkiler merak edecekler. Çok aradılar seni o kalabalığın içinde. Ben biliyordum nereye gittiğini. Nice zaman var ki adım adım izliyorum seni.

Ben mi? Kim olabilirim? Seni bildiğim kadar, ile, beni hemen birkaç ay önce görmüş olduğun *Görünmez Adam'a* benzeteceksin, pek beğenmiştin o filmi. Evet, hep sinema ile ilgili benzetmeler. «Moişe-Palas» hiç boş kalmaz. Anılar eksik olmaz orada, birbirlerini seyrederler.

Hele bu akşamki program. Leibich düşünüyor, boşlukta döne döne, düşüyor, düşüyor.. Kaldırımlardan korku içinde birtek çığlık yükseliyor. Bu karabasan görüntüden hiç bir zaman kurtulamayacaksın sanıyorsun. Bereket versin ki zamanla... İhtiyar kaçığın artık diyemiyeceği gibi; «Zaman, zaman...»

Düşerken birkaç kiremit de düşürdü ama birşey daha düşürdü.

Çocukluğunun bir bölümünü, senin çocukluğunun. Senin yaşında bunun farkına varılmaz. Bu da bir şans! Ama biraz sonra başını gözyaşları ile ıslanan ellerinin arasında kaldırdığın zaman, yüzün aynı yüz olmayacak. Ama korkma, kimse fark etmeyecek bunu, hatta... Anan-baban bile.

Bak Tateh ve Mameh demiyorum, oysa öyle

demeye hakkım var, en az senin kadar hakkım var. Ben de tanımıyorum onları. Daha doğrusu tanıyordum... Ana-babanı, Nasıl anlatsam? Kim olduğumu bilmiyorsun. Yok, sana kendimi tanıtma olanağım yok, sana etimle kemiğimle görünemem. Ne görebilirsin beni, ne işitebilirsin, hatta senin ne kadar yakınında olduğumu bile kestiremezsin.

Tıpkı «Görünmez Adam» gibi, doğru.

Karşı karşıya gelsek yüzümde, babanınki gibi, sevdalı bir gülümseyiş göreceksin, alnım da onun alnı olacak. Annenden bana kalan yalnız, sinirlendiğim ve öfkelendiğim zaman dilimin ucuna geliveren bazı deyimlerdir. Senden ise...

Senden ağız, burun, bakışlar, bir de çene. Evet, evet, görür görmez anlıyacaksın ki, ben gelecek, zamandaki sen'im. Hayaletler hep geçmişten gelmezler, gelecekten de çıkabilirler. Şu. 1938 yılında yaşayanlar için epeyce uzak bir gelecekten.

Seni gördüğü zaman yüreği dolan, hatta gözyaşlarını tutamayan bu adam, sık sık sana adım uydurur. Sen onun varlığından habersiz, sana bitmeyecekmiş gibi gelen, ama seni hiç yüreği sızlamadan çocukluğunun cennetinden, geçmiş yılların, hadi cehennemine demeyelim, çirkef kuyusuna götürecek olan o geniş kaydırak oyunu çizgisinin üzerinden tek ayak üstünde sekerek atlarsın. O da, daha baştan sendelemediğin ve oyundan elenmediğin zamanlar.

Arasıra kendime sorarım, aramızda karşılıklı konuşma olanağı olsaydı, bana neler sorardın acaba, neleri bilmek isterdin? En başta öğrenim sertifikası mı? On iki yaşındaki çocukların büyük tutkusu. İyi derece küçük. Seninkilerin nasıl koltuk-

lan kabaracak, söylemeğe gerek yok.

Ama bu iki yıl sonraki iş... Evet Haziran 1940 göçünden bir hafta önce. Hayır, üstüme varmanın yararı yok, daha çoğunu söyleyemem. Gelecek kadar dilsiz olmak zorundayım. Ne aptal şeyim! Sanki başka türlüsü elimden gelebilirmiş gibi.

Hâlâ ağlıyorsun Moişale. Leibich, hep Leibich! Ondan sana bir çok anı kaldı, bir de alevlerin kararttığı akrepsiz yelkovansız bir saat. Sonradan sık sık soracaksın kendine, sahiden Adolf Hitler'-in miydi bu saat? diye. Beni azarlama, bu saati başka bir sürü şeyle beraber kaybettiğim için. Savaş zamanıydı, geceydi, birşey almadan kaçmak zorunda kalmıştım. Biraz oyalamaydım bu akşam burada olamıyacaktım. Passage Dieu'ye döndüğüm zaman evimizde başkaları oturuyorlardı. Anılarımızı yağma etmişlerdi. Leibich'in saati ne oldu, hiç bir zaman öğrenemedim. Çok arıyorum onu. Kulağıma dayayıp eski dostumuzu dinlemeyi ne kadar isterdim. Bir yerlerde unutulmuş olmalı, zamandışı kalmış, bir daha hiç konuşmamak üzere susmuş.

Niçin böyle gece vakti kaçmak zorunda kaldım... kaldın? Tateh'in rüyasında olduğu gibi, hatırlayacaksın, Yahudilerin peşine düşmüşlerdi, tutup ölüm kapmlarına gönderiyorlardı, milyon milyon ölüyorlardı Yahudiler, oralarda. Bütün çağların en büyük insan kırımı, bütün imgeleme yetilerini aşan bir ırk kırımı. Boşuna yorma kendini, bunu anlayamazsın.

Ama ne oluyor bana? Şimdiden sapıtmaya başladım. Daha 1938 yılındayız. Kasım ayında. Saat

akşamın dokuzunu geçiyor ve yağmur yağıyor. Zavallı Leibich'in kırık dökük gövdesi gideli daha bir saat olmadı. Yağmur kan lekelerini yıkamamıştır henüz. Kızma bana Moişe, çocukluğumun küçük Moişe'si, bu korkunç anı benim için uzaklarda kaldı, oysa gövdesi kaldırım taşlan üzerinde parçalanırken çıkan yumuşak, mide kaldırıcı ses senin kulaklarında henüz. Oysa ben aptal, önümüzdeki birkaç yıl içinde seni bekleyen sınamalardan söz etmeğe kalkıyorum.

Burnunu çekiyorsun Moişe. Ceplerini karıştırıyorsun, mendil arıyorsun. Benimkini vermek isterdim ya çok zor, otuz yıl ara ile burnunu silmek kolay değil. Hatırladığıma göre ertesi sabah kalktığında adamakıllı nezleydin. Bu karanlık koridorun duvarlarını donduran hava akımını fark etmemiş miydin? Oradan hemen çıkıp gitmeliydin ama bir türlü kalkamıyordun. Yüreğindeki acı kafanı uyuşturmuştu.

Parmaklarının ucu ile yanaklarını ıslatan göz yaşlarını siliyorsun. Birden bir ürperti duydun, başını kaldırdın. Hava akımı mı? Yalnız o değil Moişe, biliyorsun. Bu titreme aynı zamanda korkudan. Birdenbire, büyük bir karışıklık içinde, Leibich'in sözleri geliyor kulağına: «Hitler kafama vuruyor, öldürmek istiyor. Benim işim tamam... Bir Hitlercik hiç bir zaman gitmez... Senin dışında varolamaz, onun için sana yapışacaktır... Görünmez olacak, kanına karışacaktır... Asıl o zaman tehlikeli olur...»

Hava ayaza çekmiş gibi dişlerin birbirine vuracak neredeyse. Dişlerin takırdamasın diye dudaklarını ısırıyorsun. Sanki beş altı Leibich bir-

den çevrende döneniyor, seni uyarmak istiyor, sana öyle geliyor yani. «Gözünü aç küçük, o senin içinde, o şeytandır, iblistir, ona uymamak gerek,» diyor, «Gördün ona uyanın başına geleni.»

Bir türlü kafandan söküp atamıyorsun o düşünceyi, bütün öbür düşünceleri silip süpürerek çabucak büyüyüveren, New York'u dağıtan King-Kong gibi, insanları karınca gibi eziveren o korkunç düşünceyi. O düşünce sana gözkamaştırıcı bir gerçek gibi geliyor. Leibich'i, dükkânını ateşe vermeğe zorlayan, seninki gibi perçemli, bıyıklı bir şeytandır. Sonradan, yüzüne bir gamalı haç çizip öylece Yahudilerin karşısına çıkmasını istedi. Bir çokları bunu ana-babana da anlatırlar. Bu sana hiç. birşey hatırlatmıyor mu? Annen bunu duyduğu zaman, elini biraz fazla kuvvetlice tutmuştu. Ve yine aynı iblis, Hitler ki, Leibich'in kafasını ele geçirdi, onu dama çıkarttı, sonra da boşluğa fırlatıverdi.

Ömrümde hiç bu kadar korktuğunu bilmiyorsun. Eğer Frankestein çıksaydı koridorun öbür ucundan, üşüyen yüreğindeki korkuya daha fazlasını katamazdı. Çünkü o, Hitlercik'in suratını takınarak, senin,içine çöreklenmişti. Ya o da geri gelseydi, her zamankinden daha kıyıcı olarak, seni akıl almaz işlere sürüklese, kendini suya, arabanın altına, ya da bir dama çıkıp oradan yere atmanı emretseydi; Leibich gibi... Leibich gibi!

Korkudan kımıdayacak halin kalmamış, bir büyük patırtı içinde kalmış gibi duyuyorsun kendini. Hitlercik mi? Onu senin ruhuna binerek «sigal» yahut *Sieg Heil* diye bağıraraktan dört nala giden bir atlı gibi görüyorsun. Ne diye bağıracağı o kadar önemli değil, çünkü o zaman zaten kendi kendine hükmedemez olacaksın.

Sana yardım edebilseydim eğer... Ama ben çoktan renkleri uçmuş, anıları tazelemeğe uğraşan, ihtiyar, bunak bir hayaletten başka birşey değilim.. Ne yapmıştın? Bir türlü hatırlayamıyorum.

İyi! Sanki gözlerindeki korku azaldı gibi. Titremen de durdu, hatta sıkılı yumruğun koridorun taşlarını dövmeğe başladı. Evet, evet! Hatırlıyorum. Korku, bunalım gibi ruhundaki bütün duyguları bir başka türlü, zorlu bir duygu tarafından süpürüldü, hepsinin yerini öfke aldı. İyi bu öfke, çok iyi. Yıkar kirinden pasından arındırır, alanı temizler. Baştan ayağa kaynamaya başladın. Kapağını atmazsan patlayacaksın.

İşte yine görüyorum seni: Başın ileride, gözün kara, bakışın keskin, ruhunun engin yayılımında yolunu yitirmiş bir Petit Poucet gibisin. Kolunun altında kocaman bir tüfek, kâküllü ve bıyıklı bir acayip hayvanın peşine düşmüşsün, Hitler ve Hitlercik avına çıkmışsın. Güzel, çok güzel! Daha birkaç dakika önce ürkek bir avdın, şimdi yaban, keskin bir avcı kesildin, bir yaban hayvanın izini sürüyorsun. Hitler'e ölüm, Hitlercik'e ölüm! Şimdi ihtiyar kunduracının katillerine karşı gırtlağına kadar kin dolusun.

Fazla hayale kapılma, içteki şeytan, bayağı bir tavşan gibi kolayca ürkütülemez. Zavallı, sevgili budala, çoğu zaman eliboş döneceksin. O kadar ki, sonunda ne benim içimde Hitlercik vardı diyeceksin ne de Leibich'in hasta beyninde Hitler. Bir kafanın içi, bir yüreğin derinlikleri birkaç gün içinde iyice araştırılamaz. Sen henüz bunu

bilemeyecek kadar gençsin. Yıllar yılı sınamalardan, deneyimlerden geçersin de sonunda bir de bakarsın ki, bütün bir ömür boyu, Amazon ormanları kadar geniş bir ormanın yalnızca bir kenarında dolanıp durmuşsun. Bu koca ormanda, başını bile ağrıtmadan boy boy, çeşit çeşit nice iblis barınır.

Ama dana on yaşındasın küçük, bu yaş büyük korkular, deli atılımlar çağıdır. Senin içinde Hitlercik, hiç göze çarpmadan, uslu, sessiz durmalıdır, yoksa köteği yediğinin resmidir.

Sana açıklayabilirim, özellikle beni dinlemediğin zaman, Hitlercik Junior ile saklambaç oynamaktan çabuk sıkılacaksın. Artık karşında duran öbürüdür, senin sözünle gerçeğin gerçeği, yeryüzündeki tüm Hitlerciklerin babası, *mein Führer,* Adolf Hitler senior, gölgesi büyüyecek olan, tüm Avrupa göklerini karartacak olan adam. Karşısında tüm Almanya'nın, büyülenmiş gibi *Sieg Heil* diye bağırdığı ve Yahudilerin de önceleri *neberr, neberr* diye, sonraları da *oye vay, oye vay* diye bağırdıklarını, en sonunda da *Guevald!* «İmdat!» diye bağıracakları adam.

Senin on bir yaşında olacağın o 1939 yılına baktığım zaman, büyük bir sessizlik görüyorum ama bu sessizlik fırtına öncesi sessizliklere benziyor. Dile kolay geliyor bunu söylemek, gelecekten bakınca.

Bununla beraber çevrende epeyce dalgalanma oluyor. Yüzler kederli, radyo dinleniyor, gazete okunuyor, olaylar üzerinde yorumlar yapılıyor. Ümitler kısalıyor, iç çekişleri uzuyor. Barışa güven yok artık, savaş korkusu var. Özellikle Alman-Sovyet paktının imzasından sonra.

Tateh'in o günkü hali Moişe! Kafama kazılmış bir mermer anıt. Gazetesi Naie Presse'i okurken, yazılara inanamıyormuş gibi, gözlerini oğuşturuyordu. Sonra birden inildemeye başladı, annen telâşlandı. Bir an hıçkırıklarla boşanacak sandın. Milyonlarca şlomâz'l gibi Tateh de gözlerine inanamıyordu. Bulutsuz gökyüzünde çıkan bir gök gürültüsüydü bu. Su ile ateş evleniyordu. Şimdi sana nasıl anlatmalı, babanın kafasına bir çekiç yemiş gibi olduğunu —orak daha sonra gelecekti—. Ekmekten, barıştan, özgürlükten sözedenler, düşmanlarının en korkuncu ile bağdaşıyorlardı. Senin kusuruna bakılamazdı, Hitlercik için; «Yahudilerin dostudur,» dediğin zaman ne de olsa çocuktun. Ama bu, akıl almaz haber! Düşün bir kez, Lothar, Mandrake'ye ihanet ediyor, Jeanne d'Arc, senin sevgili Jeanne d'Arc'ın İngilizlerden yana çıkıyor, Blanche-Neige kötü kraliçenin dostu oluyor, Laurel, Hardy'yi öldürüyor. İşte bu da aşağı yukarı aynı şey. Alman Ribbentrop'un eli Stalin babanın elinde...

Sen, Moişe, yazın ilk günleri ile beraber, Reunion meydanında toplaşan gruplar arasında, politika konuşmalarını daha iyi dinleyebilmek için ayak parmaklarının ucuna basarak konuşanlara baktığın zaman, onu; «Soluğu kesilip de boğulası, bomba gibi patlayası, ayakları kırılıp da koltuk değnekleriyle yürüyesi, etleri çürüyesi, her bir parçası ayrı ayrı dökülesi, son günlerini yaşıyası Hitler'i,» daha sık görmeye başlayacaksın. *Hitler-neberr, Hitler oye oye,* tüm düşüncelerini kaplayan Hitler... Ruhun kısa pantolonlarını yitirdi, bunda şaşılacak birşey yok. Tateh sana ilk uzun

pantolonlarını dikti bile. Senin gibi koskoca bir çocuk bir Hitlercik sümüklüsü ile yetinemez. O bebelere göre. Onun taze nefretine, ayağı çizmeli, başı demir başlıklı bir Hitler ister, karnını gıdıkladığın zaman çocuk sesi ile «sigal, sigal» diye değil *Sieg Heil* diye bağıran adam boyunda bir Hitler.

Üstelik çok da değiştin. Bıyıkları terlemiş, kolların kıllar bürümüş büyüklerle görünmeye başladığından beri kimse artık seni «Moişecik» diye çağıramıyor. Kendilerine katılmak isteyen ufaklıkları geri çeviren büyüklerin gözlerindeki küçümseyen bakışlarla bakmayı sen de isterdin. Bunu bir haksızlık olarak görüyorsun, genç budala. Bilmiyorsun ki, bu çatal sesli yeni yetmeler bir büyük haksızlığın kurbanıdırlar. Zaman onların çocukluk ruhuna el koymuştur. Bir daha hiç bulamayacaklar onu. Sen? Sen de yitirmek üzeresin seninkini.

Şimdi seni Orteaux sokağında, bir levha üzerine yapıştırılmış bir bildiriyi okurken görüyorum. Seferberlik (bildirisi. Savaş açıldığı gün. Arkanda kasketli bir adam, ağız dolusu, Boche'lara sövüyor, «Canınız sopa istedi yine pis inekler,» diyor. Bir ay, bilemedin iki ay sonra herkes yerli yerine döner, diyor. Ama Reunion meydanında hıçkırık sesleri artmakta, İnsanların çoğu, görülmez bir yükün altında iki büklüm olmuş, solukları kesilmiş. Sana gelince, sen Yahudilerin bu telâşına bir anlam veremiyorsun, ayıplıyorsun. Ne oluyor bu Yahudilere böyle? Hitler bunca topa tüfeğe karşı ne kadar dayanabilir ki?

Ah, küçük yiğit, sen de, savaşı kazanacakları-

nı, çünkü kendilerinin daha güçlü olduğunu sanan kırk milyon Fransızdan daha az saf değilsin!

Birkaç ay için sen de, Maginot çizgisinin bir başından öbür başına horozlana horozlana gidip gelen küçük bir Gaulois olacaksın. «Ah,» diyeceksin, «on yaş daha büyük olsaydım da orduya yazılsaydım, Adolf Hitler'le yeke yek dövüşseydim.» Aklın fikrin Leibich'in öcünü almakta.

1940 yılında bir mart akşamı. «Moişe-Palas» da özel program. Salon üç renkli bayraklarla donanmış, Marseillaise ve Chant de départ söyleniyor. Filmin başında sen, iki elinde kocaman iki tabanca, Nazi şefleri karşına dizilmişler. «Eller yukarı!» Ellerini kaldırıyorlar. Führer'in üzerine atılıyorsun, tabancanın kabzası ile bir vuruyorsun kafasına, diz üstü düşüyor Hitler. Sesin kinle, nefretle dolu, küçümseyerek bağırıyorsun: «Sigal sigal! Leibich'in öcünü almağa geldim, Passage Dieu'nün kunduracısı, kendi ellerinle öldürdüğün ihtiyar. O kadar peşinde koştuğun bu saat benim artık. Hiç bir zaman geri alamayacaksın onu, hiç bir zaman!»

Nasıl da titriyorlar. Başka bir şey söylemeden ateş etmeye başlıyorsun. Hitler, Göring, Goebbels, Ribbentrop, Rudolf Hess, Himmler ve öbürleri... yerlere seriliyorlar, gövdeleri uzuyor, büzülüyor,' kıvrılıyor, garip, biçimsiz hallere giriyorlar. Filmin sonunda göğsüne nişanlar, madalyalar takıyorlar, en büyük liyaketi veriyorlar. Paris'in tüm Yahudileri koşup Mareşal Moişe'yi alkışlıyor;

Gülünç olmasına gülünç birşey Moişe! Ne var ki 1940 Haziranına kadar Fransızların çoğu, kendi kendilerine hep buna benzer filmler oynattılar.

«Couillons-Palace» da birtek boş yer yoktu, hatta afişlerde Plhilippe Petain, Pierre Laval, Marcel Deat gibi yeni artistlerin adları belirdiği zaman bile.

Biz ikimiz de adam olmayız Moişe! Sanki yaşam bir (film bobini gibi hep aynı hızla akıp gidiyor. Aslında bu Moişe-Palas'ın ÇIKIŞ'ı yok. Perdede «SON» yazısı ancak canım çıkarken görülecek. Öyleyse filme devam, ha?

Paris sessizliğe gömülmüş, Parislilerin çoğu çekip gitmiş. Bu sessizlik içinde bir motosiklet sesi duyuyorsun. Motosikletin üstündeki adamın sırtında parlak meşinden uzun bir kaput var, başına acayip bir demir başlık geçirmiş, tüm ensesini örtüyor. Cours de Vincennes'den doğru geliyor, Place de la Nation'da bir tur atıp Boulevard Voltaire'e yöneliyor. Sonradan bu tek başına gezen motosikletlinin, General von Küchler'in komutasındaki 18'inci ordudan bir posta eri olduğu öğrenilecektir. Bu, sen daha uykuda iken, Paris'e giren ilk Alman askeridir. Sabah saat beş suları.

Evet, sonra, sigal, sigal! İşte altı motosikletli daha. Bunlar Porte de la Villette'den doğru geliyorlar. Arkalarından ağaç dalları ile örtünmüş kamyonlar ilerliyor. Saint-Denis'de, Aubervilliers'de ilk tanklar beliriyor. Bir saate kalmadan tüm Paris Almanların elindedir. Damların tepesinde ilk gamalı haç bayrakları dalgalanmaya başlıyor...

Ne o Moişe, niye öyle birden ayaklandın? Arkasını dinlemek istemiyor musun? Üşüdün galiba ha? Kapıya doğru gidiyorsun, koridordaki karanlık sana düşmanca gelmeye başladı. Benim burada olduğumu mu sezinledin yoksa?

Dur biraz, dur, filmi geri alıp, bu güne getireyim. Fazla sürmez, bir iki saniye, tamam! İşte Mareşal Moişe Szilovie, on yaşında kısa paçalı bir öğrenci oldu. Hitler, gözle izlenebilecek bir hızla küçüldü, küçüldü kakülü ve bıyığı ile Hitlereik oldu. Bombalar gerisingeriye uçaklara doğru tırmandılar, mermiler geri gidip top namlularına girdiler. Barışın son günlerine geldik. İşte yine Vitruve sokağı, günlerden 10 kasım 1938. Leibich'in düşüp ezildiği yeri görmemek için başını eğmiş koşuyorsun.

Moişe ben de tam o senin zihnini uyandıracak şeyi anlatacaktım. Sen beni işitmesen bile, beni de, Hitler'in Viyana sokaklarında nasıl kustuğunu anlatan Leibich'i dinlerken duyduğun aynı ilgi ile dinlediğini düşünmek hoşuma gidiyor. O 1908'deydi, hatırlıyor musun? Altına 32 yaz, topla ikisini, ne çıktı? 23 haziran 1940 sabahı seher vakti. Tarihsel bir günün başlangıcı.

Bourget havalimanına inen bu uçakta kim var biliyor musun? Adolf Hitler var. Bir sürü koca koca Alman arabası bekliyor. Yanında birileri var ama sen daha onların adlarını duymadın: Martin Bormann, Profesör Karl Brandt, Führer'in özel doktoru; bir mimar, Albert Speer, bir heykeltraş, Arno Breker.

Alay büyük bir hızla yola çıktı, la porte de la Villet'te'e geldi, Flandre sokağından aşağı vurdu, sonra La Fayette sokağından sağa saptı, Opera'ya doğru.

Ya ters yöne, Charonne mahallesine yönelseydi? Zorla bakalım biraz hayal gücünü, sende

hayalden bol ne var.

Hitler, Sziloviçlerin kapısını çalıyor. Kapı açılır açılmaz doğru senin yatmakta olduğun odaya dalıyor, önceden öğrenmiş çünkü senin nerede yattığını ve bağırıyor:

— *Sîeg Heil!* Leibich'in Viyana'da benden aşırmış olduğu şeyleri almağa geldim. Hepsi hırsız bu Yahudilerin. *Ya ya!* Bir çift eldiven, boyun atkısı, saat ve kitaplar... Özellikle kitaplar. Hepsini istiyorum. *Chnell!*

Tateh yüzünü buruşturuyor, Mameh küçük odaya dalan Bormann'ın arkasından bakakalıyor, ne arıyor bu adam orada? Sarı valizi aradığını ne bilsin. Birtek sen istifini bozmuyorsun. Yattığın yerden, Hitler selâmı verir gibi kolunu uzatıyorsun, küçümseyen bir sesle:

— Sigal, Hitler! diye bağırıyorsun. Eşyalarınızı geri alamayacaksınız. Birkaç yıl önce Leibich hepsini yaktı. Onları geri almak istediğinizi biliyordu. Kendi söyledi bana. Tüm mahallede birtek benimle konuşurdu. Hepsini yaktı. Artık Almanya'ya dönebilirsiniz. Bu kadarcık şey için savaş çıkarmaya değmez.

Hitler adamakıllı öfkelenmiş görünüyor, başı önünde bir duvardan öbürüne gidip - geliyor, yanındakiler ses çıkarmadan bekliyorlar. Führer birden parmağını uzatıyor.

— Ya Hitlercik, o nerede? Bu genç Aryen pis bir Yahudi çocuğunun kafasında bırakılamaz. O de benimle beraber gelecek, çünkü birkaç saate kadar Almanya'ya döneceğim.

Şaşkınlığını örtmenin gereği yok. Hitlercik! Uzun zamandan beri ortalıkta göründüğü yok keratanın. İnan bana *mein Führer.* Munich anlaşmasından beri onu görmedim.

Hitler öfkeleniyor, isteri nöbeti başlıyor, uluyor, yerlerde yuvarlanıyor, kafasını dikiş makinesinin çemberine çarpıyor. Tateh birşey diyemiyor ama Mameh kızgınlığını gizlemiyor. İnsan başkasının evine geldiği zaman böyle densizlikler yapar mı?

— Dilerim kem göze gel de karnın ağrısın, bir yerden düşesin de kafan kırılsın, koltuk değnekleriyle gezesin, aptesin gelsin de aptesane kilometrelerce uzakta olsun, her yeri kirletiyoısunuz, daha dün temizlik yaptım.

Adolf Hitler'in takati tükeniyor, Dr. Brandt bir aptallık iğnesi yapıyor. Mameh'in çenesi açılmış birkez, durmadan Yahudi ve Polonya sövgüleri sıralıyor. *İçi guvno* dolu bombalar atıyor.

Başrolünü senin oynadığın bu film, kimbilir ne kadar hoşuna giderdi Moişecik. Adı dünyayı titreten büyük Nazi şefi ayaklarının dibinde sürünüyor, düşün bir kez. Hoş değil mi?

Çoklarını bilirim, hem de yalnız Yahudiler arasında değil, suratlarını asacaklar, «Böyle konularla şaka olmaz» diyeceklerdir. Hitler, pöff! Leibich'in dediği gibi Hitler kaka! Çomaklamağa gelmez, kokar. Lütfen kakanızı şuraya atınız ve zinciri çekiniz. Berbat şeyler bunlar, mundar! Bize göre değil.

İlerde göreceksin, bunların, kendi ruhlarının kokusu olduğunu bilmeyenlerin ne kadar çok olduğunu. En son rahatsız olanlar kendileridir. Tüm yirminci yüzyıl bok içinde bocalıyor. Bir sonraki günün tanyerinin, arınmış bir havada ağarıp ağar-

mayacağı da belli değil!

Hayaletler de oyalanacak birşeyler bulmalı değil mi? Ben de tekbaşıma, çocukluğumun ıssız yollarında rastgele yürüyorum. Savaş öncesi bir kasım gecesi, acı bir rüzgâr esiyor, buz gibi. Ceplerimde sıla açlığımı bastırabilmek için bir iki kırıntıdan başka bir şey bulamıyorum. Herkes olabildiği kadar bir Marcel Proust olur. Yok Moişale, boşuna uğraşma, anlayamazsın. Bu henüz tanımadığın bir mösyö. Ona ilerde, «Bir bahçede, çiçek açmış genç kızların gölgesinde rastlayacaksın». (*)

Şimdilik sırtımı Leibich'in dükkânına vermiş Sziloviçlerin pencerelerine bakıyorum. Pencerelerde gölgeler kımıldıyor. Anneni görüyorum, elini kolunu sallayarak birşeyler söylüyor. Az sonra sen görünüyorsun pencerede, küçük burnun cama dayalı. Demek daha yatmadın. Yatıp uyusan iyi olurdu. Rüyalarda akla gelmedik şeyler olur ama Leibich daha uzun süre rüyalarına girmeyecek. Rahat rahat Alice'in peşine düşüp aynaların içinde yolculuk yapabilirsin, büyücüler uçan halılarında sana da yer verebilirler. Bunlardan olduğunca yararlanmaya bak, mutlu çocukluktan yana pek az vaktin kaldı.

Ne kadar daha? İlle de bilmek isteyeceksin, biliyorum. Meraklı konu ha? Öğrenmek istiyorsan

(*) Marcel Proust'un (1871 - 1922) On altı ciltlik büyük eseri «A la recherche du temps perdu - Geçmiş Zaman Peşinde»ye değiniyor. Anılar yolunda yazılmış özyaşam öyküsüdür. Bu serinin ikinci kitabının adı: «A l'ombre des jeunes filles en fleurs - Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde»dir. (çevirenin notu).

pek basit bir matematik problemini çözmek yeter. Problem şöyle: «10 Kasım 1938 gecesinde 16 Temmuz 1942 sabahına kadar, Moişe Sziloviç'in kaç mutlu çocukluk gecesi kaldığını hesap ediniz.»

Gördün mü, sonucu bulmak için cebir bilmek gerekmiyor. Bravo! 1342 gün! Sanırım doğru küçük, ben de öyle buldum. 1342 gün Moişe, yeşil çocukluk cennetinin çimenleri üzerinde koşmak için fazla birtek günü yok. Annen için, Moişe'den 1342 gün kaldı Sana sonsuz gibi geliyor. Yanlış. Seni o 1942 yazından yalnızca birkaç ilkbahar ayırıyor, Yahudilerin içlerini üşüten birkaç bahar. 16 Temmuz sabahı onbinlerce erkek, kadın ve çocuk cehenneme doğru yola çıkacak. Ve cehennem yolcuları arasında, Moişecik, seninkiler de bulunacak, Tateh ve Mameh. Onları bir daha göremeyeceksin.

Sizin evin ışığı karardı. Uyku tutmuyor, babanın hafif horultusunu dinliyorsun. Aynı çatı altında geçireceğiniz 1342 gece içinde daha kaç kez dinliyeceksin onu? İleride farkına varacaksın. Bu ses bir kaynak sesi kadar tatlıdır, sevilen bir kimsenin dingin horultusu.

16 Temmuz 1942... Saat sabahın yedisi. Passage Dieu sessizce uykudan uyanıyor. Sokaklar boş. Serçeler ve güvercinler kaldırım taşları arasında rahat rahat rızklarını arıyorlar, kediler uykuda. Birden bir ayak sesi. İki ayak sesi, Uygunadımla geliyorlar, serçeler, güvercinler ürküyor, kaçışıyorlar. Gelenlerden birisi resmî polis, öbürü sivil. Korkmayın güzel kuşlar, size dokunan yok, bu gün Yahudilerin, göğüslerinde sarı bir yıldız, Yiddiş dilindeki adı ile bir *lateh* bulunanların korkacağı gün.

Küçük bir duraksamadan sonra iki polis Szi-loviçlerin oturdukları binaya girdiler. Sivil polis, yumruğunu iki kez, sinirli sinirli kapıya vurdu: «Açınız, polis!»

İşte 1342 günün son durağına geldik bile, ine-ceğiz ve genç yıllarının en güzel şeylerini tren-de bırakacaksın. Rıhtım ne kadar kalabalık. Bin-lerce insan. Hepsini de sabah erkenden; «Açınız, polis!» diye uykudan uyandırmışlar. Hiç ara ver-meden bir anda uykudan karabasana geçmişler. İçlerinden çoğunun alın yazısı çoktan yazılmış. Adolf Hitlerle buluşacaklar, kimisi Birkenau'da, Treblinka'da, kimisi Maidaneck'de A.usehwithz'de ya da başka yerlerdeki gaz odalı, fırınlı toplama kapmlarında.

Sen Mameh'in sayesinde kurtulacaksın. Po-lisleri önleyerek, sonra da kollarına asılarak sa-na: «Kaç» diye bağıracak. Bir kez daha kendini dolu çöp kutuları arasında, bir koridorun dibinde bulacaksın. Neresi olduğunu hiç bir zaman bile-meyeceksin. Providence çıkmazının dibindeki bi-nanın koridoru. Çıkmazın adı bu kez yerli yerinde. O gün, bir Yahudi çocuğu için bir çıkmazda son bulmuyor, yaşama açılıyordu. Yalnız, lütfen ku-surumu bağışla, uzak bir gelecekten dönen bir ha-yalet olarak hangi kipi kullanacağımı kestiremi-yorum, bir kimseye ileride kendisinin ne yapaca-ğını anlatmak için geçmiş zaman mı daha uygun düşer gelecek zaman mı bilemiyorum.

Anan-baban seni bir kez olsun öpemediler, duman olup savrulacak olanlara katılmadan önce: Vignoles sokağının sıska Birenbaumları, Avron so-kağının kendini beğenmiş Vogelleri, evet arkada-

şın Bernard beri dönmeyecek, Haies sokağının gü-ler yüzlü Vladeckleri, çenesi düşük Tenenbaum, hani bir zamanlar seni kamçı ile kovalıyan öfkeci kasap Levkoviç, sayesinde temiz bir dayak yemiş olduğun eskici-antikacı Vloime! Sen değil miydin küçük odanın duvarlarına «Yahudilere ölüm» di-ye yazan? İşte dileğin yerine geldi, pis mendebur! Muraviecler ki Leibich'in damından düştüğü ev-de otururlardı, Dicksteinlar, Rosenblumlar, David-sonlar, Grinbergler, Cukiermanlar, Migdaller... Hep-si, hepsi yandılar külleri havaya savruldu. Ya Rif-kaleh Nu-Nu, bacak damarları ip gibi şişmiş ko-cakarı, kızıl komünist İstik, Stalin dedikçe ağzı köpüren Avrom. Hepsi yandı, külü dumanı hava-ya savruldu. Clos sokağının şişman duduları, ateş-li kocaları ve antik avukat, doktor ya da hazır elbiseci olamayacak olan çocukları...

Avrupa'nın üzerinde ağır ağır dev bir duman mantarı yükseliyor, Moişale, görüyor musun? Al-manca uluyan bir rüzgâra kapılmış kalın yağlı, kenarlarına doğru sarımsı bir duman. Zavallı kü-çük, tanı bakalım tanıyabilir misin seninkileri,, Ta-teh'i Mameh'i.

Yeryüzünün tüm Picassoları fırçalarınıza davranınız, bu unutulması olanaksız Guernica'nın resmini yapınız. Boğazlanan, derisi yüzülen, bar-sakları deşilen, ayaklar altında çiğnenen, ezilen, öldürülen, yakılan milyonlarca hayvanı birden ba-ğırtınız. Çocuk, büyük, genç, ihtiyar hepsi de ölü-me giderken «Mameh» diye bağıracak, sonra «mamöh»! Mamöh! Möh! Möh! işte oldu, son bir fırça darbesi daha, tamam içinde bir ananın ço-cuklarını bile tanıyamayacağı bir sığır sürüsü.

Hâlâ uyumadın! Yok canım, inekler değil Passage Dieu'yü otlak yapmak isteyenler.

Belki beni düşünüyorsun. Bilirim, çoğu zaman uykuya dalmadan önce beni canlandırmaya çalışırsın gözlerinin önünde. «Acaba kime benzeyecek gelecekteki ben,» diye merak edersin. Şimdilik ben senin için kalın bir sis içinde şöyle böyle seçilen, yüzü görülemeyen bir gölgeyim, her geçen gün beni biraz daha kendime benzetebiliyorsun. Benim yürüdüğüm yönde yürüyor, bastığım yere basıyorsun. Çizgiden çıkma korkusu yok. Yürekten inanmışsın ki, benim yaşıma geldiğin zaman senin için gizli hiç birşey kalmayacak. Herşeyi anlamış olacaksın, tüm gizlilerin perdesi açılmış, her sorunun karşılığı alınmış olacak.

Kuruntu bunlar Moişale, kuruntu! Şu Hitlerciği alalım, hâlâ onu sorarım kendi kendime. Hep öyle şaşkın. Bir Leibich çıksa da bana açıklasa derim.

Hitlercik kayboldu. Hitler 1945'de yeraltındaki ininde öldü, gömüldü. Adolf Hitler'in büyük zaferi, ayrı ayrı her birimizin ruhlarında yaşamakta oluşu imiş, kitaplar öyle yazıyorlar. Sanki dükkânında oturmuş, elinde bir pabuçla Leibich konuşuyor.

Sana birşeyleri bildirmek isterdim. Hele geçirdiğin bu korkudan sonra. Hayır Hitlercik bir daha gelmeyecek, «sigal, sigal» diye zihnini karıştırmayacak, kafanın içinde tepinmeyeck, şeytanın kendi yarattıklarına yaptığı gibi, sana emirler vermeyecek.

Ama korkarım biz de o markayı yedik bir kez, sen ve ben. Hayır, çekinerek ileri sürdüğüm bir

varsayım yalnızca. Beni zaman zaman insanlardan tiksindiren, yığınları hor gördüren, içimde bir ıssız adaya çekilip toplumdan uzakta yaşama hevesi uyandıran hep o Hitlercik değil mi? Kendisini göstermeden ve sessizce bana ümitsizlik felsefesini okutturan, ondan tad aldıran o değil mi? Kimi zaman beni içimden dürtüyor, eşsiz insan bencilliğinin örneği olan filanca veya falancayı öldürme hırsına kapılıyorum. Belki onun Hitlerciği de onu kışkırtıyordur, beni öldürmesi için.

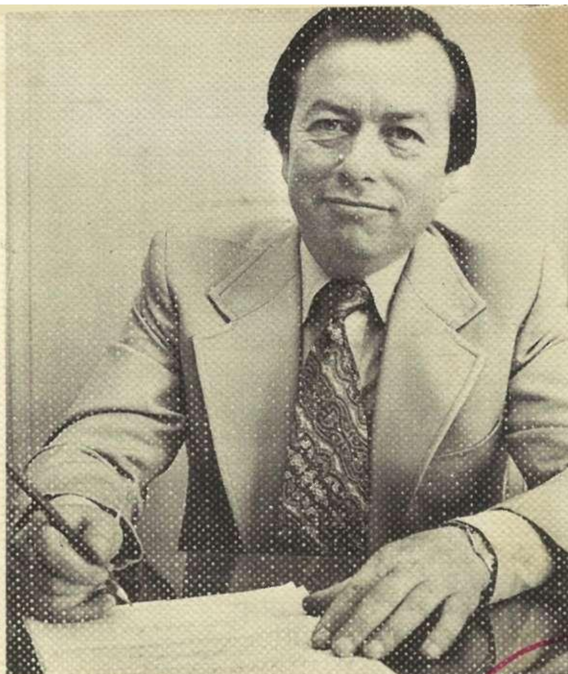
Birkaç ay önce Chantily şatosunda küçük bir kız Greuze'ün eşi bulunmaz bir deseninin üzerinde parmaklarını gezdirdi. Parmakları kirliydi üstelik. Hemen oracıkta kızın boğazını sıkıverdim. Bereket versin hayalimde yalnız. Görüyorsun, kötü içgüdülerim hâlâ; «Sigal, sigal» diye haykırıyor.

Bir bilge o Leibich. Doğru söylüyordu. İnsanların gözlerine baktığım zaman, çoğunlukla, kendilerinin olmayan bir bakış görüyorum. Kafalarının içinde bir Hitlercik var; öylesine kalın, cıvık bir sağduyu tabakası altında saklı ki, varlığından kendilerinin bile haberi yok. Biz hepimiz Alman Hitlercikleri miyiz, Pimpf'leri miyiz? Doğru insan kendi şeytanını, kendi seçemiyor.

Uyumadın hâlâ, oğlum imiş gibi tıpkı bana benzeyen küçük alter ego! Gelecekte yitip gitmeden önce, zira abuk sabuk laflar eden çenesi düşük bir moruk gibi ömrünü bu passage Dieu'de geçiremem... Evet gitmeden önce sana bir öğüt vereyim. Herkese açma o Hitlercik işini, İnsan ruhu müze değildir, önüne gelene açılmaz, tehlikelidir.

Bu konu ancak, Hitlercik'in başka bir adla da olsa, içlerinde bulunduğunu bilenlerle konuşulabilir. Bilenlerin sayısı fazla değildir. Öbürlerine gelince, bir de bakarsın, enayinin biri çıkar, arkanı döner dönmez peşinden bağırıverir:

— Hitler, annen seni çağırıyor!

Fotoğraf: Guy Jouhaud

2. BASKI

«Insanı şaşırtan bir kitap!»

-Nouvelles Littéraires

«Alain Spiraux, herkesin içinde uyuyan *führer'i* ortaya çıkarıyor...»

-Les Dépeches

«Alain Spiraux,
kendi türünün en iyi yazarı...»

-Le Figaro

«Bir kanlı dönemin ince güldürüsü...»

-L'Express

Kapak Düzeni: F. Erkman
Kapak Baskısı: Reyo Basımevi

35 Lira